

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องนี้ได้รวบรวมประเด็นสำคัญต่างๆ เพื่อที่จะนำบททวนถึงเนื้อหาสำคัญให้ตรงกับวัตถุประสงค์การดำเนินงานของแนวทางการพัฒนาโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ดังหัวข้อต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยว
2. แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยว
3. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการอนุรักษ์
4. แนวคิดและทฤษฎีด้านการวางแผน
5. เอกสารเกี่ยวกับโบราณสถานศิลปะขอม
6. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยว

1.1 ความหมายของการท่องเที่ยว

องค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization หรือ WTO) (ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมายของ “การท่องเที่ยว” ว่าหมายถึง การเดินทางใดๆ ก็ตามเป็นการเดินทางตามเงื่อนไขสากล 3 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว แต่ไม่ใช่ไปตั้งหลักแหล่งเป็นการถาวร

ประการที่ 2 การเดินทางนั้นเป็นไปด้วยความสมัครใจ หรือความพึงพอใจของผู้เดินทางเอง ไม่ใช่เป็นการถูกบังคับ ไม่ใช่เพื่อทำสงคราม

ประการที่ 3 เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่ไม่ใช่ประกอบอาชีพหรือหารายได้ แต่เดินทางมาเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเพื่อเยี่ยมเยือนญาติมิตร เพื่อความเบิกบาน บันเทิง เริงรมย์ เพื่อเล่นกีฬาต่างๆ เพื่อการประชุมสัมมนา เพื่อศึกษาหาความรู้ และเพื่อติดต่อธุรกิจ

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2545) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยว คือ การทำกิจกรรมใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของการเดินทางของบุคคลจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว เพื่อวัตถุประสงค์ใดๆ ที่ไม่ใช่เพื่อการหารายได้ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดปรากฏการณ์ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เดินทาง (นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน) ธุรกิจ

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ภาครัฐบาลที่ดูแลการท่องเที่ยว และชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว(ไพฑูรย์ พงศบุตร และ วิลาสวงศ์ พงศบุตร, 2536 อ้างในภูสวัสดิ์ สุขเลี้ยง, 2545) กล่าวว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางไปเยือนสถานที่ต่างถิ่นซึ่งมิใช่เป็นที่พำนักอาศัยประจำของบุคคล และเป็นการไปเยือนสถานที่ต่างถิ่นซึ่งมิใช่เพื่อเป็นการประกอบอาชีพหารายได้

นิคม จารุมณี (2536) ได้สรุปว่า การท่องเที่ยวประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติ ไปยังที่อื่นชั่วคราว
2. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
3. การเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตาม ที่มิใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540) ได้กล่าวว่าการท่องเที่ยว หมายถึง การท่องเที่ยวโดยผู้ท่องเที่ยวไม่มุ่งหวังที่จะได้ผลตอบแทนแต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนอารมณ์เพื่อทะนุบำรุงสุขภาพ และเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น

ฉลองศรี พิมลสมพงษ์ (2542) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยว คือ การเดินทางเพื่อความเพลิดเพลินและพักผ่อนหย่อนใจเป็นการเดินทางที่มีเงื่อนไขสำคัญ 3 ประการ คือ

1. เดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. เดินทางด้วยความสมัครใจ
3. เดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ที่มิใช่เพื่อประกอบอาชีพหารายได้

นิสา ชัชกุล (2550) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยว คือ กิจกรรมการเดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีก จุดหนึ่ง ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นจนถึงปลายทางจะประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการคือ

1. การเดินทาง
2. การพักผ่อน
3. การรับประทานอาหารนอกบ้าน

อิทธิวัตร ศรีสมบัติ (2550) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางไปสู่สถานที่ต่างๆ เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อการศึกษา การแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรม การประชุม การแสดง และอื่นๆ การท่องเที่ยวเป็นผลรวมของปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ของนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจ รัฐบาลผู้เป็นเจ้าของบ้าน และชุมชนผู้เป็นเจ้าของบ้านในกระบวนการดึงดูดใจและต้อนรับขับสู้นักท่องเที่ยว และผู้มาเยือนอื่นๆ

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมการเดินทางไปยังสถานที่หนึ่งๆ เป็นการชั่วคราวเพื่อวัตถุประสงค์ในการพักผ่อนหย่อนใจเพื่อศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งการประชุม สัมมนา หรือด้วยวัตถุประสงค์อื่นๆ ที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหารายได้

1.2 ความสำคัญของการท่องเที่ยว

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2545) ได้สรุป การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อประชาชน องค์กร หน่วยงาน และประเทศชาติ หลายประการ ดังนี้

1. ความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวจัดเป็นอุตสาหกรรมบริการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะนี้สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศกำลังถดถอย การพยุหรือกอบกู้ฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศให้ดีขึ้นในขณะนี้ ไม่อาจพึ่งพาภาคอุตสาหกรรมส่งออก หรือภาคเกษตรกรรมแต่เพียงลำพังได้ อุตสาหกรรมส่งออกแม้จะผลิตและส่งออกผลิตภัณฑ์ได้เป็นจำนวนมาก และมีมูลค่าของผลิตภัณฑ์ค่อนข้างสูง แต่ต้นทุนที่เป็นค่าวัตถุดิบ ซึ่งส่วนใหญ่ต้องนำเข้ามีมูลค่าสูงเช่นเดียวกัน ด้วยผลกำไรจากการส่งออกจึงค่อนข้างน้อย ทำนองคล้ายกัน การพยุฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศจะหวังพึ่งพา ภาคเกษตรกรรมก็ไม่ได้ แม้ประเทศไทยจะเป็นประเทศที่มีลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมกับการเกษตร และสามารถผลิตผลผลิตทางการเกษตรได้มากจนเหลือเพื่อการส่งออกก็ตาม แต่มูลค่าของผลผลิตทางการเกษตรค่อนข้างต่ำมากเมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์จากภาคอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้รายได้จากการส่งออกผลผลิตจากภาคเกษตรจึงไม่อาจช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ซบเซาของประเทศไทยได้มากนัก

ประการที่ 1 คือการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการที่ลงทุนต่ำ แต่ให้ผลตอบแทนสูง การลงทุนสำหรับการท่องเที่ยวส่วนใหญ่อยู่ที่การโฆษณา การหาตลาด และการบำรุงฟื้นฟู ผลตอบแทนซึ่งหมายถึงรายจ่ายที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศใช้จ่ายเป็นกิจกรรมต่างๆ ระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวรวมกันมีมูลค่ามากกว่าสิ่งที่ลงทุนค่อนข้างสูงมาก

ประการที่ 2 คือการท่องเที่ยวสามารถสร้างงาน และสร้างรายได้อย่างมากทั้งจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรง และเกี่ยวข้องโดยอ้อมกับการท่องเที่ยว ความสำคัญเชิงเศรษฐกิจส่วนนี้ของการท่องเที่ยวคือ การทำให้ประชาชนมีงานทำ มีรายได้ และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

2. ความสำคัญในเชิงสังคม การท่องเที่ยวมีความสำคัญในเชิงสังคมอย่างน้อย 2 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมเชิงนันทนาการที่ทำให้ผู้เดินทางท่องเที่ยวผ่อนคลายความตึงเครียดจากกิจกรรมงานประจำ การได้พักผ่อนหลังจากทำงานมาระยะหนึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มศักยภาพการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ประการที่ 2 การท่องเที่ยวช่วยให้เกิดความผูกพันแน่นแฟ้นภายในครอบครัว หรือญาติมิตร การได้ประกอบกิจกรรมนันทนาการร่วมกัน เป็นการเสริมความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีระหว่างกัน ทำให้สังคมมีความราบรื่นและร่มเย็น

3. ความสำคัญเชิงวัฒนธรรม ด้วยธรรมชาติของการท่องเที่ยวซึ่งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวมากกว่าการใช้ทรัพยากร ดังนั้น คุณค่าทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งหมายความว่าวิถีในการดำเนินชีวิตได้รับการทะนุบำรุงและรักษาเอาไว้ เพื่อให้เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจสำหรับนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวจึงเป็นกิจกรรมช่วยรักษามรดกอันมีค่าที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา

4. ความสำคัญเชิงการเมือง หลายคนไม่คิดว่าการท่องเที่ยวจะมีความสำคัญในทางการเมือง ความจริงแล้วนักการเมืองตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงนักการเมืองระดับประเทศ และการเมืองระหว่างประเทศได้ใช้และกำลังใช้การท่องเที่ยวเป็นตัวกลางในการทำ ความตกลงด้านการบริหารจัดการในหลายๆ ลักษณะ การเจรจาความทางการเมืองทุกระดับอย่างเป็นทางการในหลายๆ กรณีไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากมีความโต้แย้งหรือขัดผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน การได้เดินทางท่องเที่ยวและเจรจากันอย่างไม่เป็นทางการสามารถทำให้เกิดการตกลงกันได้อย่างราบรื่น ผู้นำประเทศหลายๆ ประเทศใช้การเดินทางไปเยี่ยมเยือนประเทศต่างๆ พร้อมเจรจาและตกลงความทางการเมืองไปด้วยในเวลาเดียวกัน

5. ความสัมพันธ์เชิงสิ่งแวดล้อม เป็นความสำคัญเหมือนกับความสำคัญเชิงวัฒนธรรมสำหรับสิ่งแวดล้อมนั้นการท่องเที่ยวก็มีความสำคัญมากเช่นเดียวกันในแง่หนึ่งสิ่งแวดล้อมในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้แก่ ถ้ำ น้ำตก ชายหาด เกาะ แก่ง และป่าไม้ ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว หากสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ถูกทำลาย คุณค่าเชิงการท่องเที่ยวย่อมถูกทำลายเช่นเดียวกันในอีกแง่หนึ่ง คือ คุณภาพของสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นอากาศที่บริสุทธิ์ น้ำที่ไม่มีสารเจือปนเหล่านั้นคือ คุณลักษณะที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยว หากสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพเสื่อมโทรม คุณค่าเชิงการท่องเที่ยวของแหล่งหรือทรัพยากรการท่องเที่ยวย่อมเสื่อมโทรมลงได้เช่นเดียวกัน

Clement (1961 อ้างถึงใน รัฐธรรมนูญนิพนธ์, 2551) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นการนำมาซึ่งประโยชน์ต่อประเทศหลายประการ

1. เป็นการเพิ่มรายได้ประชาชาติ
2. มีผลต่อการเพิ่มภาษี
3. ช่วยแก้ไขปัญหาดุลการชำระเงิน
4. บังเกิดผลต่อการสร้างงานและการจ้างแรงงาน

ทำให้เกิดการแพร่กระจายรายได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งจะเป็นผลวิญญตามหลักเศรษฐกิจศาสตร์

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางไปสถานที่ใดสถานที่หนึ่งเป็นการชั่วคราวเพื่อความเพลิดเพลินและพักผ่อนหย่อนใจและเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจมิใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้

1.3 แนวคิดองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว

องค์ประกอบการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวและเป็นสิ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถตัดสินใจเลือกแหล่งท่องเที่ยวได้ตามความสนใจ มีนักวิชาได้นำเสนอองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวไว้หลากหลายทัศนะ ดังนี้คือ

ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2542) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวว่า ประกอบไปด้วย

1. สิ่งดึงดูดใจ ซึ่งเกิดจากสถานที่และเหตุการณ์
2. สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ระบบขนส่ง ระบบการสื่อสาร ระบบสาธารณูปโภค และสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ตลอดจนการเข้าถึง ต้องมีระบบการขนส่ง ประกอบด้วย เส้นทาง พาหนะ และผู้ประกอบการ

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ได้กล่าวว่า การที่จะให้นักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมทรัพยากรท่องเที่ยวใดๆ ก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการ คือ

1. ทรัพยากรท่องเที่ยวจะต้องมีสิ่งดึงดูดใจ เช่น ความสวยงามของธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน สถานที่ทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น
2. ทรัพยากรท่องเที่ยวจะต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นองค์ประกอบ เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามายังแหล่งท่องเที่ยวได้ประทับใจ เช่น บริการด้านน้ำประปา ไฟฟ้า การสื่อสาร การขนส่ง ที่พัก อาหาร นันทนาการ แลกเปลี่ยนเงินตรา สินค้าที่ระลึก เป็นต้น
3. ทรัพยากรท่องเที่ยวจะต้องมีเส้นทางคมนาคมเข้าถึง ต้องมีเส้นทางหรือโครงข่ายคมนาคมที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงกันระหว่างแหล่งท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียง

Swarbrooke (1999 อ้างถึงใน รุ่งรัตน์ หัตถกรรม, 2545) ได้กล่าวว่าแหล่งท่องเที่ยวจะต้องประกอบไปด้วย

1. สิ่งดึงดูดใจซึ่งเป็นตัวดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาในพื้นที่
2. สิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้บริการสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวขณะที่อยู่ในแหล่งท่องเที่ยว

3. สาธารณูปโภคและการขนส่งที่ช่วยให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้

4. การต้อนรับอย่างมีไมตรี

McIntosh, Ritchies and Goelner (1989 อ้างถึงใน รุ่งรัตน์ หัตถกรรม, 2545) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบการท่องเที่ยว มีดังนี้

1. นักท่องเที่ยว ที่ต้องการหาประสบการณ์และความพึงพอใจ โดยแสวงหาและเลือกแหล่งท่องเที่ยวรวมทั้งกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเพื่อสนองความพึงพอใจ

2. ธุรกิจที่จำหน่ายสินค้าและให้บริการสำหรับนักท่องเที่ยว นักธุรกิจจะเห็นว่านักท่องเที่ยวเป็นโอกาสในการหาผลประโยชน์จากการจัดเตรียมผลิตภัณฑ์และบริการ เพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว

3. หน่วยงานราชการในท้องถิ่นหรือในพื้นที่จะมองว่านักท่องเที่ยวช่วยพัฒนาเศรษฐกิจในท้องถิ่น ช่วยสร้างรายได้แก่ชุมชนท้องถิ่น

4. ชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นจะมองการท่องเที่ยวเป็นวัฒนธรรม และนำมาซึ่งการจ้างงาน การที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในท้องถิ่นจำนวนมากอาจให้ทั้งผลประโยชน์และผลเสียต่อท้องถิ่นนอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอื่นๆ ที่จะช่วยรองรับหรือสนับสนุนการท่องเที่ยว ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ โครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวก การขนส่ง ตลอดจนการต้อนรับและทรัพยากรทางวัฒนธรรม

Lundberg (1985) กล่าวว่า องค์ประกอบการท่องเที่ยวต้องประกอบด้วย

1. ร้านอาหาร
2. ที่พัก ประกอบด้วย โรงแรม รีสอร์ท คอนโดมิเนียม บ้านจัดสรร ฯลฯ
3. การขนส่ง ประกอบด้วย รถยนต์ เครื่องบิน รถเช่า รถบัส รถไฟ และเรือ
4. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย การศึกษาตลาด การศึกษาความเป็นไปได้ ด้านสถาปัตยกรรม วิสวกรรมและสถาบันการเงิน
5. การวิจัยทางการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ประชากร พฤติกรรม จิตวิทยา การวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายและผลประโยชน์
6. ส่วนราชการ ประกอบด้วย สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งชาติ สำนักงานการท่องเที่ยวระดับภูมิภาค และสำนักงานการท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น
7. นักการตลาดท่องเที่ยว ประกอบด้วย ตัวแทนนำเที่ยว บริษัทนำเที่ยว
8. สิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว ประกอบด้วย สวนสาธารณะ พิพิธภัณฑ์ของเมืองสวนและบ้านที่มีความยิ่งใหญ่และสวยงาม

9. สิ่งอำนวยความสะดวกด้านนันทนาการ ประกอบด้วย อุทยานแห่งชาติ สถานที่ตั้งแคมป์ การแสดงดนตรี คอนเสิร์ต และโรงมหรสพ

10. อื่นๆ ประกอบด้วย สถานีบริการ ศูนย์บริการ ร้านขายของ ร้านเสื้อผ้า การถ่ายภาพ และอุปกรณ์กีฬา

Gee, Choy and Makens (1984) ได้แบ่งองค์ประกอบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตามความสัมพันธ์ของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเกี่ยวกับธุรกิจหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ 3 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่

1. ธุรกิจที่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อนักท่องเที่ยว ได้แก่ ธุรกิจที่พัก ร้านอาหาร บริการการบิน บริษัทขนส่งต่างๆ ตัวแทนนำเที่ยว ร้านค้าปลีก เป็นต้น
2. ธุรกิจที่เกี่ยวข้องโดยตรงและทางอ้อมต่อนักท่องเที่ยว ได้แก่ ธุรกิจจำหน่ายเที่ยว ธุรกิจผลิตสิ่งพิมพ์การท่องเที่ยว ธุรกิจวิจัยตลาดและข้อมูลตลาดการท่องเที่ยว เป็นต้น
3. หน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ที่พัฒนาการท่องเที่ยวโดยทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ นักวางแผนและพัฒนา หน่วยงานของรัฐและเอกชน สถาบันการเงิน ธุรกิจก่อสร้าง สถาบันการศึกษาและฝึกอบรม เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้นอาจจะสรุปได้ว่า องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวต้องประกอบด้วย

1. สภาพกายภาพและข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ ได้แก่ ที่ตั้ง เขตการปกครอง สภาพภูมิศาสตร์
2. ทรัพยากรท่องเที่ยวในด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม
3. ตลาดการท่องเที่ยว ได้แก่ นักท่องเที่ยว ที่มาของนักท่องเที่ยว พาหนะที่ใช้เดินทาง กิจกรรมการเข้ามา ฤดูกาล ทักษะคติ และความต้องการ
4. ความพร้อมทางการท่องเที่ยว ประกอบด้วย โครงสร้างพื้นฐาน การบริการ ข้อมูลข่าวสาร สถานที่/สิ่งแวดล้อม
5. การเข้าถึง ได้แก่ ระบบเส้นทางคมนาคมขนส่ง ความสะดวกในการเข้าถึง

1.4 ทรัพยากรการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2529) ได้กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรม และวัฒนธรรมประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมท้องถิ่นที่มีลักษณะเด่น ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542) ได้กล่าวว่า ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourist Attraction Place) หมายถึง แหล่งที่เป็นจุดหมายปลายทาง (Destination) ของการท่องเที่ยว ซึ่งหมายถึง พื้นที่ที่รองรับนักท่องเที่ยว มีทรัพยากรที่เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว

ซึ่งอาจเป็นความดึงดูดใจนักท่องเที่ยวประเภทใดประเภทหนึ่ง แต่ไม่เป็นความดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวประเภทอื่น

สถาบันศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยบูรพา (ม.บ.บ. อ้างถึงใน nectec.or.th) ทรัพยากรการท่องเที่ยวหรือแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดใจที่ก่อให้เกิดการเดินทางหรือท่องเที่ยว เพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนานและเพิ่มพูนความรู้ตลอดจนทัศนคติที่กว้างขวางในแง่ของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยวเปรียบเสมือน “สินค้า” และเป็นสินค้าที่สามารถดึงดูด “ลูกค้า” หรือนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาซื้อถึงที่ตั้งของสินค้าได้อีกด้วย ซึ่งสามารถจำแนกได้ตามลักษณะความต้องการของนักท่องเที่ยวได้เป็น 3 ประการดังนี้

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หมายถึง สภาพทางกายภาพของธรรมชาติที่มีความสวยงามหรือน่าสนใจต่อการเดินทางไปชม
2. ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถาน และศาสนา หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่าที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นตามวัตถุประสงค์ และเพื่อประโยชน์ของมนุษย์เอง ทั้งที่เป็นมรดกทางอดีต และที่ได้สร้างขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งมักมีลักษณะเป็นวัตถุ พื้นที่ หรือสิ่งก่อสร้าง แต่มีผลดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว อาทิ อนุสรณ์สถาน เมืองโบราณ ปราสาทหิน พระราชวัง ถ้ำมือแดง อุทยานประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ฯลฯ
3. ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม และการประพฤติปฏิบัติที่ยึดถือสืบทอดกันต่อมาตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อการดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว

บุญเลิศ จิตต์วัฒนา (2548) ได้กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยว คือ สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งที่อยู่ในลักษณะที่เป็นรูปธรรม สามารถสัมผัสได้และอยู่ในลักษณะที่เป็นนามธรรม ไม่สามารถสัมผัสได้ ซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้เพื่อเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2545) ได้สรุปว่าทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) หมายถึง สถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงสถานที่ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อใช้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว กิจกรรม และวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมท้องถิ่นที่มีลักษณะเด่น และสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ ทรัพยากรการท่องเที่ยวอาจปรากฏในลักษณะรูปธรรม ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวเป็นธรรมชาติ เช่น ภูเขา ป่าไม้ น้ำตก ชายทะเล หรืออาจปรากฏในลักษณะนามธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึก เช่น ภาษา การละเล่น การแต่งกาย ภูมิปัญญา เป็นต้น

สรุปได้ว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวหมายถึง สถานที่ท่องเที่ยว ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติได้แก่ สภาพภูมิอากาศและทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำตก ภูเขา ทะเล ป่าไม้และมนุษย์ ได้สร้างขึ้นได้แก่ ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ ด้านวัฒนธรรมและสังคมและด้านบันเทิง

1.5 แนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจ

นักวิชาการได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อบริการของนักท่องเที่ยว ซึ่งก็คือองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวไว้หลายลักษณะ ซึ่งพอจะประมวล ได้ดังนี้

กฤษณ์ รื่นรมย์ และคณะ (2547) ได้กล่าวว่า ความพึงพอใจ หมายถึงความรู้สึกที่แต่ละบุคคลแสดงออกถึงความยินดีจากการใช้ผลิตภัณฑ์ หรือการบริโภคสินค้า ซึ่งคุณค่าหรือประโยชน์ที่ได้รับนั้นเท่ากับ หรือสูงกว่าระดับความความคาดหวังของคนๆ นั้นในทางตรงข้ามถ้าผลการใช้สินค้าหรือการได้รับบริการนั้นต่ำกว่าความคาดหวัง บุคคลนั้นย่อมเกิดความไม่พอใจ

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (2546) ได้กล่าวว่า ความพึงพอใจ หมายถึงความรู้สึกที่ดีของบุคคลที่ได้รับการตอบสนองเพื่อบรรลุลวัตถุประสงค์ในสิ่งที่ต้องการและคาดหวัง ความพึงพอใจเป็นความชอบส่วนบุคคลซึ่งระดับความพึงพอใจของแต่ละคนย่อมแตกต่างกัน อาจเนื่องจากพื้นฐานทางการศึกษา เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ (2537) ได้กล่าวว่า ความพึงพอใจ คือระดับความรู้สึกในทางบวกหรือทางที่ดีของพนักงานหรือลูกจ้างต่องาน ความพึงพอใจเปรียบเหมือนการตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคล โดยสิ่งแวดล้อมในการทำงาน เป็นความพึงพอใจทั้งภายในและภายนอก

1.5.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ

John D. Millet (1954 อ้างถึงใน บำเพ็ญ ชัยชนะ, 2547) ได้กล่าวเกี่ยวกับความพึงพอใจในการบริการ (Satisfactory Service) หรือความสามารถที่จะพิจารณาว่าบริการนั้นเป็นที่พอใจหรือไม่ โดยวัดจาก

1. การให้บริการอย่างเสมอภาค (Equitable Service) หมายถึง ความยุติธรรมในการบริหารงานภาครัฐที่ว่าทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ดังนั้นประชาชนทุกคนจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันในแง่ของกฎหมาย ไม่มีการแบ่งแยกกีดกันในการให้บริการประชาชนจะได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล ที่ใช้มาตรฐานการให้บริการเดียวกัน

2. การให้บริการที่ตรงเวลา (Timely Service) หมายถึง ในการบริการจะต้องมองว่าการให้บริการสาธารณะจะต้องตรงเวลา ผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานภาครัฐจะถือว่าไม่มีประสิทธิผลเลย ถ้าไม่มีการตรงต่อเวลา ซึ่งจะสร้างความไม่พอใจแก่ประชาชน

3. การให้บริการอย่างเพียงพอ (Ample Service) หมายถึง การให้บริการสาธารณะต้องมีลักษณะมีจำนวนการให้บริการที่เพียงพอ และสถานที่ให้บริการอย่างเหมาะสม (The right quantity at the right geographical location) Millet เห็นว่า ความเสมอภาคหรือการตรงต่อเวลาจะไม่มี ความหมายเลย ถ้ามีจำนวนการให้บริการที่ไม่เพียงพอ และสถานที่ตั้งที่ให้บริการสร้างความไม่ยุติธรรมให้เกิดขึ้นแก่ผู้รับบริการ

4. การให้บริการอย่างต่อเนื่อง (Continuous Service) หมายถึง การให้บริการสาธารณะที่เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ โดยยึดประโยชน์ของสาธารณะเป็นหลัก ไม่ใช่ยึดความพอใจของหน่วยงานที่ให้บริการว่าจะให้หรือหยุดบริการเมื่อใดก็ได้

5. การให้บริการอย่างก้าวหน้า (Progressive Service) หมายถึง การให้บริการสาธารณะที่มีการปรับปรุงคุณภาพหรือผลการปฏิบัติงาน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การเพิ่มประสิทธิภาพหรือความสามารถที่จะทำหน้าที่ได้มากขึ้นโดยใช้ทรัพยากรเท่าเดิม

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า ความพึงพอใจเป็นความรู้สึกถูกใจ สัมพันธ์ต่อสภาพการณ์ หรือผลการปฏิบัติงานที่สำเร็จหรือเป็นไปตามความคาดหวังของบุคคล ความพึงพอใจมักเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับการบริการเป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสองฝ่าย คือผู้มีหน้าที่ในการให้บริการ สามารถใช้วัดประสิทธิภาพของการบริหารในเรื่องของการตอบสนองความต้องการและความคาดหวังของบุคคล หรือในเรื่องการปรับเปลี่ยนการบริการให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้

1.6 แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการ

1.6.1 ความหมายของความต้องการ

นันทนา กัลป์ยาสิริ (2540) ได้กล่าวว่า ความต้องการของมนุษย์ มีลักษณะเป็นนามธรรม คือ มองไม่เห็น จับต้องไม่ได้ ทั้งมีความซับซ้อนแฝงด้วยความเชื่อ ความประทับใจเจตนา ยากแก่การเข้าใจเป็นอันมาก จัดเป็นกระแส แห่งพลังที่มีบทบาทเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกต้องการใหม่ๆ เกิดความอยากในรูปแบบต่างๆ ตามมาอย่างไม่จบสิ้น ไม่มีกาลเวลากำหนดว่าความอยากเริ่มกันเมื่อใดจะจบสิ้นหายความอยากเมื่อใด ยิ่งคนมีความต้องการมากเท่าใด เขาก็ยิ่งมีความอยากเป็นพัลวันแบบเงาตามตัว คนยังมีความอยากรุนแรงเท่าใดก็ยิ่งเพิ่มความยึดมั่นเอาตัวเขาไปผูกพันกับสิ่งที่ตนต้องการติดแน่นลึกซึ้ง แสวงหาสิ่งที่ตนต้องการให้ตอบสนองความอยากสมตามเจตนา หากไม่ได้รับการตอบสนองให้เกิดความพึงพอใจ ก็จะเกิดความเบื่อหน่าย คับข้องใจ

เกิดความไม่พึงพอใจนับเป็นรูปแบบแห่งพฤติกรรมเฉพาะตัวของบุคคล จากความต้องการดังกล่าว ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองถึงขั้นแห่งความพึงพอใจจัดเป็นความต้องการที่ไม่มีพลังที่เป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลเกิดพฤติกรรม ความต้องการที่เป็นตัวกระตุ้นความอยากให้บุคคลเกิดความรู้สึกต้องการ (Felt Needs) นั้น เป็นความต้องการที่มีการตอบสนองยังไม่ถึงขั้นที่เกิดความพึงพอใจ เป็นความต้องการที่มีแรงกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม ให้เกิดการกระทำที่ทรงพลังส่วนความต้องการที่เป็นพลังแฝงของบุคคล เป็นความต้องการที่ไม่มีแรงกระตุ้นความอยากให้บุคคลเกิดความรู้สึกต้องการ (Unfelt Needs)

1.6.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการ

ทฤษฎีความต้องการตามลำดับขั้นของมาสโลว์ (Maslow's Needs Hierarchy Theory)

Abraham H. Maslow (1970) ทฤษฎีลำดับขั้นของความต้องการของ Maslow ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับแรงจูงใจ และมีความเชื่อว่ามนุษย์มีความต้องการและพฤติกรรมมนุษย์จะเปลี่ยนไปเพื่อตอบสนองความต้องการเหล่านั้น Maslow ได้ตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ตามลำดับขั้น ดังนี้

1. มนุษย์ทุกคนมีความต้องการอยู่เสมอไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อความต้องการใดถูกตอบสนองแล้ว ความต้องการอื่นก็จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไปเรื่อยๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย
2. ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้ว จะไม่เป็นสิ่งจูงใจในพฤติกรรมอย่างอื่นอีก ส่วนความต้องการที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองจะเป็นสิ่งจูงใจในพฤติกรรมของบุคคล
3. ความต้องการของแต่ละบุคคลจะเรียงลำดับความสำคัญจากความต้องการขั้นพื้นฐาน จนถึงความต้องการขั้นสูงสุดเรียกว่า “ลำดับขั้นของความต้องการ” เมื่อความต้องการระดับต่ำได้รับการตอบสนองแล้ว บุคคลก็จะให้ความสนใจกับความต้องการระดับสูงขึ้นต่อไป
4. ลำดับขั้นของความต้องการของ Maslow ได้แบ่งลำดับขั้นความต้องการของบุคคลเป็น 5 ระดับ ตามความสำคัญดังนี้

4.1 ความต้องการทางกายภาพ (Physiological needs) เป็นความต้องการขั้นต่ำสุดซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่มนุษย์จะขาดเสียไม่ได้ ได้แก่ ความต้องการปัจจัยสี่ ความต้องการพักผ่อน อุณหภูมิที่เหมาะสม เป็นต้น ในกรณีที่มนุษย์ขาดสิ่งต่างๆ ทุกอย่างอยู่ด้วยแล้ว การตอบสนองความต้องการของร่างกายจะเป็นสิ่งที่ทำให้จูงใจมนุษย์ได้ มนุษย์จะมีความต้องการในลำดับต่อไปก็ต่อเมื่อความต้องการชนิดนั้นได้รับการตอบสนองแล้ว

4.2 ความต้องการความปลอดภัยหรือความมั่นคง (Safety needs) เป็นความต้องการแสดงความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม

4.3 ความต้องการทางด้านสังคม (Social needs or belonging needs) เมื่อความต้องการความปลอดภัยและความมั่นคงได้รับการตอบสนองแล้ว มนุษย์ก็จะมีความต้องการที่สูงขึ้นคือความต้องการทางด้านสังคม คือ ความต้องการที่อยากให้มีคนเอาใจใส่ดูแล แสดงความรัก ความห่วงใย และยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

4.4 ความต้องการการยกย่องนับถือ (Esteem needs) ความต้องการขั้นนี้ประกอบด้วย ความมั่นใจในตนเอง ในเรื่องของความรู้ความสามารถ เป็นความต้องการดีเด่นในความสามารถของบุคคล อยากให้ผู้อื่นเห็นความสามารถของตนและยกย่องให้เกียรติ สรรเสริญ และนับหน้าถือตา เป็นต้น

4.5 ความต้องการความสำเร็จในชีวิต (Self-actualization or Self-realization needs) เป็นความต้องการขั้นสูงสุด ภายหลังจากที่มนุษย์ได้รับการตอบสนองความต้องการทั้ง 4 ขั้นอย่างครบถ้วนแล้ว มนุษย์มีความต้องการในระดับที่สูงที่สุด คือความต้องการที่จะสำเร็จสมประสงค์ตามความนึกคิดที่ตนได้ใฝ่ฝันไว้ทุกอย่าง ความต้องการชนิดนี้มีลักษณะกว้างขวางมาก และแตกต่างกันในแต่ละบุคคล

อาจสรุปได้ว่า มนุษย์ทุกคนต่างมีความต้องการ ซึ่งความต้องการแต่ละขั้นอาจได้รับการตอบสนองตามที่คาดหวังมากหรือน้อยต่างกัน

1.7 การตลาดในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (8's)

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2541) ได้กล่าวว่า ความหมายของ การตลาดว่า เป็นกิจกรรมทางธุรกิจเพื่อนำสินค้าและบริการจากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภคให้ได้รับความพอใจและบรรลุวัตถุประสงค์ของกิจการ กิจกรรมที่ทำให้สินค้าและบริการ เคลื่อนย้ายจากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภค ถือว่าเป็นหน้าที่ทางการตลาดซึ่งเป็นการจัดการเกี่ยวกับ ผลิตภัณฑ์ การกำหนดราคา ช่องทางการจัดจำหน่ายและกระจายสินค้าและการส่งเสริมการจัดจำหน่ายโดยกล่าวถึงแนวความคิดทางการตลาดในปัจจุบันเอาไว้ว่า แนวความคิดทางการตลาดในปัจจุบันนั้นเน้นที่ผู้บริโภคเป็นเกณฑ์ เนื่องจากมีการผลิตสินค้ามากมายแต่ผู้บริโภคมีเงินจำกัดจึงต้องมีการดำเนินกิจกรรมทางการตลาดอย่างเหมาะสมเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคทางการจัดจำหน่ายเป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดหาแหล่งขาย เลือกใช้ผู้เชี่ยวชาญทางการตลาดหรือสถาบันมาช่วยกระจายสินค้าไปถึงเป้าหมาย การเคลื่อนย้ายสินค้าจากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภคต้องมีช่องทางการจัดจำหน่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังกล่าวถึงช่องทางการจัดจำหน่ายว่าประกอบด้วย สถาบันการตลาด คนกลาง ธุรกิจกระจายสินค้า ธุรกิจการให้บริการทางการตลาดและสถาบันการเงิน การจัดจำหน่ายมี 2 ลักษณะ คือ การจัดจำหน่ายโดยตรงจากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภค และจำหน่ายโดยผ่านคนกลางระดับค้าส่งหรือค้าปลีกซึ่งต้องพิจารณาจากลักษณะของสินค้า ลักษณะตลาด นโยบายของผู้ขายและสภาวะ

การแข่งขันทางการกำหนดราคา ราคาเป็นเครื่องกำหนดมูลค่าในการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าและบริการ การกำหนดราคาสินค้าเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายด้านมิใช่ต้นทุนสินค้าหรือต้นทุน การดำเนินกิจกรรมเท่านั้นยังต้องพิจารณาถึงอำนาจของผู้ซื้อ คู่แข่ง กฎหมาย ปฏิบัติจากสังคม และต้องเคความต้องการ การยอมรับราคาผลิตภัณฑ์ที่ถูกค่าเป้าหมายจะซื้อด้วยช่องทางการจัดจำหน่าย คือ ทางเลือกทั้งหลายที่จะนำผลิตภัณฑ์ไปถึงผู้บริโภคคนสุดท้ายทั้งนี้เครือข่ายของ ช่องทางการจัดจำหน่ายทั้งหมดต่างก็สร้างขึ้นมาเพื่อเอื้ออำนวยให้ผลิตภัณฑ์และลูกค้าได้มาพบกัน และพร้อมที่จะทำการซื้อสินค้านั้นได้ ช่องทางการจัดจำหน่ายแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคและช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าอุตสาหกรรม ระบบช่องทางจัดจำหน่ายทั้ง 2 ประเภทมีคนกลางเข้ามาช่วยทำหน้าที่เหมือนกันแต่จะแตกต่างกัน ในแง่ของลักษณะของงานที่ทำและชื่อเรียกของคนกลางดังกล่าว ระบบและช่องทางการจัดจำหน่าย สินค้าอุปโภคบริโภคมีดังนี้

1. ตัวแทนจำหน่ายและคนกลางทำหน้าที่นำเอาผู้ซื้อและผู้ขายมาพบปะเจรจาซื้อขาย กัน
2. ผู้ค้าส่ง คือ ผู้ขายให้แก่ผู้ค้าปลีกนั่นเอง
3. ผู้ค้าปลีก จะเกี่ยวกับกิจกรรมทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับการขายสินค้าและบริการ ให้แก่ผู้บริโภคคนสุดท้าย
4. ผู้บริโภค คือผู้บริโภคสุดท้ายที่ซื้อสินค้าและบริการเพื่อนำไปอุปโภคบริโภค เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง

สรุปได้ว่า การตลาด คือ กระบวนการทางธุรกิจเพื่อนำสินค้าและบริการจากผู้ผลิตไปยัง ผู้บริโภคที่มีความต้องการโดยมีการเคลื่อนย้ายจากแหล่งผลิตโดยผ่านคนกลางต่างๆ ไปจนถึงมือ ผู้บริโภคเพื่อให้ผู้บริโภคเกิดความพึงพอใจสูงสุด

1.8 ส่วนผสมทางการตลาด (Marketing Mix)

ส่วนผสมทางการตลาด (Marketing Mix) เป็นกลยุทธ์ด้านการตลาดซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบ 8 ประการ คือ 8 Ps

- 1.8.1 Product หมายถึง สินค้าและบริการทุกอย่างที่ผู้ประกอบการธุรกิจเสนอขาย ให้แก่ลูกค้า
- 1.8.2 Price หมายถึง ราคาของสินค้าและบริการและการกำหนดราคา
- 1.8.3 Place หมายถึง ท่าที่ตั้งของสถานที่จำหน่ายสินค้าและช่องทางการจัดจำหน่าย สินค้าและบริการไปให้ถึงลูกค้าโดยรวดเร็วและสะดวกที่สุด

1.8.4 Promotion หมายถึง วิธีที่จะกระตุ้นให้ลูกค้าต้องการซื้อสินค้าและบริการเร็วขึ้น
ซื้อจำนวนเพิ่มมากขึ้น เป็นต้น

1.8.5 Process หมายถึง กระบวนการในการทำงานของแต่ละขั้นตอนอย่างเป็นลำดับ
ในการผลิตสินค้า รวมไปถึงขั้นตอนในการให้บริการแก่ลูกค้าเพื่อให้ลูกค้าเกิดความพึงพอใจสูงสุด

1.8.6 People หมายถึง ทรัพยากรมนุษย์ที่อยู่ภายในองค์กรหรือพนักงานภายในองค์กร
ซึ่งเป็นตัวแทนขององค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงเป็นผู้ที่ทำให้ลูกค้ารับรู้ถึงคุณภาพ รับรู้ในทุกๆ
สิ่งเป็นตัวดึงดูดลูกค้า (พนักงานที่ให้บริการกับลูกค้า)

1.8.7 Productivity and Quality หมายถึง ประสิทธิภาพและคุณภาพของสินค้าและ
บริการที่จะตอบสนองความต้องการของลูกค้า เป็นการสร้างความแตกต่าง สร้างความจงรักภักดี
ของลูกค้าและทำให้ลูกค้าเกิดความพึงพอใจในสินค้า

1.8.7 Packaging หมายถึง บรรจุภัณฑ์ในรูปแบบต่างๆซึ่งในปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของ
กระบวนการทางการตลาด และเป็นกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นตลอดจนเป็นกระบวนการทางการตลาดที่มี
ส่วนเกี่ยวเนื่องกับการออกแบบสร้างสรรค์ภาพลักษณ์บรรจุหรือหีบห่อให้กับผลิตภัณฑ์ รวมไปถึงการ
สร้างภาพพจน์ที่ดีให้แก่ตัวสินค้าและทำให้เกิดผลความพึงพอใจจากลูกค้า สรุปได้ว่า ส่วนประสม
ทางการตลาดนั้น เป็นกลยุทธ์ด้านการตลาด ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ 8 ประการ ซึ่งเป็น
ตัวแปรทางการตลาดของบริษัท ในการนำกลยุทธ์มาใช้เพื่อตอบสนองความพึงพอใจแก่
กลุ่มเป้าหมาย

1.9 แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2542) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนคือ การเปิด
โอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจการร่วมปฏิบัติและ
ร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชน
เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน
ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างมี ความ
ปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของ
ผู้อื่น พร้อมทั้งจะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับความจริงที่ว่ามนุษย์นั้น
สามารถพัฒนาได้

สมพร แสงชัย (2534) ได้ให้ของการมีส่วนร่วมของชุมชนคือ แนวทางใหม่ของการ
พัฒนาชนบทประการหนึ่งคือ ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา ปกป้องรักษานิเวศ

พัฒนาเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมและประหยัด และพัฒนาให้ตรงตามความต้องการของประชาชนมีความรู้สึกรู้ว่าเป็นเจ้าของคนหนึ่ง

จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร (2543) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนคือ เป็นหลักพื้นฐานของการพัฒนาที่ดี เพราะประชาชนเท่านั้นที่รู้ว่าเขามีความต้องการอะไร มีขีดความสามารถแค่ไหน ประชาชนมีความรู้สึกรู้ว่าเขาเป็นเจ้าของคนหนึ่ง

สุรางรัตน์ ช่วยวงศ์ญาติ (2547) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนคือ การทำงานร่วมกันในกิจกรรมชุมชนหมู่บ้าน โดยร่วมกันคิดหาแนวทางวิธีการให้การดำเนินงานตัดสินใจเลือกแนวทางที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานลงมือปฏิบัติร่วมกันหรือให้การสนับสนุน และติดตามการดำเนินงานลงมือปฏิบัติร่วมกันไว้ รวมทั้งประโยชน์จากกิจกรรมที่ดำเนินการนั้นๆ ร่วมกัน

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนคือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และความร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชน

พจนา สวนศรี (2541) ได้กล่าวว่า การดำเนินการในส่วนของการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน จะประกอบไปด้วย

1. การสนับสนุน การรวมกลุ่มของประชาชนในชุมชน เพื่อจัดการพื้นที่ท่องเที่ยว
2. การยกระดับชุมชนท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีศักยภาพในการจัดการสิ่งแวดล้อม และสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน
3. จัดอบรมให้ความรู้ความเข้าใจ ในบทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมในกระบวนการท่องเที่ยว โดยเน้นการเรียนรู้ การวางแผน การปฏิบัติ และการประเมินผล

สรุปได้ว่า การที่จะให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวในขณะเดียวกันก็ต้องธรรงค์กับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้คนในสังคมเห็นความสำคัญและเป็นนักท่องเที่ยวที่สนใจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มการรับรู้และความเข้าใจในบทบาทของชุมชนท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเป็นการกำลังใจหรือสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องในการทำงานอนุรักษ์ทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

กรมการพัฒนาชุมชน (2541 อ้างถึงใน Battan, 2545) ได้สรุปว่า การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (Change for the Better) หมายความว่า คนใด สิ่งใดหรือกิจกรรมใดที่มีการเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนแปลงไปในทาง ที่ดีขึ้นเรียก “การพัฒนา”

ทวี ทิมขำ (2528) ได้กล่าวว่า การพัฒนา หมายความว่า การพัฒนานั้นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเป็นไปในทางที่ดีขึ้นหรือดีกว่าสภาพที่เป็นอยู่

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2537) ได้กล่าวว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ว่าครอบคลุมหลักการ 3 ประการ คือ

1. การประเมินค่าสิ่งแวดล้อม คือ การให้ความสำคัญก่อนข้างสูงต่อการประเมินค่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอันเนื่องมาจากระบบนิเวศ ซึ่งคอยหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์
2. การขยายมิติของกาลเวลาเนื่องจากการพัฒนาอย่างยั่งยืนเนื่องเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในระยะสั้น ซึ่งสามารถวางนโยบายเพื่อปฏิบัติได้ในช่วงระยะ 5 ปี หรือ 10 ปีซึ่ง ขณะเดียวกันต้องมองไปถึงอนาคตของอนุชนรุ่นหลังหรืออาจจะมองไกลกว่านั้นก็ได้
3. ความเสมอภาคและความยุติธรรม การพัฒนาอย่างยั่งยืนเน้นเป้าหมายหลักที่การสนองตอบความต้องการของกลุ่มชนผู้ยากไร้ที่สุดในสังคมและการปฏิบัติอย่างยุติธรรมต่ออนุชนรุ่นหลัง

นิคม จารุมณี (2536) ได้กล่าวว่า การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวว่า การที่จะสร้าง หรือพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ที่เป็นพื้นที่ไม่น่าสนใจให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้นั้นจะต้องคำนึงถึงจุดสำคัญด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งในแง่กายภาพหรือภูมิประเทศ ตำแหน่งที่ตั้ง หรือชื่อเสียงของสถานที่กระจายออกไปสู่โลกภายนอก

สันติ ชูดิษฐา (2537) ได้กล่าวว่า การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว คือ การพัฒนาพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งที่มีความเหมาะสม มีศักยภาพให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว โดยมีปัจจัยที่ต้องคำนึงถึงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว คือ

1. การชักจูงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นเพิ่มจำนวนขึ้น
2. การปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ให้สามารถรองรับ และให้บริการตอบสนองความต้องการแก่นักท่องเที่ยวได้อย่างพอเพียง

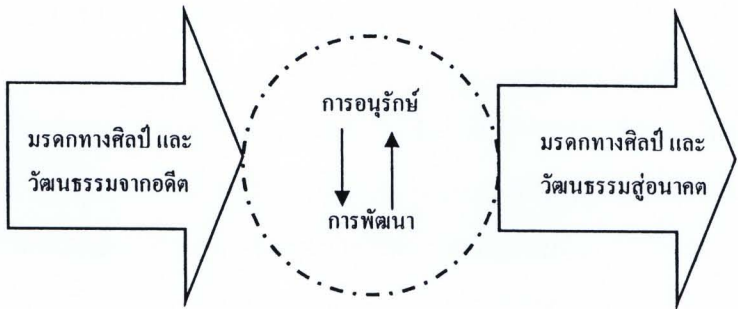
มนัส สุวรรณ (2538) ได้กล่าวว่า การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้ประสบผลสำเร็จ มีสิ่งสำคัญที่จะต้องนำมาประเมินประกอบการตัดสินใจในการพัฒนา ได้แก่ ความปรารถนาของผู้ท่องเที่ยว ความสามารถในการให้บริการของผู้ท่องเที่ยว ความสะดวกในการเดินทาง การเข้าถึง และ

ความสามารถที่จะรองรับได้ของพื้นที่ ประกอบด้วย ความสามารถที่จะรองรับได้เชิงกายภาพ และความสามารถที่จะรับได้ทางสังคม และความสามารถที่จะรับได้เชิงนิเวศวิทยา

ชูเกียรติ นพเกต (2542) ได้กล่าวว่า สิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดผลสำเร็จ คือ ต้องทราบความต้องการและความสามารถในการให้บริการของผู้ท่องเที่ยว ความสะดวกในการเดินทางเข้าถึง และความสามารถที่จะรับได้ของสถานที่

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2549) ได้กล่าวว่า การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเป็นแนวคิด มุ่งดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในการปรับปรุงและเสริมตกแต่งแหล่งท่องเที่ยวจากสภาพเดิมไปสู่สภาพใหม่ที่ดีขึ้นเหมาะสมกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและในขณะเดียวกันก็ต้องอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย

จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเป็นการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมและเป็นสถานที่น่าดึงดูดใจนักท่องเที่ยวซึ่งต้องพิจารณาถึงลักษณะและจุดเด่นตามหลักองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวและสามารถใช้ในการบริการนักท่องเที่ยวมีการดำเนินการวางแผน นโยบาย การจัดการ และการดำเนินการที่เหมาะสมกับพื้นที่

ภาพที่ 2 แสดงกลยุทธ์ และการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับเมืองและย่านประวัติศาสตร์ (ดัดแปลงจาก สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541)

2.1 การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

เสรี วงศ์ไพจิตร (2537) ได้เสนอแนวทางการท่องเที่ยวไทยในทิศทางที่ยั่งยืนเอาไว้ สรุปได้ว่า เป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหมาะสม มีการศึกษา และวางแผนเพื่อสร้างเสริมและสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์พร้อมกับการอนุรักษ์คุณค่า และได้นำเสนอทิศทางการดำเนินการที่เหมาะสมไว้ 2 ประการคือ

ประการแรก ต้องมีจรรยาบรรณเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ประการที่สอง หลีกเลี่ยงการส่งเสริม หรือพัฒนาในพื้นที่ที่ยังไม่พร้อมด้านการบริหาร และการจัดการทรัพยากร

ยศ สันตสมบัติ (2542) ได้กล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชน เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน สรุปได้ว่า เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย ชุมชนเรียนรู้ ชุมชนจะต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรที่ดี ชุมชนต้องมีศักยภาพในการผลิต และมีศักยภาพในการกำหนด และการจัดการชีวิตของตัวเอง

ประเวศ วะสี (2552 อ้างถึงใน ศรีนัย เลิศรักษ์มงคล, 2540) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่า หมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีลักษณะการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้กับนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วัฒนธรรมที่ดี ได้เข้าใจคุณค่าอันสูงส่งของวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่าย ทำให้คนไทยมีความรู้มากขึ้นมีรายได้จากความรู้และนักท่องเที่ยวได้รับอรรถประโยชน์จากพุทธศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้มักทำให้คุณภาพของการพัฒนาเกิดขึ้น

สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) (2540) ได้สรุปความหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบันโดยมาตรการปกป้อง และสงวนรักษาไว้ซึ่งโอกาสต่างๆ ของอนุชนรุ่นหลัง

สร้อยดี อาสาสรรพกิจ (2543) ได้กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนหมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสังคมน้อยที่สุดมีความเชื่อมโยงสอดคล้องกันทั้งด้านการพัฒนาการตลาดที่พานักท่องเที่ยวมาชื่นชมทรัพยากรท่องเที่ยวต่างๆ ได้อย่างประจักษ์มาเสมอ อันจะส่งผลให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจที่ตอบสนองต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อม และสังคมอย่างต่อเนื่อง

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) ได้กล่าวว่า แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสรุปได้ 3 มิติดังต่อไปนี้คือ

1. มิติด้านการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องมีแนวคิดที่จะให้ความรู้ ความเข้าใจ และสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่ายในการปกป้องรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับแรก เพื่อให้คงไว้ซึ่งความสวยงามและคุณค่าทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งวิธีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบ เช่น การเน้นวิธีการจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติหรือวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยว การจัดให้มีนิทรรศการ/แผ่นป้ายบรรยายตามบริเวณหรือจุดท่องเที่ยวต่างๆ การจัดให้มีเส้นทางเดินเท้าหรือ

เส้นทางเดินป่า ที่ให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ธรรมชาติหรือวัฒนธรรมแก่ผู้มาเยือน รวมถึงการฝึกอบรมมัคคุเทศก์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวพบเห็น

2. มิติด้านการสร้างควมพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องมีแนวคิดให้นักท่องเที่ยวที่มีความปรารถนาหรือสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรม เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยการจัดให้มีสื่อความหมายธรรมชาติหรือวัฒนธรรม เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติหรือวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจกลับไป เป็นต้น

3. มิติด้านการสร้างควมมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องมีแนวคิดในการมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น ด้วยการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การลงทุนด้านสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็ก การเป็นมัคคุเทศก์ การนำสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านมาขาย การจ้างงานในธุรกิจท่องเที่ยว

ราโพนพรรณ แก้วสุริยะ (2549) ได้กล่าวไว้ว่าต้องพิจารณาองค์ประกอบ 4 ประการ ประการแรกคือการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว ประการที่สองได้แก่การตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ประการที่สามได้แก่การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว และประการสุดท้ายได้แก่การประสานความต้องการทางเศรษฐกิจ การคงอยู่ของสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

วรัญญ เวียงอำพล (2548) ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนคือ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต้องมีการพัฒนาองค์ประกอบหลัก 4 ด้านคือ

1. การจัดการด้านทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวและโครงสร้างพื้นฐาน ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเป็นแรงขับเคลื่อนที่สามารถพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้ โดยต้องมีการจัดการทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ประบาง สนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีศักยภาพโดยเฉพาะการกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมในเขตอนุรักษ์ คำนึงถึงแนวกัน (green belt) และพื้นที่ที่ต้องฟื้นฟูพร้อมกันนั้นต้องพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้เหมาะสมกับพื้นที่นั้น ๆ หรือแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ด้วย

2. การจัดการด้านการตลาด การบริการ การประชาสัมพันธ์ และโฆษณา เพื่อไม่ให้เกิดการบริโภคทางการท่องเที่ยวมีส่วนทำลายสิ่งแวดล้อม การจัดการด้านการตลาดและการบริการ ไม่เพียงแต่คำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับยังต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมด้วย ควรมีการส่งเสริมและผลักดันให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม การตลาดและการบริการทุกอย่างต้องประสานและสอดคล้องกันอย่างกลมกลืนให้มากที่สุด เนื่องจากนักท่องเที่ยวมีความต้องการที่แตกต่างกัน จึงควรมีความหลากหลายของตลาดท่องเที่ยว การวิเคราะห์และติดตามสถานการณ์ด้านการตลาดและการบริการ

3. การจัดการด้านการให้การศึกษาและพัฒนาบุคลากร บุคลากรทางการท่องเที่ยวต้องมีความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด คุ่มค่า เกิดประโยชน์และเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม มีความสามารถในการเลือกสรรใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและวิถีชีวิตโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและการพัฒนาและเฝ้าหาความรู้เพิ่มเติมอย่างสม่ำเสมอ พร้อมทั้งสามารถเผยแพร่ความรู้ต่างๆ ให้กับบุคคลอื่นหรือนักท่องเที่ยวได้ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสมของนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวจะต้องมีแนวทางในการพัฒนาบุคลากรเพื่อจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อาจจะจัดฝึกอบรมและสัมมนา เพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ และประสบการณ์แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและประชาชนในท้องถิ่น โดยเน้นภาคปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี จัดและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้การเรียนรู้ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการพักผ่อนหย่อนใจ ให้มีการประเมินผลระหว่างและหลังของการจัดกิจกรรมการพัฒนาบุคลากร มีศูนย์กลางของข้อมูลและสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เพื่อการเผยแพร่ถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และส่งเสริมกระบวนการการพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง มีการวางแผนพัฒนาบุคลากรให้มีความพร้อมและความเหมาะสมที่จะเข้าสู่การดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวและพัฒนาบุคลากรให้มีความเข้าใจในกระบวนการและโครงสร้างของระบบท่องเที่ยว เพื่อให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องสามารถดำเนินการได้สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

4. การจัดการด้านการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับบุคคลสี่กลุ่ม คือ ภาครัฐ ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยว ชุมชนเจ้าของพื้นที่ และนักท่องเที่ยว

4.1 ภาครัฐ เป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการหรือกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จ เพราะภาครัฐสามารถควบคุมหรือกำหนดทิศทางของการจัดการท่องเที่ยวไปสู่รูปแบบที่ต้องการได้โดยอาศัยกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ในการให้ความสนับสนุนและร่วมมือ ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างกลุ่มบุคคลกลุ่มอื่น ให้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเพื่อให้เกิดการปฏิบัติการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภาครัฐสามารถทำให้การท่องเที่ยวไปสู่การ

ท้องเทียวยังยั่งยืนได้ด้วยการบริหารจัดการที่เน้นนโยบายด้านสวัสดิภาพ และความปลอดภัยในการท้องเที้ยว พิจารณาหาจุดยืนด้านการท้องเที้ยวร่วมกันและประสานไปในทิศทางเดียวกัน

4.2 ผู้ประกอบธุรกิจท้องเที้ยว เป็นกลุ่มบุคคลที่ใกล้ชิดและได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท้องเที้ยวมีส่วนร่วมในการสร้างความเป็นไปได้ที่สำคัญ โดยควรมีบทบาทในการพิจารณาตลาดท้องเที้ยวให้เหมาะสมกับการท้องเที้ยวในแหล่งท้องเที้ยว และสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ ลดและควบคุมมลพิษต่าง ๆ ที่เกิดจากกิจกรรมทางการท้องเที้ยว ไม่ควรเข้ามาผูกขาดธุรกิจท้องเที้ยว หรือเน้นการสร้างรายได้ และการเติบโตของธุรกิจท้องเที้ยวแต่เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและสภาพแหล่งท้องเที้ยวด้วย การพัฒนาการท้องเที้ยวในชุมชนต้องพิจารณาสอบถามความคิดเห็นและความต้องการของคนในท้องถิ่นด้วย ควรประกอบธุรกิจท้องเที้ยวด้วยความจริงใจ ซื่อสัตย์ ให้ความร่วมมือกับนโยบาย กลยุทธ์ และแผนการท้องเที้ยวของภาครัฐ

4.3 ชุมชนเจ้าของพื้นที่ การมีส่วนร่วมของประชาชนเจ้าของพื้นที่ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นและการท้องเที้ยวอย่างมาก ทำให้เกิดการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต ประชาชนเจ้าของพื้นที่จึงเป็นกลไกอีกอย่างหนึ่งในกระบวนการจัดการการท้องเที้ยวที่ยั่งยืนโดยสามารถสร้างพัฒนาการท้องเที้ยวสู่ความยั่งยืนได้โดยมีบทบาทในการรักษา ปกป้องฟื้นฟู และเสริมคุณค่าแหล่งท้องเที้ยว สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตให้คงอยู่ตามความเหมาะสมเพื่อเป็นสิ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว คิดสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์พื้นบ้านที่ไม่ทำลายธรรมชาติเป็นการเพิ่มรายได้ให้ชุมชนและเป็นการสร้างทางเลือกให้แก่นักท่องเที่ยวในการเลือกสินค้าของที่ระลึก ร่วมกันจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรม เสริมสร้างความเข้าใจอันดี เป็นมิตรกับนักท่องเที่ยวกับชุมชนท้องถิ่น และระหว่างชุมชนท้องถิ่นด้วยกันเอง เสริมสร้างความปลอดภัย

4.4 นักท้องเที้ยว การท้องเที้ยวอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยนักท้องเที้ยวที่ดีด้วย โดยต้องมีการศึกษาข้อมูลของสถานที่ท้องเที้ยว สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนในสถานที่ท้องเที้ยวนั้นๆ ก่อนเดินทาง เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้เกิดความเสียหายแก่แหล่งท้องเที้ยวและความไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น นักท้องเที้ยวต้องมีจิตสำนึกและมีความรับผิดชอบต่อสถานที่ท้องเที้ยว สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ต้องเคารพกฎเกณฑ์ทางการเมือง สังคม ศาสนา ศิลธรรม กฎหมาย และข้อบังคับของพื้นที่นั้น ต้องมีความใส่ใจและมีส่วนร่วมในการปกป้องรักษาแหล่งท้องเที้ยว และต้องเป็นการท้องเที้ยวที่ไม่รบกวนสิ่งแวดล้อมและคนอื่นรวมทั้งคนในท้องถิ่น

2.2 องค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนประกอบไปด้วย 6 องค์ประกอบ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาสถานที่อันเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยวให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชม โดยมีการประเมินศักยภาพขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวด้วย
2. องค์ประกอบด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพเดิมหรือดีกว่าเดิม และป้องกันผลกระทบ ด้านลบจากการท่องเที่ยว โดยต้องมีการประเมินผลกระทบอย่างต่อเนื่อง
3. องค์ประกอบด้านการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการพัฒนารัฐกิจด้านบริการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวโดยตรง เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจ โดยมีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมด้วย
4. องค์ประกอบด้านการพัฒนาตลาดท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่อแสวงหานักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ซึ่งมีลักษณะเป็นคุณประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้เข้ามาท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวเหล่านี้ได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวที่เขาพึงพอใจ
5. องค์ประกอบด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น เป็นการพัฒนาในการสร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการการท่องเที่ยวของตนเองและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความหวงแหนและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป
6. องค์ประกอบด้านการพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ทุกฝ่ายเกิดความรักความหวงแหนทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

สรุป องค์ประกอบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ทั้งหมดว่าเป็นการพัฒนา ที่ไม่เบียดบังทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมเป็นการพัฒนาที่ไม่สร้างปัญหาให้กับคนรุ่นหลังในการพัฒนานั้น

จะได้รับความเสมอภาค และได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการปฏิบัติตามแผนและนโยบายที่กำหนด เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

2.3 ผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อสังคม

การศึกษาผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวหรือการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวตามลักษณะของโครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ

2.3.1 ผลกระทบด้านบวก การที่ถือว่าการท่องเที่ยวเป็นการพักผ่อนอย่างหนึ่งที่ช่วยลดความตึงเครียดพร้อมๆ กับช่วยเพิ่มความรู้ และช่วยให้ความคิดเห็นหรือติดต่อพบปะกันตัวต่อตัวอย่างกันเอง อันจะนำไปสู่ความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ มีโอกาสศึกษามนุษย์และภูมิศาสตร์ พบเห็นวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม รวมทั้งได้รู้จักผลงานทางศิลปะที่มีชื่อเสียง สิ่งเหล่านี้ คือ คุณค่าของการท่องเที่ยว ที่มีอาจประเมินค่าเป็นตัวเงินได้ นอกจากนี้ การท่องเที่ยวมีประโยชน์ทางสังคม คือ ช่วยให้คนที่เดินทางท่องเที่ยว มีประสบการณ์ที่ดีกว่าการศึกษาภายในห้องเรียน เพราะเป็นประสบการณ์ตรง ซึ่งไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นนักปราชญ์ หรือผู้มีความรู้สูง หรือผู้ที่มีความชำนาญพิเศษ หรือนักวิจัยเท่านั้น บุคคลธรรมดาทั่วไปที่มีความสนใจ การท่องเที่ยวก็สามารถทำได้ ถือว่าเป็นการทำให้โลกทัศน์ของตนกว้างขึ้น

2.3.2 ผลกระทบด้านลบ แบ่งได้เป็น 5 ประการ คือ

- 1) ปัญหาอาชญากรรม
- 2) ปัญหาโสเภณี หรือ เพศพาณิชย์
- 3) ปัญหายาเสพติด
- 4) ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ
- 5) ปัญหาการพนัน

3. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการอนุรักษ์

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิธีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้น ตามที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นทั้งระบบความรู้ ความคิด หรือความเชื่อจนมีการยอมรับปฏิบัติกันมาเป็นวิธีการหรือแบบแผน และมีการอบรมและถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมา ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของมนุษย์

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542 อ้างถึงใน ภูสวัสดิ์ สุขเลียง, 2545) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวที่มุ่งเสนอลักษณะทาง

วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกี่ยวเนื่องกับความ เป็นอยู่ของสังคมการท่องเที่ยวในเชิงการให้ความรู้และความภาคภูมิใจ

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยว เพื่อมุ่งการให้ความรู้และความภูมิใจที่มุ่งเน้นเสนอลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม

รติกา อังกูร (2549) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ

1. ศึกษาสถานการณ์ และรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบัน
2. ศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ศึกษาแนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการบริหาร และเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ

จิรัชญา มณีเนตร (2551) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยว เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคน รวมถึงการเรียนรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม และศิลปกรรมต่างๆ โดยมุ่งเน้นถึงความพอใจสูงสุดในการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี และคุณภาพที่ดีของ สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการท่องเที่ยว

Greenwood (1982 อ้างถึงใน รุ่งรัตน์ หัตถกรรม, 2545) ได้กล่าวว่า ทั้งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวทางมนุษยชาติล้วนแต่ทำให้นักท่องเที่ยวได้ประสบการณ์ตรง และมีโอกาสได้สัมผัสวัฒนธรรมที่แท้จริงของธรรมชาติ

McIntosh and Goeldner (1986 อ้างถึงใน นารีภรณ์ ศรีจิรจิต, 2551) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมว่า เป็นการเดินทางที่ครอบคลุมทุกแง่มุมของการท่องเที่ยวที่มนุษย์สามารถศึกษาถึงวิถีชีวิต และความนึกคิดซึ่งกันและกัน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับประชาชนในท้องถิ่นอื่นๆ หรือประเทศอื่นๆ เพื่อให้เข้าใจและซาบซึ้งต่อวัฒนธรรมของประชาชนเหล่านั้น ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงเป็นการก่อให้เกิดความรู้และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าใจของคนทั้งโลกเข้าด้วยกัน อันนำไปสู่สันติสุขในการอยู่ร่วมกันทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

จากแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม สรุปได้ว่า วัฒนธรรมเป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม และศิลปกรรมต่างๆ รวมถึงวิถีชีวิต และความนึกคิดซึ่งกันและกันโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความคุ้นเคยกันในห้องถ้ำ

3.2 ประเภทของแหล่งวัฒนธรรม

3.2.1 โบราณสถาน

กรมศิลปากร (2535) ได้ให้ความหมายของ โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (ม.ป.ป.) ให้ความหมายว่า โบราณสถาน หมายถึง สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร วัง มีอายุเก่ากว่า 100 ปีขึ้นไป; (กฎ) อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2545) ให้ความหมายว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย เช่น พระราชวัง ปราสาท เมืองเก่า กำแพงเมือง สุสาน เป็นต้น

3.2.2 โบราณวัตถุ

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (ม.ป.ป.) ให้ความหมายว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งของโบราณที่เคลื่อนที่ได้ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ศิลปจารึก มีอายุเก่ากว่า 100 ปีขึ้นไป; (กฎ) อสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์ หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2545) ให้ความหมาย โบราณวัตถุ หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ซากมนุษย์ หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี เช่น ซากมนุษย์ ซากสัตว์ ภาพเขียน งานศิลปะ เครื่องมือเครื่องใช้

เครื่องประดับของคนโบราณ ศิลารีก เป็นต้น โบราณวัตถุมักพบเห็นอยู่ในโบราณสถาน จึงมักเรียกทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์โดยรวมกันว่าเป็นโบราณวัตถุสถาน ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ยุค คือ

1. โบราณวัตถุสถานก่อนยุคประวัติศาสตร์ ยุคก่อนประวัติศาสตร์เป็นยุคที่เริ่มต้นตั้งแต่มีมนุษย์ในโลกจนถึงมนุษย์คิดค้นตัวอักษรเพื่อบันทึกเรื่องราวได้ ทรัพยากรการท่องเที่ยวในยุคนี้จึงเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบ เช่น โครงกระดูกสัตว์คล้ายมนุษย์ที่ขุดพบในทวีปแอฟริกา เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยหินของมนุษย์โบราณ ร่องรอยงานศิลปะโดยเฉพาะงานเขียนรูปสัตว์และการล่าสัตว์ตามผนังถ้ำ เช่น ภาพเขียนสีบนหิน โบราณที่ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนโบราณที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานีที่มีการค้นพบเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

2. โบราณวัตถุสถานยุคประวัติศาสตร์ ทรัพยากรการท่องเที่ยวในยุคประวัติศาสตร์เป็นแหล่งที่แสดงให้เห็นถึงอารยธรรมของมนุษย์หรือหลักฐานสำคัญที่เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ชนชั้นปกครอง ชุมชนท้องถิ่น เหตุการณ์สำคัญในอดีต เช่น พระราชวัง ปราสาท กำแพงเมือง คูเมือง อุทยานประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน พิพิธภัณฑ์ หอคอย สมรภูมิ บ้านของบุคคลที่มีชื่อเสียง เป็นต้น

3.2.3 ศาสนสถาน

ราชบัณฑิตยสถาน (2542) ให้ความหมายว่า ศาสนสถาน หมายถึง สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร สถูป เจดีย์ เป็นศาสนสถานทางพระพุทธศาสนา มัสยิดเป็นศาสนสถานทางศาสนาอิสลาม

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2545) ได้สรุปว่า ศาสนสถาน หมายถึง สถานที่แสดงถึงลัทธิความเชื่อความศรัทธาของมนุษย์ที่มีต่อศาสนสถานอันมีหลักสำคัญ เช่น แสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลกหรือแสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาป รวมทั้งสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อนั้นๆ ศาสนสถานเป็นสถานที่ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและจริยธรรมจึงกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวมักมีวัตถุประสงค์เพื่อไปศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศาสนา เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือเพื่อเยี่ยมชมสักการะเพื่อความสงบในจิตใจ เช่น วัด โบสถ์ วิหาร มัสยิด สถานที่จาริกแสวงบุญ สถานที่เพื่อเคารพสักการะ (Shrine) เป็นต้น นอกจากนี้ในศาสนสถานยังมีการค้นพบโบราณวัตถุสำคัญทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป เทวรูป รูปปั้น พระเยซู จิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น

3.2.4 แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว (2551) ได้สรุปว่า แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสม

และถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ประกอบด้วย งานประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดงศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ชนเผ่า เป็นต้น เช่น ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ประเพณีสงกรานต์

3.2.5 ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบ่งออกเป็นประเภทย่อยได้ 5 ประเภท คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยว และประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว โดยได้รับความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่น

2. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและประเพณี หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานศิลปวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆจัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลิน และศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่างๆ อีกทั้งได้รับความรู้ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

3. การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตชนบท หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษโดดเด่น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ คุุผลงานสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

4. การท่องเที่ยวเชิงกีฬา หมายถึง การท่องเที่ยวไปยังสถานที่ออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาหรือแข่งขันการกีฬา โดยมีกิจกรรมในรูปแบบของการจัดรายการกีฬาตามเส้นทางที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมกีฬาได้สนุกสนานกับการออกกำลังกายในขณะเดียวกันก็ได้ไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางรายการกีฬา

5. การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพหรือฟื้นฟูสุขภาพทางวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างสุขภาพและคุณภาพชีวิตของนักท่องเที่ยว บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคม จิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

3.2.6 ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญมีอยู่ 9 ประการ คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี โดยยึดหลักที่ว่าต้องอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้สามารถสืบทอดถึงอนุชนรุ่นหลัง

2. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการสิ่งแวดล้อมหรือให้กระทบน้อยที่สุด

3. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย

4. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

5. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์ โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม

6. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของบริการท่องเที่ยวครบตามหลักเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักที่ว่าจะต้องให้ธุรกิจท่องเที่ยวเน้นในเรื่องอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

7. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ เพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ที่ได้รับ ทำให้ต้องการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยยึดหลักที่ว่าจะต้องมีกิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

8. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ และความสะอาดของพื้นที่ โดยยึดหลักที่ว่าต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ในทุกๆ ด้าน และต้องดูแลรักษาความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวอยู่เสมอ

9. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยยึดหลักที่ว่าต้องป้องกันรักษาความปลอดภัย แก่นักท่องเที่ยวอย่างเข้มงวด เพื่อให้ นักท่องเที่ยวอบอุ่นใจ

3.3 ความหมายของการอนุรักษ์

กรมศิลปากร (2528) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ ว่า การดูแลรักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึง การป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

ธาดา สุทธิธรรม (2542) ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์มีอีกนัยว่า การอนุรักษ์จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกคน โดยเฉพาะคนในชุมชนซึ่งหากจะรอแต่เพียงผู้ภายนอกให้เข้ามาอนุรักษ์ให้

วันนั้นยังไม่มาถึงหรือชุมชนอาจจะต้องสูญเสียมรดกอันล้ำค่าของชุมชนไปเสียก่อนในระหว่างรอคอยความช่วยเหลือ ทั้งความเชื่อที่บั่นทอนการอนุรักษ์พึ่งช่วยกันทำลายกระแสความเชื่อของการสั่งสมบุญที่มุ่งเน้นแต่การสร้างอาคารใหม่มาทดแทน ควรหันมาองการบูรณะปฏิสังขรณ์อาคารเก่าด้วยเพราะสถาปัตยกรรมในอดีตถือเป็นมรดกของบรรพชนที่บ่งชี้ถึงความเป็นอารยชนและสังคมได้เป็นอย่างดี

ธาดา สุทธิธรรม (2544) ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์เป็นขบวนการปฏิบัติงานดูแลสถานที่ให้มีลักษณะที่แสดงออกถึงความสำคัญของวัฒนธรรม ประกอบด้วย การอนุรักษ์ การบูรณะรวมถึงการรักษาและการสร้างขึ้นใหม่หรือการดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพดั้งเดิม

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง (2552) ได้กล่าวว่า การจัดลำดับความสำคัญของการประเมินศักยภาพของมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องก่อนที่จะทำการอนุรักษ์ หรือพัฒนาใดๆ แนวทางอนุรักษ์ทุกเรื่องที่ต้องกับโบราณสถาน คือสิ่งที่เคลื่อนย้ายไม่ได้ และสร้างขึ้นในความสำเร็จทางประวัติศาสตร์มวลมนุษยชาติ ได้แก่ โบราณสถาน ซาก ปักหักพัง หลุมศพ สถาปัตยกรรม ประเพณี วัดถ้ำ เขาแกะสลัก รูปปั้น ศิลาจารึก รวมไปถึงอาคารสมัยใหม่ อาคารร่วมสมัย อาคารราดิก และอาณาบริเวณที่มีความสำคัญทางศาสนา (หมู่บ้านหรือเมือง) หรือสถานที่ที่มีองค์ประกอบน่าจะอนุรักษ์

สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ หรือ ICOMOS (1964) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง กระบวนการต่างๆ ที่ดูแลรักษาโบราณสถานนั้นๆ ให้ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมสืบต่อไป

Weaver, Martin E (1993 อ้างถึงใน วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, 2552) ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การปกป้องรักษาจากความสูญเสีย ละทิ้ง ทำลาย เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมเรานั้นสามารถใช้การอนุรักษ์ในความสุขทางจิตใจของตนและคนยุคใหม่ต่อไป ในการปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์นั้นต้องระมัดระวัง เนื่องจากต้องเกี่ยวข้องกับการเข้าไปกระทำหุคยั้ง ขวางทางการเสื่อมของสิ่งของวัสดุเดิมทำให้เปลี่ยนรูปลักษณะนั้นบางครั้งยากต่อการคืนสภาพ ดังนั้น การอนุรักษ์ควรมีการทดสอบ ทดลองมาตรฐาน และจดบันทึกก่อนการอนุรักษ์ และหลังการอนุรักษ์ และจดเหตุผลในการอนุรักษ์นั้นด้วยทุกครั้ง

3.3.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ และย่านประวัติศาสตร์ ลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์นั้นมีช่วงอายุ (Life Span) อยู่ช่วงใดช่วงหนึ่ง หรือ หลายช่วงเวลาในอดีต หรือตั้งแต่ช่วงเวลาในอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันเมืองเหล่านั้นมีหลายลักษณะแตกต่างกันตามขนาด เนื้อหาทางวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ของเมืองนั้น การแบ่งตามช่วงอายุของเมือง สามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. เมืองร้าง (Abandoned / Dead Ancient / Historic city) เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งหรือหลายช่วงก่อนที่จะถูกทิ้งร้างไปจนถึงปัจจุบันอาจเนื่องจากภัยสงครามหรือภัยพิบัติอื่นๆ เมืองลักษณะนี้สามารถคงอยู่ต่อไปได้เรื่อยๆ ยกเว้นแต่วัสดุและโครงสร้างโบราณสถานที่อาจเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา แต่เนื่องจากไม่มีการใช้งานอื่นเข้าแทรกแซง เมืองลักษณะนี้จึงไม่เสี่ยงอันตรายมากนักและต้องการเพียงแผนงานเพื่อการอนุรักษ์ การนำเสนอ และการบำรุงรักษา

2. เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้างและนำกลับมาใช้ใหม่ในปัจจุบันเนื่องจากพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันถูกจำกัดขึ้น จึงมีการกลับไปตั้งถิ่นฐานที่เดิมและการไปตั้งถิ่นฐานแบบนี้มักจะไปทำลายหลักฐานของเมืองโบราณเดิมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์เป็นปรากฏการณ์ของการขยายตัวของประชากรโดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนาโดยจะเห็นได้จากการบุกรุกเมือง และทำลายโบราณสถานซึ่งเป็นองค์ประกอบและเนื้อหาของเมืองเพื่อการสร้างอาคารใหม่ๆ ประกอบกับความจำเป็นในการเพิ่มปริมาณของระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ซึ่งหากไม่คำนึงถึงแผนผังเมืองโบราณจะมีผลทำให้สัดส่วน ขนาด รูปแบบการใช้สอย และบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างสิ้นเชิง ฉะนั้นสิ่งสำคัญของมาตรการการอนุรักษ์ คือการพิจารณาปรับใช้ให้เข้ากับกิจกรรมใหม่ๆ ของเมืองอย่างรอบคอบ โดยการท่องเที่ยวอาจมีผลในการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและจิตใจให้มีการอนุรักษ์ แต่อาจจะส่งผลในทางบวกและลบในเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐบาลและประชาชนที่ต้องดำเนินการเพื่อความอยู่รอดของเมือง

3. เมืองที่มีการพัฒนามาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (Living Ancient / Historic City) เป็นเมืองโบราณหรือเมืองประวัติศาสตร์ที่มีการใช้งานสืบเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันแสดงถึงความรุ่งเรือง ความตกต่ำ การฟื้นฟู และชีวิตของเมือง ซึ่งพัฒนาการมาตามกาลเวลา มักจะผจญกับการเสื่อมโทรมหรือถูกทำลายเนื้อเมืองในหลายลักษณะ อาทิการขาดการจัดการทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม หรือระบบเศรษฐกิจที่คล่องจนเกินไป การปรับใช้ประโยชน์ใหม่ๆ หรือการเพิ่มปริมาณของสาธารณูปการและสาธารณูปโภค ล้วนส่งผลให้รูปแบบ ลักษณะ และบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนแปลงไป

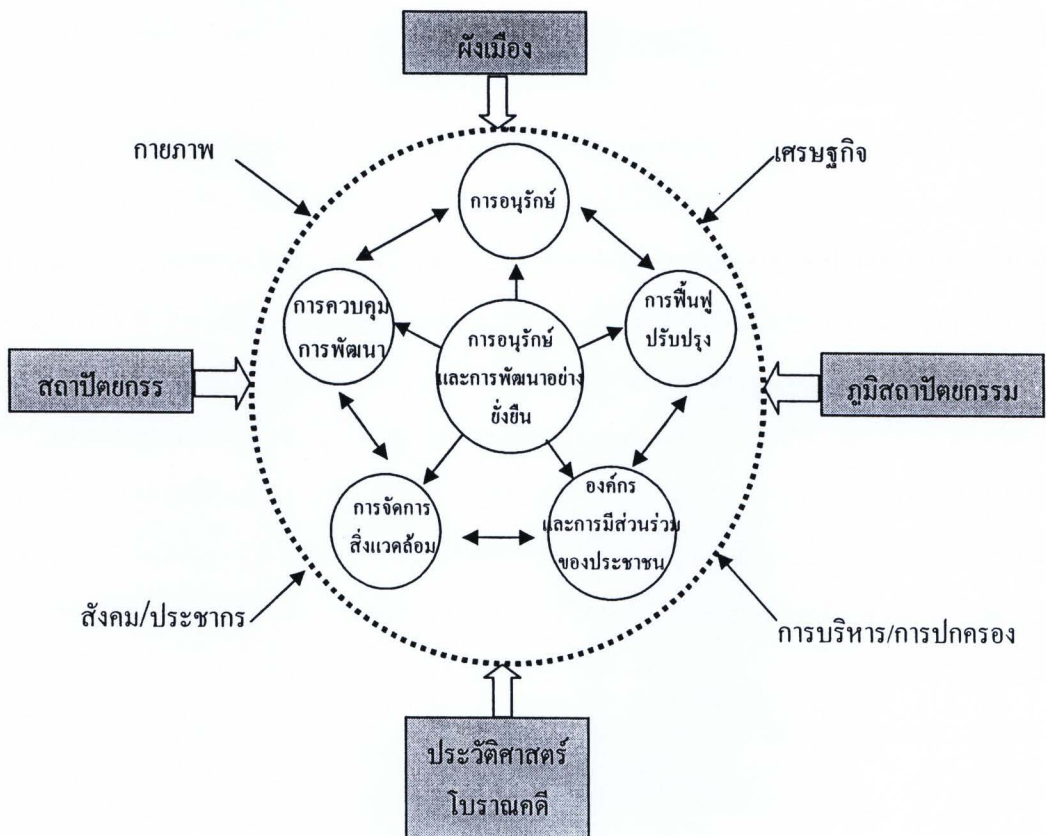
4. เมืองที่ถูกทิ้งร้างไปในช่วงระยะเวลาหนึ่งและถูกนำกลับมาใช้ใหม่ในยุคประวัติศาสตร์ถึงปัจจุบัน เมืองลักษณะนี้มีหลักฐานของช่วงพัฒนาของเมืองในยุคโบราณแล้วหยุดไป ต่อมามีการกลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในยุคประวัติศาสตร์และทำให้เมืองมีพัฒนาการจากยุคประวัติศาสตร์มาถึงยุคปัจจุบันการกลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่อาจจะโดยชนกลุ่มใหม่หรืออารยธรรมใหม่

3.3.2 ย่านประวัติศาสตร์

เป็นพื้นที่เมืองหรือชนบทที่กำหนดขอบเขตทางภูมิศาสตร์ได้ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญที่รวมเชื่อมโยงหรือแสดงความต่อเนื่องของที่ตั้งโครงสร้างหรือวัตถุที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแง่ประวัติศาสตร์หรือสุนทรียภาพอันเกิดจากการวางแผนหรือพัฒนาทางกายภาพ

3.3.3 การอนุรักษ์กับการวางแผนเมือง (Integrated Conservation)

Feilden (1998 อ้างถึงใน วิวัฒน์ สีนันท, 2546) ได้กล่าวว่า Integrated Conservation หมายถึง การรวมเอาการอนุรักษ์ให้เป็นส่วนหนึ่ง และเป็นเป้าหมายในการวางแผนเมือง เช่น การพิจารณาโครงสร้างประวัติศาสตร์เท่ากับปัจจัยอื่นๆ ในกระบวนการวางแผน รวมถึงการอนุรักษ์และการฟื้นฟูอาคาร รวมไปถึงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ และการบริการทางสังคมที่เหมาะสมที่คำนึงถึงพื้นที่ เพื่อประสบความสำเร็จในระยะยาว กระบวนการนี้ควรปฏิบัติร่วมกับผู้อยู่อาศัย

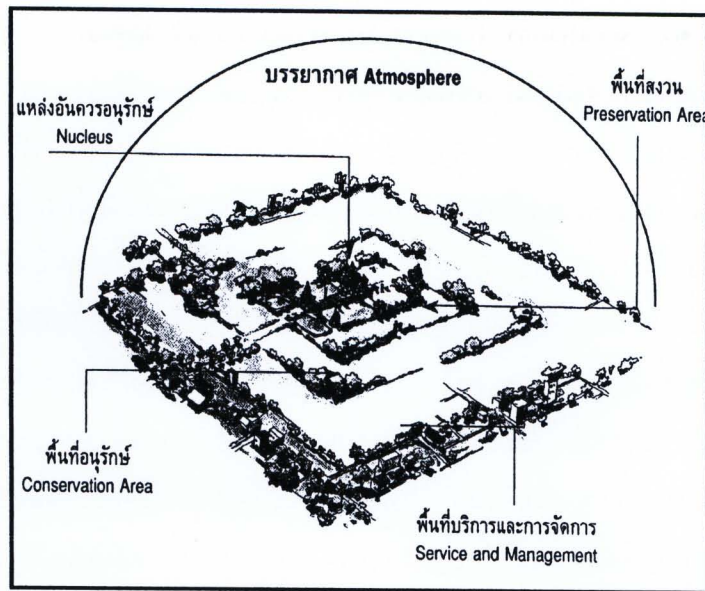

ภาพที่ 3 แสดงการวางแผนจัดการอนุรักษ์พื้นที่และสภาพแวดล้อมเมืองเก่า
ที่มา: สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541

3.3.4 ขอบเขตของการอนุรักษ์ (Edge of Preservation Action)

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ต้องให้เกิดความแน่ชัดเพื่อประโยชน์ในการบริหารพื้นที่ในการควบคุม การอนุรักษ์ การนำกลับมาใช้ประโยชน์ และการบำรุงรักษา ที่ตั้งของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ หรือองค์ประกอบของพื้นที่ที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด แต่การกำหนดว่าพื้นที่นั้นจะครอบคลุมเพียงใดต้องอาศัยการตัดสินใจจากลักษณะทางกายภาพของหลักฐานที่ปรากฏประกอบกับปัจจัยด้านอื่นๆ คือ ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ และปัจจัยทางวัฒนธรรม การบริหารและการควบคุมสภาพแวดล้อม สามารถตัดทอนพื้นที่ออกมาตามความเหมาะสมได้ตามต้องการ บ่อยครั้งกำแพงเมืองซึ่งเป็นขอบเขตทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมยังคงหลงเหลืออยู่ แต่เราไม่สามารถกำหนดให้พื้นที่ทั้งหมดภายในกำแพงเมืองนั้นเป็นเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ได้ เนื่องจากอาคารทางประวัติศาสตร์ภายในได้ถูกทำลายไปหมด หรือกระจัดกระจายจนไม่อาจกำหนดเป็นเขตพื้นที่ได้ แต่ก็มีบ่อยครั้งที่สามารถกำหนดเขตได้โดยใช้กำแพงเมือง คูเมือง คลอง เป็นเส้นขอบเขต หรืออาจขยายพื้นที่ให้เกินขอบเขตเหล่านั้น เนื่องจากการปกป้องสิ่งแวดล้อมรอบเมืองเป็นสิ่งจำเป็น

ฉววรรณ สายเชื้อ (2541) กล่าวว่า ยุทธวิธีที่นิยมในการกำหนดเขตอนุรักษ์ โดยเฉพาะ เมืองเก่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมักจะเริ่มประกาศเขตอนุรักษ์ในใจกลาง และบริเวณโดยรอบ ส่วนของเมืองที่มีค่าสูงสุด มีแนวโน้มที่ผู้คนส่วนใหญ่จะเห็นความสำคัญที่ต้องอนุรักษ์ได้แล้วจึงค่อยๆ ขยาย พื้นที่ไปยังรอบนอก เพิ่มออกไปเรื่อยๆ จนสุดขอบเขตที่สมควรอนุรักษ์ในวงกว้างออกไปถึงเขตรอบนอกคูเมือง หรือกว้างกว่านั้นก็ได้ ถ้าหากพื้นที่นั้นมีคุณค่าต่อการอนุรักษ์ไว้ นอกจากนั้นการอนุรักษ์จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมด้วย กล่าวคือ การอนุรักษ์ไม่ใช่การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอาคารขึ้นมาเพื่อดึงดูดการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่หากประวัติศาสตร์จะมีความหมายต่อโลกปัจจุบัน และให้มีความต่อเนื่องกับอดีตแล้ว การอนุรักษ์จะต้องมองถึงการรักษา สภาพแวดล้อมความมีชีวิตชีวาของเมือง เพื่อเป็นการปลุกอดีตของเมืองให้ตื่นขึ้นมาอีกครั้ง

ภาพที่ 4 แสดงแนวคิดขอบเขตการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
ที่มา: สำนักงานนโยบาย และ แผนสิ่งแวดล้อม, 2541

3.3.5 กฎบัตรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

ICOMOS THAI (2550) กฎบัตรอโคโมสว่าด้วยการสื่อความหมายและการนำเสนอแหล่งมรดกวัฒนธรรมร่างสุดท้ายด้วยความสนับสนุนและกำกับดูแลของคณะกรรมการวิชาการระหว่างประเทศ ของอโคโมสว่าด้วยการสื่อความหมายและการนำเสนอ (ICIP) 10 เมษายน 2550

นับตั้งแต่อโคโมสได้ก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2508 (ค.ศ.1965) ในฐานะองค์กรวิชาชีพด้านมรดกวัฒนธรรมที่อุทิศตนในการศึกษา ค้นคว้า จัดทำเอกสาร และปกป้องคุ้มครองแหล่งมรดกวัฒนธรรมอโคโมสได้พยายามที่จะเผยแพร่จรรยาบรรณในการอนุรักษ์ในกิจกรรมต่างๆ ขององค์กร และส่งเสริมความประทับใจของสาธารณชนที่มีต่อมรดกของมนุษยชาติที่เป็นวัตถุในรูปแบบที่หลากหลายตามที่ เวนิชซาร์เตอร์ (ค.ศ. 1964) ได้กล่าวไว้ว่า “มีความจำเป็นที่หลักการอันเป็นแนวทางในการสงวนรักษาและบูรณะอาคารโบราณควรจะได้รับการยอมรับและวางแนวทางในระดับระหว่างประเทศ โดยแต่ละประเทศจะรับผิดชอบในการนำแผนนั้นไปใช้ในกรอบวัฒนธรรมและประเพณีของตน” กฎบัตรต่างๆ ของอโคโมสหลังจากนั้น ก็ได้ดำเนินตามภารกิจดังกล่าวในการสร้างแนวปฏิบัติทางวิชาชีพที่ตอบสนองต่อความท้าทายด้านต่างๆ ของการอนุรักษ์ รวมทั้งสนับสนุนการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพเกี่ยวกับความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกในทุกภูมิภาคของโลก

กฎบัตรในสมัยแรกของอโคโมสได้เน้นถึงความสำคัญในการสื่อสารสาธารณะในฐานะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการอนุรักษ์ในภาพกว้าง (โดยเรียกองค์ประกอบนี้ว่า “dissemination-การเผยแพร่” “popularization-การทำให้เป็นที่รู้จัก” “presentation-การนำเสนอ” “interpretation-การสื่อความหมาย”) กฎบัตรเหล่านั้นมีนัยในการยอมรับว่า กิจกรรมการอนุรักษ์มรดกทุกกิจกรรม-ภายในแบบแผนทางวัฒนธรรมต่างๆของโลก-มีธรรมชาติพื้นฐานเป็นกิจกรรมการสื่อสาร จากหลักฐานวัตถุของชุมชนและอารยธรรมในอดีตที่ดำรงอยู่อย่างมากมายหลากหลาย การเลือกสรรว่าเราจะสงวนรักษาสิ่งใด สงวนรักษาอย่างไร และจะนำเสนอสิ่งนั้นๆต่อสาธารณชนอย่างไร เหล่านี้ เป็นองค์ประกอบของการสื่อความหมายของแหล่ง องค์ประกอบดังกล่าวเป็นตัวแทนของทัศนคติของทุกๆชั่วคนว่า สิ่งใดมีความหมาย สิ่งใดมีความสำคัญ และเหตุใดหลักฐานวัตถุจากอดีตจึงควรจะได้รับ การส่งผ่านไปยังอนุชนรุ่นหลังเห็นได้ชัดว่า มีความจำเป็นที่จะระบุถึงเหตุผลอย่างชัดเจน นิยามศัพท์เฉพาะที่มีมาตรฐาน และหลักการที่ได้รับ การยอมรับในทางวิชาชีพเกี่ยวกับการสื่อความหมายและการนำเสนอ เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา การขยายตัวอย่างกว้างขวางของกิจกรรมการสื่อความหมายในแหล่งมรดกวัฒนธรรมต่างๆ และการนำเทคโนโลยีการสื่อความหมายที่ซับซ้อน รวมทั้งกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจสำหรับการตลาดและการจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรมได้ก่อให้เกิดปมปัญหาใหม่ๆ และกระตุ้นให้เกิดคำถามอันเป็นแกนหลักของเป้าหมาย ทั้งด้านการอนุรักษ์และการสร้างความประทับใจในแหล่งมรดกวัฒนธรรมต่อสาธารณชนขึ้นทั่วโลก ได้แก่

- 1) อะไรคือเป้าหมายที่เป็นที่ยอมรับและยอมรับได้ สำหรับการสื่อความหมายและการนำเสนอแหล่งมรดกวัฒนธรรม
- 2) หลักการใด ที่จะสามารถช่วยกำหนดว่าเทคนิคและวิธีการใดจะเหมาะสมในบริบทต่างๆของวัฒนธรรมและมรดก
- 3) ข้อพิจารณาด้านจรรยาบรรณและวิชาชีพใด ที่จะช่วยสร้างสรรค์การสื่อความหมายและการนำเสนอ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบและเทคนิคใด

ดังนั้น วัตถุประสงค์ของกฎบัตรนี้ คือการกำหนดหลักการพื้นฐานในการสื่อความหมายและการนำเสนอในฐานะที่เป็นส่วนประกอบสำคัญของความพยายามในการอนุรักษ์ และในฐานะที่เป็นวิถีทางในการส่งเสริมความประทับใจและความเข้าใจของสาธารณชนที่มีต่อแหล่งมรดกวัฒนธรรมนี้คือการสื่อความหมายและการนำเสนอ ณ แหล่งมรดกวัฒนธรรม หรือ ในพื้นที่ที่อยู่ติดกับแหล่งคำจำกัดความ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกฎบัตรนี้

Interpretation (การสื่อความหมาย) หมายถึง กิจกรรมทั้งหมดที่มีเจตนาเพื่อส่งเสริมการรับรู้ของสาธารณชนและเสริมสร้างความเข้าใจต่อแหล่งมรดกวัฒนธรรม ทั้งนี้รวมถึงสิ่งพิมพ์ทาง

วิชาการทั่วไปและการบรรยายสาธารณะ อุปกรณ์ที่ติดตั้งในแหล่ง โปรแกรมการศึกษาทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ กิจกรรมชุมชนและการศึกษาค้นคว้า การฝึกอบรม และการประเมินกระบวนการสื่อความหมายนั้นๆ เอง

Presentation (การนำเสนอ) มีความหมาย ที่เน้นเฉพาะด้านการสื่อสารเนื้อหาของแหล่งมรดกวัฒนธรรมอย่างมีการวางแผนที่รัดกุม โดยผ่านการเรียบเรียงข้อมูล การเข้าถึงทางกายภาพ และโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อความหมาย ณ แหล่งมรดกวัฒนธรรม ทั้งนี้ การนำเสนอสามารถทำได้โดยวิธีการทางเทคนิคต่างๆ ซึ่งรวมถึง (แต่ไม่บังคับว่าจะต้องเป็น) องค์ประกอบต่างๆ อาทิ ป้ายแสดงข้อมูล การจัดแสดงแบบพิพิธภัณฑ การจัดทำวีดิทัศน์อย่างเป็นทางการ การบรรยาย และการนำเที่ยว และการนำเสนอด้วยสื่อมัลติมีเดียจำกัดความ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกฎบัตรนี้คือ

Interpretive Infrastructure (โครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อความหมาย) หมายถึง วัตถุที่ติดตั้งกับสิ่งอำนวยความสะดวก และพื้นที่ต่างๆ ในแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่สามารถใช้สอยเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการสื่อความหมายและการนำเสนอ

Site Interpreter (ผู้สื่อความหมาย-วิทยากรประจำแหล่ง) หมายถึง เจ้าหน้าที่หรืออาสาสมัคร ณ แหล่งมรดกวัฒนธรรม ทั้งที่ทำหน้าที่ชั่วคราวหรือถาวร ที่มีหน้าที่สื่อสารข้อมูลเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของแหล่งสู่สาธารณชน

Cultural Heritage Site (แหล่งมรดกวัฒนธรรม) หมายถึง บริเวณภูมิทัศน์ธรรมชาติ แหล่งตั้งถิ่นฐาน กลุ่มสถาปัตยกรรม แหล่งโบราณคดี หรือสิ่งก่อสร้างที่เป็นที่รู้จักและส่วนมากจะเป็นสถานที่ที่ได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมาย ในฐานะที่มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์

โดยตระหนักว่าการสื่อความหมายและการนำเสนอเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการอนุรักษ์และจัดการมรดกวัฒนธรรม กฎบัตรนี้จึงได้กำหนดหลักการสำคัญ 7 หลักการ ซึ่งจะเป็พื้นฐานของการสื่อความหมายและการนำเสนอที่เหมาะสมในสภาพการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสื่อความหมายและการนำเสนอในรูปแบบใดหรือด้วยสื่อแบบใด

หลักการที่ 1: Access and Understanding (การเข้าถึงและการทำความเข้าใจ)

หลักการที่ 2: Soundness of Information Sources (ความเชื่อถือได้ของแหล่งข้อมูล)

หลักการที่ 3: Attention to Setting and Context (การให้ความสนใจกับสภาพโดยรอบและบริบท)

หลักการที่ 4: Preservation of Authenticity (การสงวนรักษาความเป็นของแท้)

หลักการที่ 5: Planning for Sustainability (การวางแผนเพื่อความยั่งยืน)

หลักการที่ 6: Concern for Inclusiveness (การคำนึงถึงความเป็นองค์รวม)

หลักการที่ 7: Importance of Research, Evaluation, and Training (ความสำคัญของการศึกษาวิจัย การประเมิน และการฝึกอบรม) ตามหลักการทั้ง 7 หลักการดังกล่าว วัตถุประสงค์ของกฎบัตรนี้จึงเป็นไปเพื่อ

1. Facilitate understanding and appreciation อำนวยความสะดวกในการทำความเข้าใจและสร้างความประทับใจในแหล่งมรดกวัฒนธรรม และสร้างความตระหนักต่อสาธารณชนในความจำเป็นที่จะต้องปกป้องและอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรม

2. Communicate the meaning สื่อความหมาย ของแหล่งมรดกวัฒนธรรมด้วยการรับรองความสำคัญของแหล่งอย่างรัดกุม และเป็นลายลักษณ์อักษร โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์และวิชาการที่เป็นที่ยอมรับ รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีที่ดำรงอยู่

3. Safeguard the tangible and intangible values ปกป้องคุณค่าที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ของแหล่งมรดกวัฒนธรรมในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมของแหล่งมรดกและในบริบททางสังคม

4. Respect the authenticity เคารพความเป็นของแท้ ของแหล่งมรดกวัฒนธรรม โดยสื่อถึงเนื้อหาทางประวัติศาสตร์และคุณค่าทางวัฒนธรรมของแหล่ง และปกป้องแหล่งจากผลกระทบที่เกิดจากโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อความหมายที่ไม่เหมาะสม

5. Contribute to the sustainable conservation สนับสนุนการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนของแหล่งมรดกวัฒนธรรม โดยการส่งเสริมความเข้าใจของสาธารณชนต่อความพยายามในการอนุรักษ์ที่ดำเนินอย่างต่อเนื่อง และต้องจัดให้มีการบำรุงรักษาและปรับปรุงข้อมูลของโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อความหมายในระยะยาว

6. Encourage inclusiveness สนับสนุนความเป็นองค์รวม ในการสื่อความหมายของแหล่งมรดกวัฒนธรรม โดยอำนวยความสะดวกให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและชุมชนที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและการดำเนินการตามโปรแกรมการสื่อความหมาย

7. Develop technical and professional standards พัฒนามาตรฐานด้านเทคนิคและวิชาชีพ สำหรับการสื่อความหมายของมรดก และการนำเสนอ รวมทั้งเทคโนโลยี การศึกษาวิจัยและการฝึกอบรม มาตรฐานดังกล่าวนี้ จะต้องมีความเหมาะสมและยั่งยืนในบริบททางสังคม

หลักการ

หลักการที่ 1: Access and Understanding (การเข้าถึงและการทำความเข้าใจ) โปรแกรม การสื่อความหมายและการนำเสนอไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใดที่เหมาะสมและยั่งยืน ควรจะมีความสะดวกต่อสาธารณชนในการเข้าถึงแหล่งมรดกวัฒนธรรมทั้งทางกายภาพและทางองค์ความรู้

1. การสื่อความหมายและการนำเสนอที่มีประสิทธิภาพควรจะสร้างเสริมประสบการณ์ เพิ่มพูนความเคารพและความเข้าใจของสาธารณชน และสื่อสารถึงความสำคัญของการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรม
2. การสื่อความหมายและการนำเสนอควรจะส่งเสริมให้บุคคลและชุมชนได้คำนึงถึงความรับรู้ของตนเองที่มีต่อแหล่ง และสร้างความสัมพันธ์อย่างมีความหมายกับแหล่งโดยให้ภูมิรู้ รวมทั้งสภาพความจริงโดยควรมีเป้าหมายที่จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจและการเรียนรู้สืบเนื่องต่อไป
3. โปรแกรมการสื่อความหมายและการนำเสนอควรจะระบุและประเมินผู้รับข้อมูลทั้งในด้านจำนวนประชากร และด้านวัฒนธรรม อีกทั้งจะต้องพยายามอย่างยั่งยืนในการสื่อสารถึงคุณค่าความสำคัญของแหล่งให้เข้าถึงผู้รับข้อมูลที่หลากหลาย
4. ความหลากหลายของภาษาในกลุ่มผู้เข้าชมแหล่งและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับแหล่ง ควรจะนำมาเป็นประเด็นพิจารณาสำหรับโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อความหมาย
5. กิจกรรมการสื่อความหมายและการนำเสนอในรูปแบบต่างๆ ควรมีส่วนที่สาธารณชนสามารถเข้าถึงได้ทางกายภาพด้วย
6. ในกรณีที่มีการเข้าถึงแหล่งทางกายภาพถูกจำกัดเนื่องจากประเด็นการอนุรักษ์ความอ่อนไหวทางวัฒนธรรม การใช้สอยที่ถูกปรับเปลี่ยนไป หรือด้วยประเด็นความปลอดภัย ควรจะจัดให้มีการสื่อความหมายและการนำเสนอนอกแหล่ง

หลักการที่ 2: Information Sources (แหล่งข้อมูล) การสื่อความหมายและการนำเสนอควรจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักฐานที่รวบรวมขึ้นด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์และทางวิชาการที่เป็นที่ยอมรับ รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีที่ดำรงอยู่

1. การสื่อความหมายควรจะประกอบด้วยข้อมูลทั้งแบบมุขปาฐะและข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรหลักฐานที่เป็นวัตถุ รูปแบบประเพณี และความหมายต่างๆ ที่ผูกพันอยู่กับแหล่ง อีกทั้งจะต้องมีการระบุถึงแหล่งที่มาของข้อมูลเหล่านั้นอย่างชัดเจน
2. การสื่อความหมายควรจะอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาค้นคว้าแหล่งและสภาพแวดล้อมโดยละเอียด และโดยศาสตร์ที่หลากหลาย แต่ก็จะต้องตระหนักว่าการสื่อความหมาย

ที่มีคุณค่าจะต้องรวมถึงการพิจารณาสมมติฐานทางประวัติศาสตร์ ค่านานพินบ้าน และเรื่องเล่าต่างๆ ด้วย

3. ในแหล่งประวัติศาสตร์ที่การเล่าเรื่องราวแบบพื้นบ้าน หรือความทรงจำของผู้ที่มีส่วนในประวัติศาสตร์เป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับความสำคัญของแหล่ง โปรแกรมการสื่อความหมายควรผนวกแหล่งข้อมูลเหล่านี้เข้าไปด้วย ไม่ว่าจะโดยทางอ้อมผ่านทางโครงสร้างพื้นฐานทางการสื่อความหมายหรือโดยทางตรงผ่านทางมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนที่เกี่ยวข้อง ในรูปแบบของวิทยากรประจำแหล่งการปฏิสังขรณ์ภาพของแหล่ง ไม่ว่าจะโดยศิลปิน สถาปนิก หรือนักสร้างหุ่นจำลองคอมพิวเตอร์ ควรจะมีพื้นฐานอยู่บนการวิเคราะห์ด้านสภาพแวดล้อม ด้านโบราณคดี ด้านสถาปัตยกรรม และข้อมูลทางประวัติศาสตร์อย่างละเอียดและเป็นระบบ รวมทั้งการวิเคราะห์แหล่งข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษร มุขปาฐะ สัญลักษณ์ และภาพถ่าย แหล่งข้อมูลเหล่านี้จะต้องได้รับการบันทึกไว้อย่างชัดเจน และเมื่อมีการปฏิสังขรณ์ภาพขึ้นมาใหม่จากแหล่งข้อมูลเดิม ภาพใหม่นั้นจะต้องได้รับการนำเสนอเพื่อเปรียบเทียบกับภาพการปฏิสังขรณ์ภาพครั้งก่อน

4. กิจกรรมการสื่อความหมายและการนำเสนอ รวมทั้งแหล่งการศึกษาและแหล่งข้อมูลที่น่ามาใช้เป็นพื้นฐานในการจัดกิจกรรมเหล่านั้นควรจะต้องได้รับการบันทึกและจัดเก็บไว้เพื่อการอ้างอิงและการพิจารณาในอนาคต

หลักการที่ 3: Context and Setting (บริบทและสภาพโดยรอบ) การสื่อความหมายและการนำเสนอของแหล่งมรดกวัฒนธรรม ควรจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องในระดับกว้างกับบริบทและสภาพโดยรอบทางสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และธรรมชาติ

1. การสื่อความหมายควรจะค้นคว้าถึงความสำคัญของแหล่งในบริบทที่หลากหลายของประวัติศาสตร์การเมือง จิตวิญญาณ และศิลปะ อีกทั้งจะต้องพิจารณาทุกแง่มุมของ ความสำคัญของแหล่งได้แก่ แก่วัฒนธรรม สังคม และสภาพแวดล้อม

2. การสื่อความหมายสู่สาธารณะของแหล่งมรดกวัฒนธรรม ควรจะต้องมีการจำแนกและระบุอย่างชัดเจนถึงอายุสมัยของช่วงเวลาแหล่งนั้นๆ ได้มีวิวัฒนาการมาและอิทธิพลต่างๆ ที่มีต่อวิวัฒนาการของแหล่งช่วงสมัยต่างๆ ที่มีผลต่อความสำคัญของแหล่งจะต้องได้รับการเคารพ

3. การสื่อความหมายควรให้ความสำคัญกับกลุ่มต่างๆ ที่มีผลต่อความสำคัญด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแหล่งด้วย

4. ภูมิทัศน์โดยรอบแหล่ง สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพทางภูมิศาสตร์ นั้น เป็นส่วนหนึ่งของความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแหล่ง ดังนั้น จึงควรให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้ในการสื่อความหมายด้วย

5. องค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้ของมรดกในแหล่ง อาทิ แบบแผนทางวัฒนธรรม และ จิตวิญญาณ เรื่องเล่า คนตรี ระบาย ละคร วรรณกรรม ทัศนศิลป์ ธรรมเนียมเฉพาะบุคคล และ อาหาร ควรจะได้รับการให้ความสำคัญและรวมอยู่ในการสื่อความหมายด้วย

6. ความสำคัญข้ามวัฒนธรรมของแหล่งมรดก เช่นเดียวกับมุมมองต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวที่วางพื้นฐานอยู่บนการศึกษาทางวิชาการ บันทึกโบราณ และรูปแบบประเพณีที่ดำรงอยู่ ควรจะนำมาพิจารณาในการจัดทำโปรแกรมการสื่อความหมาย

หลักการที่ 4: Authenticity (ความเป็นของแท้) การสื่อความหมายและการนำเสนอ แหล่งมรดกวัฒนธรรมจะต้องเคารพต่อหลักการพื้นฐานของความเป็นของแท้ตามสาระของ Nara Document (1994)

1. ความเป็นของแท้ คือ ความห่วงใยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนมนุษย์ เช่นเดียวกับหลักฐานวัตถุที่คงเหลืออยู่การออกแบบโปรแกรมการสื่อความหมายจึงควรเคารพหน้าที่ใช้สอยตามรูปแบบประเพณีทางสังคมของแหล่ง อีกทั้งกิจกรรมทางวัฒนธรรมและความภาคภูมิใจของประชาชนในท้องถิ่นและชุมชนที่เกี่ยวข้อง

2. การสื่อความหมายและการนำเสนอควรเอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ความเป็นของแท้ของแหล่งมรดกวัฒนธรรมโดยสื่อสารถึงความสำคัญของแหล่งโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมของแหล่ง หรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของแหล่งอย่างที่ไม่สามารถทำให้กลับคืนดังเดิมได้

3. โครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อความหมายที่มองเห็นได้ (อาทิ ชุม ทางเดิน) และ ป้ายสื่อความหมาย) ตามที่เห็นว่าเหมาะสมและมีความจำเป็นจะต้องมีความละเอียดอ่อนต่อรูปลักษณะ สภาพโดยรอบและความสำคัญด้านวัฒนธรรมและธรรมชาติของแหล่ง ในขณะที่ตัวโครงสร้างก็ต้องมองเห็นได้อย่างชัดเจน

4. กิจกรรมการสื่อความหมายต่างๆที่จัดขึ้นในแหล่ง อาทิ คอนเสิร์ต การแสดงประเภทละคร ฯลฯ ที่เห็นว่าเหมาะสมและมีความอ่อนไหวต่อรูปลักษณะของแหล่ง จะต้องมีการวางแผนอย่างรัดกุม เพื่อไม่ให้เกิดการรบกวนต่อประชาชนในท้องถิ่น อีกทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพเกิดขึ้นน้อยที่สุด

หลักการที่ 5: Sustainability (ความยั่งยืน) แผนการสื่อความหมายสำหรับแหล่งมรดกวัฒนธรรมจะ ต้องมีความละเอียดอ่อนต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของแหล่ง โดยมีความยั่งยืนด้านสังคม การเงิน และสภาพแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายหลัก

1. การพัฒนาและการดำเนินการ โปรแกรมการสื่อความหมายและการนำเสนอ ควรจะเป็นหนึ่งในองค์รวมของการวางแผน การงบประมาณ และกระบวนการจัดการแหล่งมรดก วัฒนธรรม

2. ผลที่คาดหวังจากโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อความหมายและจำนวนผู้เข้าชมแหล่งต่อคุณค่าทางวัฒนธรรม ลักษณะทางกายภาพ ความสมบูรณ์ และสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติของแหล่งจะต้องนำมาพิจารณาทั้งหมด ในการประเมินผลกระทบของมรดกวัฒนธรรม

3. การสื่อความหมายและการนำเสนอควรตอบสนองวัตถุประสงค์ด้านการศึกษา และวัฒนธรรมในระดับกว้าง ความสำเร็จของโปรแกรมการสื่อความหมายจะต้องไม่พิจารณา เฉพาะในแง่จำนวนผู้เข้าชมหรือรายได้แต่เพียงอย่างเดียว

4. การสื่อความหมายและการนำเสนอควรจะเป็นส่วนหนึ่งในองค์รวมของ กระบวนการอนุรักษ์ ส่งเสริมความตระหนักรู้ของสาธารณชนต่อปัญหาด้านการอนุรักษ์ที่แหล่ง นั้นๆ ประสบอยู่ และอธิบายถึงความพยายามในการปกป้องความสมบูรณ์ทางกายภาพของแหล่งไว้

5. องค์ประกอบทางเทคนิคหรือเทคโนโลยีใดๆที่ได้กำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของ โครงสร้างพื้นฐานทางการสื่อความหมายแบบถาวรของแหล่งควรจะมีการออกแบบและก่อสร้างใน แบบที่สามารถบำรุงรักษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

6. กิจกรรมด้านการสื่อความหมายควรพุ่งเป้าไปที่การให้ประโยชน์ต่อชุมชน ของแหล่งนั้นๆ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อย่างยุติธรรมและยั่งยืนในทุกระดับ และ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวจะต้องสนับสนุนให้มีการฝึกอบรมและจัดจ้างวิทยากรประจำแหล่ง จากคนในชุมชนของแหล่งนั้นๆ

หลักการที่ 6 : Inclusiveness (ความเป็นองค์รวม) การสื่อความหมายและการนำเสนอ แหล่งมรดกวัฒนธรรมจะต้องเป็นผลของการร่วมมือกันอย่างมีคุณค่าความหมายระหว่างนักวิชาชีพ ด้านมรดก ชุมชนที่เกี่ยวข้อง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ

1. ความเชี่ยวชาญของหลากหลายสาขาวิชาชีพ อาทิ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้าน การอนุรักษ์หน่วยงานของรัฐ ผู้จัดการแหล่ง ผู้ประกอบการท่องเที่ยว และวิชาชีพอื่นๆ ควรจะ บูรณาการอยู่ในการจัดทำโปรแกรมการนำเสนอ

2. สิทธิตามประเพณี ความรับผิดชอบ และผลประโยชน์ของเจ้าของทรัพย์สิน ผู้อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียง และชุมชนที่เกี่ยวข้องควรได้รับการให้ความสำคัญและเคารพในการวางแผนโปรแกรมการสื่อความหมายและการนำเสนอแหล่ง

3. แผนการขยายหรือทบทวนโปรแกรมการสื่อความหมายและการนำเสนอควร จะเปิดให้สาธารณชนให้ความเห็นและมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นสิทธิและความรับผิดชอบของทุกคนที่จะ เปิดเผยความเห็นและมุมมองของตนให้เป็นที่รับรู้

4. เนื่องจากปัญหาด้านสิทธิของทรัพย์สินทางปัญญาและวัฒนธรรมตามรูปแบบ ประเพณีมีความเกี่ยวพันเป็นพิเศษกับกระบวนการการสื่อความหมายและการสื่อสารออกมาด้วยสื่อ ต่างๆ (อาทิสื่อมัลติมีเดียที่น่าสนใจในแหล่ง สื่อดิจิทัล และสิ่งพิมพ์) กรรมสิทธิ์ตามกฎหมายและ สิทธิในการใช้ภาพ ข้อความ และวัตถุในการสื่อความหมายอื่นๆควรจะได้มีการปรึกษาหารือและ ระบุให้ชัดเจนลงไปในกระบวนการวางแผน

หลักการที่ 7 : Research, Evaluation, and Training (การศึกษาวิจัย การประเมินผล และการฝึกอบรม) การศึกษาวิจัย การฝึกอบรม และการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เป็นองค์ประกอบ สำคัญของการสื่อความหมายแหล่งมรดกวัฒนธรรม

1. การสื่อความหมายของแหล่งมรดกวัฒนธรรมไม่ควรจะพิจารณาว่าเสร็จ สมบูรณ์เมื่อการจัดทำโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อความหมายเสร็จเรียบร้อยแล้ว การศึกษาค้นคว้า และการปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งสำคัญในการขยายผลความเข้าใจและความประทับใจใน ความสำคัญของแหล่ง และควรจะเป็นองค์ประกอบที่บูรณาการอยู่ในโปรแกรมการสื่อความหมาย ทุกโปรแกรม

2. โปรแกรมการสื่อความหมายและโครงสร้างพื้นฐานควรจะมีการออกแบบและ ก่อสร้างให้เหมาะกับการปรับปรุงแก้ไข และ/หรือ เพิ่มเติมได้เป็นระยะๆ

3. โปรแกรมการสื่อความหมายและการนำเสนอรวมทั้งผลกระทบทางกายภาพที่ โปรแกรมเหล่านั้นมีต่อแหล่งควรจะมีการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งควรมีการ เปลี่ยนแปลงเป็นครั้งคราวบนพื้นฐานของการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์และทางวิชาการ รวมถึง เสียงสะท้อนจากประชาชน ผู้เข้าชมและสมาชิกของชุมชนที่เกี่ยวข้อง เช่นเดียวกับผู้เชี่ยวชาญ ด้านมรดกวัฒนธรรมควรจะมีส่วนร่วมในกระบวนการประเมินผลนี้ด้วย

4. โปรแกรมการสื่อความหมายทุกโปรแกรมควรจะได้มีการพิจารณาว่าเป็น แหล่งการศึกษาแหล่งหนึ่ง และการออกแบบโปรแกรมนั้นๆ ควรให้ความสำคัญกับความเป็นไปได้ ที่จะนำไปใช้ในหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียน สื่อด้านการสื่อสารและข้อมูล กิจกรรม พิเศษ การจัดงาน และงานอาสาสมัครตามฤดูกาล

5. การฝึกอบรมนักวิชาชีพผู้มีคุณวุฒิเฉพาะด้านการสื่อความหมายและนำเสนอ มรดกวัฒนธรรม อาทิ การสร้างสรรค์เนื้อหา การจัดการ เทคโนโลยี การนำเที่ยว และการศึกษา ถือเป็นวัตถุประสงค์อันสำคัญยิ่ง ยิ่งไปกว่านั้น โปรแกรมการศึกษาพื้นฐานด้านการอนุรักษ์ควรผนวกเอาองค์ประกอบของการสื่อความหมายและการนำเสนอเข้าไปในหลักสูตรด้วย

6. ความร่วมมือระหว่างประเทศ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนประสบการณ์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาและธำรงรักษามาตรฐานด้านวิธีการและเทคโนโลยีการสื่อความหมายเพื่อเป้าหมายดังกล่าว การประชุมระหว่างประเทศ การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการแลกเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ระดับวิชาชีพรวมถึงการประชุมในระดับชาติและระดับภูมิภาคควรได้รับการสนับสนุน กิจกรรมเหล่านี้จะสร้างโอกาสในการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างสม่ำเสมอเกี่ยวกับความหลากหลายของวิธีการสื่อความหมาย รวมทั้งประสบการณ์ในภูมิภาคและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

7. โปรแกรมและคอร์สการฝึกอบรมที่จัดขึ้นในแหล่งควรพัฒนาขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ในการให้ข้อมูลที่ทันสมัยเกี่ยวกับพัฒนาการใหม่ๆ นวัตกรรมในแหล่งต่อเจ้าหน้าที่ด้านมรดก และการสื่อความหมายในทุกระดับ รวมทั้งชุมชนที่เกี่ยวข้องและชุมชนเจ้าของพื้นที่

3.3.8 หลักเกณฑ์ในการพิจารณาคุณค่าความเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม

3.3.8.1 Represents a masterpiece of human creative genius; or เป็นผลงานชิ้นเอกที่แสดงอัจฉริยภาพในทางสร้างสรรค์ของมนุษยชาติ หรือ

3.3.8.2 Exhibit an important interchange of human values over a span of time or within a cultural area of the world, on developments in architecture or technology, monumental arts, town-planning or landscape design; or แสดงให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนคุณค่าของมนุษย์ข้ามช่วงเวลาหรือภายในเขตพื้นที่วัฒนธรรมใดใดในโลก ในด้านพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม หรือเทคโนโลยี งานศิลปะขนาดใหญ่ การวางผังเมือง หรืองานออกแบบทางภูมิทัศน์ หรือ

3.3.8.3 Bear a unique or at least exceptional testimony to a cultural tradition or to a civilization which is living or which has disappeared; or เป็นพยานหลักฐานเพียงหนึ่งเดียว หรืออย่างน้อยเป็นอันที่สำคัญยิ่งของประเพณี หรืออารยธรรมที่ยังดำรงอยู่ หรือที่ได้สูญหายไปแล้ว หรือ

3.3.8.4 Be an outstanding example of a type of building or architectural or technological ensemble or landscape which illustrates (a) significant stage(s) in human history; or เป็นตัวอย่าง ที่โดดเด่นของรูปแบบอาคาร หรือสถาปัตยกรรม หรือเทคโนโลยี หรือภูมิทัศน์ ซึ่งแสดงถึงยุคสมัยใดที่สำคัญ ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ หรือ

3.3.8.5 Be an outstanding example of a traditional human settlement or land-use which is representative of a culture (or cultures), especially when it has become vulnerable under the impact of irreversible change; or เป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตามประเพณี หรือของการใช้ที่ดินที่เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมหนึ่งหรือหลายวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้กลายเป็นสิ่งที่เปราะบางภายใต้ความกดดันของการเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจคืนสภาพได้อีกหรือ

3.3.8.6 Be directly or tangibly associated with events or living traditions, with ideas, or with beliefs, with artistic and literary works of outstanding universal significance มีความเกี่ยวข้องโดยตรงหรือสัมผัสได้กับเหตุการณ์ หรือประเพณีที่ยังสืบต่อกันมา หรือกับความคิด หรือความเชื่อ กับงานศิลปะ และวรรณกรรมที่มีความโดดเด่นสำคัญเป็นเลิศข้อ 78 มรดกที่มีคุณค่าจะต้องมีความเป็นของแท้ ความครบถ้วน และมีการคุ้มครอง แผนการจัดการที่เหมาะสม

เกณฑ์ที่สามารถนำมาใช้วัดคุณค่าทางวัฒนธรรม

ความเป็นของแท้ (Authenticity) และความครบถ้วน (Integrity) ความเป็นของแท้ตามที่อ้างอิงจาก The Nara Document on Authenticity 1994 ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยสากลนับตั้งแต่การลงมติในที่ประชุมมรดกโลก ครั้งที่ 18 ซึ่งจัดขึ้นที่ภูเก็ต ประเทศไทย ในปี ค.ศ. 1994 นั้นระบุว่า “การตัดสินใจความเป็นของแท้ สามารถเชื่อมโยงได้กับคุณค่าของโบราณสถานที่หลากหลายของแหล่งที่มาของข้อมูลด้วยเหตุที่ความเป็นของแท่นั้นขึ้นอยู่กับธรรมชาติของมรดกทางวัฒนธรรมและบริบททางวัฒนธรรม ซึ่งถูกนำเสนอในรูปแบบที่หลากหลายเช่นกัน ได้แก่ รูปทรง แนวคิดในการออกแบบ วัสดุ การใช้งาน ประโยชน์ใช้สอย ประเพณี และเทคนิค สถานที่ตั้ง และสภาพโดยรอบ จิตวิญญาณ และความรู้สึก การใช้แหล่งข้อมูลดังกล่าวจะนำมาซึ่งการศึกษามรดกทางวัฒนธรรมทั้งในเรื่องของศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ สังคม และวิชาการ”โดยทั่วไปการตรวจสอบระดับความเป็นของแท้ของมรดกสิ่งก่อสร้างอาจแบ่งออกได้เป็น

1. ความเป็นของแท้ ของการออกแบบ รวมความถึงลักษณะหรือองค์ประกอบที่แสดงถึงการออกแบบทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วิศวกรรม และประโยชน์การใช้สอย ให้ตรวจสอบว่ารูปแบบ รูปทรง ลักษณะการออกแบบของมรดกสิ่งก่อสร้างนั้นๆ ยังคงเป็นแบบดั้งเดิมยังมีความเป็นของแท้หรือไม่ ความเป็นของแท้ของวัสดุ ได้แก่ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างอาคาร ให้ตรวจสอบว่ายังมีส่วนที่เป็นวัสดุเดิมของแท่น้อยเพียงใด มีการใช้วัสดุใหม่โดยเคารพต่อวัสดุดั้งเดิมด้วยการทำให้สามารถแยกแยะได้หรือไม่ ความเป็นของแท้ของฝีมือช่าง ทั้งในส่วนของการก่อสร้างและการตกแต่ง แสดงถึงเทคนิควิธีการของช่างที่ใช้ในการก่อสร้าง ประดับประดาตลอดจนการอนุรักษ์ให้ตรวจสอบว่าฝีมือช่างของแท่นั้นยังเห็นได้อยู่หรือไม่ในปริมาณมากน้อยเท่าใด

ความเป็นของแท้ของสภาพโดยรอบ (Setting) คือ แหล่งที่ตั้งและสภาพโดยรอบของมรดกสิ่งก่อสร้างยังคงมีความเชื่อมต่อกับช่วงเวลาของการก่อสร้างมรดกสิ่งก่อสร้าง ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ หรือเมืองโบราณนั้นหรือไม่ ให้ดูว่าสภาพโดยรอบนั้นยังมีลักษณะที่สัมพันธ์กับมรดกสิ่งก่อสร้างอยู่หรือไม่ นอกจากลักษณะทางกายภาพยังรวมถึงความเป็นของแท้ของประโยชน์ใช้สอย ประเพณี ภาษา วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้จิตวิญญาณ ความรู้สึก

2. ความครบถ้วนในที่นี้หมายถึง ความครบถ้วนขององค์ประกอบของโบราณสถานที่ผสมกลมกลืนกัน ทั้งที่เป็นสิ่งก่อสร้างและองค์ประกอบของสภาพโดยรอบที่มีความเกี่ยวข้องกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของคุณค่าทางวัฒนธรรมด้วย การจะพิจารณาว่า อาคารหรือมรดกสิ่งก่อสร้างนั้นๆ มีคุณค่าหรือไม่ นอกจากจะวัดด้วยความเป็นของแท้แล้วจึงต้องตรวจสอบด้วยว่าได้มีการพิจารณาครอบคลุมองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับแหล่งนั้นอย่างครบถ้วนหรือยัง มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่โบราณสถานที่สอดคล้องกับคุณค่าของสิ่งก่อสร้างนั้นหรือไม่

คุณภาพของข้อมูล (Quality) นอกจากนี้จากกรณีของมรดกสิ่งก่อสร้างที่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพไปจากรูปแบบดั้งเดิม ด้วยการดำเนินการในอดีตไม่ว่าจะเป็นการต่อเติมหรือรื้อถอนเพื่อการใช้สอย ตามสมัยนิยม หรือตามความต้องการของผู้ครอบครองในช่วงเวลาที่ผ่านมา ตลอดจนการอนุรักษ์ หรือการปฏิสังขรณ์รื้อฟื้นรูปแบบดั้งเดิมกลับมาอีกครั้ง การที่จะพิจารณาว่าลักษณะแห่งการก่อสร้างของอาคารมีประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีหรือไม่นั้น ยังขึ้นอยู่กับความน่าเชื่อถือและความครบถ้วนของข้อมูล การบันทึกสภาพ หลักฐานที่มีอยู่ก่อนการดำเนินการคุณภาพของข้อมูลหลักฐานที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อรื้อฟื้นรูปแบบดั้งเดิม แนวคิดนี้เป็นที่ยอมรับโดยสากลดังปรากฏในเอกสารที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมและกฎบัตรต่างๆ

มาตรการในการรักษาคุณค่าของมรดก

การคุ้มครอง (Protection) และการจัดการ (Management) มาตรการทางกฎหมายข้อบัญญัติกฎระเบียบต่างๆ เช่น พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร ข้อบัญญัติท้องถิ่นต่างๆ ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่จะปกป้องคุ้มครอง Boundaries - Core Zone (สผ. เรียก พื้นที่สงวน) Buffer Zone เขตพื้นที่โดยรอบพื้นที่มรดกที่มีการควบคุมเพื่อปกป้องคุณค่าของมรดก (สผ.เรียก พื้นที่อนุรักษ์) การวางระบบการจัดการ เช่น การจัดทำแผนบริหารจัดการ แผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนา ข้อ 119 (ข้อสุดท้าย) ย้ำในเรื่อง การใช้สอยอย่างยั่งยืน (Sustainable use) คำนึงถึงเรื่องการรักษาสภาพแวดล้อมและการสืบสานทางวัฒนธรรม

กฎบัตรเวนิซ (2507) เป็นกฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง กล่าวถึง โบราณสถานที่ตกทอดกันมาหลายชั่วอายุคนนั้นเปี่ยมด้วยเรื่องราวจากอดีตและคงอยู่มาจนถึงวันนี้เป็นพยานหลักฐานของประเพณีอันเก่าแก่ที่เคยมีมา ประชาชนในปัจจุบันได้มีความสำนึกในเอกภาพของคุณค่าแห่งมนุษยชาติ และมองโบราณสถานในฐานะที่เป็นมรดกของส่วนรวม จึงเป็นที่ยอมรับถึงความรับผิดชอบร่วมกันในอันที่จะปกป้องมรดกเหล่านี้ไว้ให้อนุชนรุ่นต่อไป นับเป็นหน้าที่ของเราที่จะมอบมรดกเหล่านี้โดยคงไว้ซึ่งความเป็นของแท้ดั้งเดิม ดังนั้น หลักการที่ใช้แนะแนวทางในการสงวนรักษาและบูรณะอาคารโบราณจึงจำ เป็นต้องได้รับความเห็นชอบและจัดทำ ขึ้นเป็นพื้นฐานในระดับระหว่างประเทศ ซึ่งแต่ละประเทศจะรับผิดชอบในการนำ แผนนี้ไปประยุกต์ใช้ภายใต้กรอบแห่งวัฒนธรรมและประเพณีของตนการที่ได้กำหนดหลักการเบื้องต้นในด้านนี้เป็นครั้งแรกในกฎบัตรเฮนส์ ใน พ.ศ. 2472(ค.ศ.1931)ได้นำ มาสู่การพัฒนางานในระดับนานาชาติอย่างกว้างขวาง ในส่วนที่เป็นรูปธรรม อาทิ งานเอกสารระดับชาติ งานของสภาพิพิธภัณฑ์ระหว่างประเทศ (ICOM) และยูเนสโก และการจัดตั้งศูนย์ระหว่างประเทศว่าด้วยการศึกษาด้านอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์มรดกทางวัฒนธรรม (ICCROM) ด้วยสำนึกที่เพิ่มพูนและมีการศึกษาวิเคราะห์มากขึ้นเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ซึ่งนับวันจะทวีความซับซ้อนและหลากหลาย บัดนี้ถึงเวลาที่จะทบทวนกฎบัตรนี้อีกครั้ง เพื่อทำ การศึกษาหลักการที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดและขยายขอบเขตงานในกฎบัตรฉบับใหม่ด้วยเหตุดังกล่าวที่ประชุมระหว่างประเทศ ครั้งที่ 2 ของสถาปนิกและช่างผู้ปฏิบัติงานกับโบราณสถานระหว่างวันที่ 25-31 พฤษภาคม พ.ศ. 2507 (ค.ศ.1964) ณ เมืองเวนิซ จึงได้ลงมติเห็นชอบดังนี้

คำจำกัดความ

ข้อ 1 แนวคิดเกี่ยวกับโบราณสถานมิได้ครอบคลุมแต่เพียงสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น หากรวมถึงบริเวณเมืองหรือชนบทซึ่งเป็นแหล่งที่เราพบหลักฐานของอารยธรรมใดอารยธรรมหนึ่ง หรือพัฒนาการที่สำคัญหรือเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ คำจำกัดความนี้มีได้เจาะจงเฉพาะงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่ หากหมายรวมถึงงานธรรมดาสามัญจากอดีตที่ได้เพิ่มพูนความสำคัญในเชิงวัฒนธรรมตามกาลเวลาอีกด้วย

ข้อ 2 การอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานจะต้องนำ เอาวิทยาการและเทคนิคในทุกสาขาที่อาจนำมาใช้ในการศึกษาและคุ้มครองมรดกทางสถาปัตยกรรมมาใช้ในการดำเนินการ

ข้อ 3 จุดมุ่งหมายในการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานอยู่ที่การคุ้มครองโบราณสถานเหล่านั้นในความเป็นงานศิลปะไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

การอนุรักษ์

ข้อ 4 การอนุรักษ์นั้น โบราณสถานจำ เป็นจะต้องได้รับการดูแลรักษาอย่างถาวรเป็นพื้นฐาน

ข้อ 5 การอนุรักษ์โบราณสถานจะดำ เนินการระแวดระวังโบราณสถานนั้นสามารถสนองวัตถุประสงค์บางประการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วย จึงควรสนับสนุนการใช้สอยในลักษณะนี้ แต่จะต้องไม่เปลี่ยนแปลงผังบริเวณหรือการตกแต่งของอาคาร ความต้องการเปลี่ยนแปลงเพื่อการใช้สอยที่เปลี่ยนไปอาจได้รับอนุญาตให้กระทำ ได้ภายในขอบเขตข้างต้นนี้เท่านั้น

ข้อ 6 การอนุรักษ์โบราณสถานหมายรวมถึงการสงวนรักษาบริเวณแหล่งที่ตั้งในขอบเขตที่เหมาะสมกับขนาดของโบราณสถานด้วย ที่ใดก็ตามที่แหล่งที่ตั้งเดิมยังคงสภาพปรากฏอยู่จะต้องเก็บรักษาไว้ จะยินยอมให้มีสิ่งปลูกสร้างใหม่ มีการรื้อทำ ลาย หรือมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขที่อาจเปลี่ยนความสัมพันธ์ของมวลและสีในแหล่งที่ตั้งโบราณสถานนั้นไม่ได้

ข้อ 7 โบราณสถานไม่สามารถถูกแยกออกจากประวัติศาสตร์ในส่วนที่โบราณสถานเองเป็นประจักษ์พยานและไม่สามารถแยกออกจากแหล่งที่ตั้งที่โบราณสถานนั้นถูกสร้างขึ้น จึงไม่อนุญาตให้มีการเคลื่อนย้ายโบราณสถาน ไม่ว่าจะเป็นการย้ายทั้งแหล่งหรือเพียงบางส่วน เว้นแต่เมื่อได้พิสูจน์แล้วด้วยเหตุผลที่สำคัญยิ่งในระดับชาติหรือนานาชาติ

ข้อ 8 งานประติมากรรม งานจิตรกรรมหรือสิ่งตกแต่งซึ่งเป็นองค์ประกอบที่รวมเข้าเป็นโบราณสถานจะถูกแยกออกจากโบราณสถานได้ในกรณีที่เป็นวิธีเดียวเท่านั้นที่จะสงวนรักษ้องค์ประกอบนั้น ๆ ไว้ได้

การบูรณะ

ข้อ 9 ขั้นตอนของการบูรณะเป็นการดำ เนินการที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะสาขาวิชา โดยมุ่งที่จะสงวนรักษาและแสดงคุณค่าแห่งสุนทรียภาพและประวัติศาสตร์ของโบราณสถาน รวมทั้งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเคารพต่อวัสดุดั้งเดิมและเอกสารที่เป็นของแท้ การบูรณะจะต้องหยุดทันที ณ จุดที่เราต้องคาดคะเนสันนิษฐาน ในกรณีที่มีความจำ เป็นส่วนที่เพิ่มเติมเข้าไปนั้นจะต้องระบุให้ชัดเจนสามารถแยกออกได้จากองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเดิมของโบราณสถาน และมีการประทับตราระบุเวลาที่ดำ เนินการ การบูรณะในกรณีใด ๆ ก็ตามจะต้องมีการศึกษาทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์เกี่ยวกับโบราณสถานก่อนเสมอ

ข้อ 10 ในกรณีที่เทคนิคที่ใช้มาดั้งเดิมไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ การเสริมความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถานอาจสัมฤทธิ์ผลได้โดยการใช้เทคนิคสมัยใหม่ในการอนุรักษ์และการก่อสร้าง ทั้งนี้ประสิทธิภาพของเทคนิคจะต้องมีข้อมูลทางวิชาการยืนยันและมีประสบการณ์การนำมาใช้เป็นเครื่องพิสูจน์

ข้อ 11 จะต้องเคารพสิ่งก่อสร้างในทุกยุคสมัยของโบราณสถาน เพราะเอกภาพของรูปแบบเพียงยุคใดยุคหนึ่งไม่ใช่เป้าหมายของการบูรณะโบราณสถาน เมื่ออาคารประกอบด้วยการก่อสร้างของยุคต่าง ๆ ซ้อนทับกันไว้ การเปิดเผยให้เห็นชั้นส่วนล่างที่ซ่อนอยู่กระทำ ได้ในกรณีพิเศษเท่านั้น โดยมีข้อแม้ว่าชั้นที่รื้อออกไปนั้นมีสิ่งที่น่าสนใจอยู่เพียงเล็กน้อยและวัสดุส่วนล่างที่น่าเสนอจะต้องมีคุณค่าอย่างสูงทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและสุนทรียภาพ และอยู่ในสภาพที่ดีพอที่จะดำเนินการได้ การประเมินความสำคัญขององค์ประกอบที่เกี่ยวข้องและการตัดสินใจที่อาจเป็นการทำลายจะขึ้นอยู่กับผู้ที่รับผิดชอบการทำงานเพียงผู้เดียวมิได้

ข้อ 12 การซ่อมแซมแทนที่ส่วนที่ขาดหายไปต้องมีความกลมกลืนกับสภาพโดยรวม แต่ในขณะเดียวกันจะต้องเห็นได้ถึงความแตกต่างไปจากส่วนดั้งเดิม เพื่อที่ว่าการบูรณะจะไม่สร้างหลักฐานทางด้านศิลปะหรือประวัติศาสตร์ที่เป็นเท็จ

ข้อ 13 ไม่สามารถทำการต่อเติมใดก็ได้ ยกเว้นแต่ส่วนที่ต่อเติมนั้นไม่มีผลกระทบต่อส่วนที่เป็นจุดสนใจของอาคารโบราณสถาน แหล่งที่ตั้งดั้งเดิมของโบราณสถาน สมดุลขององค์ประกอบและความสัมพันธ์ของโบราณสถานนั้นต่อสิ่งแวดล้อม

แหล่งประวัติศาสตร์

ข้อ 14 จะต้องดูแลแหล่งที่ตั้งของโบราณสถานเป็นพิเศษ เพื่อรักษาลักษณะที่กลมกลืนของโบราณสถานนั้นไว้ และเพื่อให้แน่ใจว่าแหล่งโบราณสถานนั้นมีความชัดเจนและได้รับการนำเสนอในสภาพที่เหมาะสมการอนุรักษ์และบูรณะที่ดำเนินการในแหล่งดังกล่าวจะต้องคำนึงถึงหลักการต่าง ๆ ข้างต้นด้วย

การขุดค้น

ข้อ 15 การขุดค้นโบราณสถาน ควรจะดำเนินการให้สอดคล้องกับมาตรฐานตามหลักวิชาการและข้อแนะนำที่กำหนดหลักการระหว่างประเทศสำหรับการขุดค้นทางโบราณคดีซึ่งยูเนสโกมีมติรับรองใน พ.ศ. 2499(ค.ศ.1956)จะต้องบำรุงรักษาซากโบราณสถานและจะต้องมีมาตรการที่จำเป็นสำหรับการอนุรักษ์อย่างถาวร มีการปกป้องคุ้มครองรูปลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและวัตถุที่ค้นพบยิ่งกว่านั้นจะต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะเอื้ออำนวยต่อการทำความเข้าใจโบราณสถาน และนำเสนอโบราณสถานโดยไม่บิดเบือนความหมายใด ๆ อย่างไรก็ดีตามก่อนอื่นควรงดเว้นการปฏิสังขรณ์ นอกจากจะใช้วิธีการประกอบคืนสภาพ (อนัสติโลซิส) ซึ่งเป็นการนำชิ้นส่วนที่มีอยู่แต่กระจัดกระจายมาประกอบใหม่เท่านั้น วัสดุที่นำมาใช้ประสานชิ้นส่วนเข้าด้วยกันจะต้องแตกต่างจากวัสดุเดิมเสมอ และจะต้องใช้น้อยที่สุดเท่าที่จำเป็นต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและการทำให้รูปทรงของโบราณสถานกลับสู่สภาพเดิม

เอกสารสิ่งพิมพ์

ข้อ 16 ในการดำเนินงานทุกด้านของการสงวนรักษา การบูรณะหรือการขุดค้นจะต้องมีการบันทึกข้อมูลอย่างชัดเจนในรูปแบบของรายงานการวิเคราะห์วิจารณ์ พร้อมกับผังรูปแบบลายเส้นและรูปถ่ายประกอบเสมอทุกขั้นตอนของการทำ งานตั้งแต่ งานแผ้วถาง การเสริมความมั่นคงแข็งแรง การจัดองค์ประกอบใหม่และการทำ ให้สถานกลมกลืน ตลอดจนภาพลักษณ์ทั้งทางด้านเทคนิคและรูปทรงที่เห็นได้ในระหว่างการดำเนินงานจะต้องบันทึกรวบรวมไว้ ต้องเก็บบันทึกรายงานนี้ไว้ในหอจดหมายเหตุของสถาบันสาธารณะ

4. ทฤษฎีและแนวคิดด้านการวางแผน

4.1 ความหมายของการวางแผน

พรพรรณ เอกเผ่าพันธุ์ (2537) ได้กล่าวว่า การวางแผนหมายถึง “กระบวนการกำหนดวัตถุประสงค์ในอนาคตและกำหนดกิจกรรมที่จะกระทำในอนาคต เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการนั้น” การวางแผนประกอบไปด้วย 2 ส่วนที่สำคัญคือ การกำหนดวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ของกิจการ ที่ต้องการให้เกิดขึ้นในอนาคต และอีกส่วนหนึ่งก็คือ การกำหนดแนวทางปฏิบัติหรือแผนกระทำ การต่าง ๆ ที่จะใช้เป็นทางเลือกเพื่อนำมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์เหล่านั้น

พยอม วงศ์สารศรี (2542) ได้กล่าวว่า การวางแผนมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ต่างๆ ในอนาคต และมีการตัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุด โดยผ่านกระบวนการคิดก่อนทำ ซึ่งแผน ที่ดีควรจะมีเชื่อมโยงอย่างเป็นเหตุผลสามารถนำไปปฏิบัติได้ ในขณะเดียวกันก็ควรที่จะยืดหยุ่น ปรับพัฒนาได้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ และต้องได้รับการยอมรับจากกระบวนการที่เกี่ยวข้อง

ฉันทิช วรรณถนอม (2547) ได้กล่าวว่า การวางแผนไว้ว่า หมายถึง กระบวนการดำเนินงานที่กำหนดขึ้นสำหรับปฏิบัติการกิจใดๆ ที่กำหนดไว้ให้บรรลุวัตถุประสงค์สูงสุด การวางแผนเป็นภารกิจที่มีบทบาทสำคัญยิ่ง โดยสามารถแสดงออกถึงวิจารณญาณ วิสัยทัศน์ และความ เป็นผู้นำที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคต รวมทั้งการกำหนดกิจกรรมรองรับการเปลี่ยนแปลง เพื่อ มุ่งหวังผลแห่งกิจกรรมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และนโยบายที่กำหนดขึ้นไว้ล่วงหน้า

ในการวางแผนจะประสบผลสำเร็จได้ ต้องประกอบด้วยการคาดการณ์ การเลือกสรร การสร้างสมมุติฐาน ความรู้ความเข้าใจที่ถ่องแท้ และการยอมรับอย่างมีเหตุผล ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ นักวางแผนพึงกระทำ การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวจะหมายถึงการวางแผนการสร้างโอกาสการพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมให้เจริญไปพร้อมกันด้วย อนึ่งการวางแผนจะต้อง

คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ได้แก่ การเมือง การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม อันเป็นส่วนหนึ่งของความเกี่ยวพันและความต่อเนื่องของกระบวนการพัฒนาชุมชน การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบจะต้องมีการวางแผนที่ตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นด้วย

4.2 ลักษณะและประเภทของการวางแผน

พยอม วงศ์สารศรี (2542) ได้แบ่งประเภทของการวางแผนไว้เป็น 4 ประเภทหลัก ตามลักษณะแนวคิดพื้นฐาน คือ

1. จำแนกตามระดับการจัดการ

1.1 การวางแผนกลยุทธ์ (Strategic Planning) เป็นการวางแผนในลักษณะการพิจารณา รวมทั้งหมดด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์อย่างกว้าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์

1.2 การวางแผนบริหาร (Administrative Planning) เป็นการวางแผนเพื่อกำหนดกรอบและทิศทางไว้สำหรับแผนปฏิบัติการ

2. จำแนกตามหน้าที่ทางธุรกิจ

2.1 การวางแผนด้านการตลาด (Marketing Planning) เป็นการวางแผนโดยพิจารณาศึกษาสู่ทางการจัดจำหน่ายสินค้า การกำหนดราคา การส่งเสริมการขายและการพิจารณา ลักษณะของลูกค้า เป็นต้น

2.2 การวางแผนด้านการผลิต (Production Planning) เป็นการพิจารณากำหนดและคาดการณ์ ระดับการผลิตว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลหรือไม่ หรือผันแปรไปตามสิ่งใด และสินค้าคงเหลือขั้นต่ำสุดควรมีเท่าไร

2.3 การวางแผนด้านการเงิน (Financial Planning) เป็นการพิจารณาวางแผนด้านการลงทุน การจัดหาทุน ความเสี่ยงและเงินปันผล

2.4 การวางแผนด้านบุคลากร (Personnel Planning) เป็นการวางแผนการคัดเลือกพนักงาน การฝึกอบรม การจ่ายค่าจ้างและการจัดสวัสดิการ เป็นต้น

2.5 การวางแผนด้านอื่น ๆ ตามหน้าที่ที่มีความสำคัญและเอื้อประโยชน์ให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ

3. จำแนกตามลักษณะการปฏิบัติ

3.1 การวางแผนใช้ประจำ (Standing Planning) เป็นการวางแผนที่มีลักษณะเป็นแผนถาวร บ่งบอกถึงแนวความคิด หลักการหรือแนวทางปฏิบัติในการทำกิจกรรมที่ได้เกิดขึ้นบ่อย หรือใช้เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นประจำ

3.2 การวางแผนใช้เฉพาะครั้ง (Adhoc, or Single Planning) เป็นการวางแผนเพื่อปรับและเสริมการวางแผนใช้ประจำ เกิดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติงานเฉพาะสถานการณ์ แผนประเภทนี้ใช้ครั้งเดียวแล้วไม่นำมาใช้อีก แผนประเภทนี้ได้แก่ แผนงาน โครงการ งบประมาณ และตารางการทำงาน

4. จำแนกตามระยะเวลา

4.1 การวางแผนระยะยาว (Long-range Planning) เป็นการวางแผนที่กำหนดระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป

4.2 การวางแผนระยะปานกลาง (Medium-range Planning) เป็นการวางแผนที่กำหนดระยะเวลาดำเนินการระหว่าง 3-5 ปีขึ้นไป

4.3 การวางแผนระยะสั้น (Short-range Planning) มีระยะเวลาที่กำหนดไว้ระหว่าง 1 ถึง 3 ปี การวางแผนระยะสั้นเป็นการกำหนดกิจกรรมช่วงสั้น ๆ เพื่อให้วัตถุประสงค์ในแผนระยะยาวประสบความสำเร็จ

อนันต์ เกตุวงศ์ (2543) ได้นำเสนอลักษณะของแผนไว้ว่า แผนมี 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. การวางแผนอย่างไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการวางแผนในเรื่องส่วนตัว เกี่ยวกับการกิจส่วนตัวในแต่ละวัน นอกจากบางคนที่มีกิจกรรมมาก อาจจดไว้เตือนความจำการจดก็เพียงแต่ระบุไว้ในลักษณะที่บอกว่าจะทำอะไร กับใคร ที่ไหนเท่านั้น ไม่มีรายละเอียดที่ต้องเขียนเป็นรูปแบบแต่อย่างไร

2. การวางแผนอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร การวางแผนลักษณะนี้มีขนาดขอบเขตและเนื้อหามากขึ้น ทั้งนี้เพราะมีความเกี่ยวข้องกับบุคคล องค์กร หรือสถาบันต่าง ๆ เพิ่มขึ้น มีการใช้ทรัพยากรหลากหลายและมีจำนวนมากขึ้น มีการติดต่อ ประสานงาน ใช้เวลาในการเตรียมการวางแผนและปฏิบัติตามแผน และมักจะมีลักษณะเป็นทางการ

จากแนวคิดข้างต้นผู้วิจัยพอจะสรุปได้ว่า การวางแผนคือ การตัดสินใจล่วงหน้าในการเลือกทางเลือกเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ โดยกำหนดว่าจะทำอะไร ทำที่ไหน ทำอย่างไร และใครเป็นผู้กระทำ และมุ่งไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุวัตถุประสงค์

4.3 กระบวนการวางแผน

ชนินทร์ ชุณหพันธุ์รักษ์ (2544) ได้กล่าวว่า กระบวนการวางแผนไว้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม เป็นการพิจารณาตรวจสอบและวิเคราะห์สภาพแวดล้อมขององค์กรทั้งภายนอกและภายในอย่างรอบคอบ เพื่อค้นหาโอกาส (Opportunities) อุปสรรค (Threats) จุดเด่น (Strengths) และจุดด้อย (Weaknesses) ขององค์กรเพื่อที่ผู้บริหารจะสามารถกำหนดภารกิจและเป้าหมายของกิจการได้อย่างเหมาะสม หลังจากนั้นจะได้พิจารณา

กำหนดกลยุทธ์ต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาโอกาสและอุปสรรคต่อการดำเนินงาน ซึ่งเกิดจากสภาพแวดล้อมต่างๆ ไป เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมือง กฎหมาย เทคโนโลยี และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับการแข่งขัน อันได้แก่ คู่แข่ง ลูกค้า และชุมชน เป็นต้น ส่วนการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาจุดเด่นและจุดด้อยจากการดำเนินงานในด้านต่างๆ ขององค์กรเอง เช่น การดำเนินงานด้านการตลาด การผลิต การเงินและการบัญชี เป็นต้น ในการวางแผนกลยุทธ์ผู้บริหารจะต้องพยายามหาโอกาสในการดำเนินธุรกิจ หลีกเลี่ยงอุปสรรคต่อการดำเนินงาน โดยใช้จุดเด่นของกิจการมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ลดจุดด้อยหรือเปลี่ยนจุดด้อยให้เป็นจุดเด่นให้ได้ เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) เป็นการกำหนดเป้าหมายกว้างๆ ขององค์กรถึงสิ่งที่ต้องการในอนาคต โดยยังไม่ได้กำหนดวิธีการในการดำเนินการไว้ วิสัยทัศน์เป็นสิ่งที่ทำให้ทราบถึงทิศทางขององค์กรในอนาคต นอกจากนั้นจะเป็นแนวคิดที่ใช้เป็นแนวทางในการชี้นำว่าองค์กรพยายามจะทำอะไรและจะเป็นอะไร

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดภารกิจ (Mission) เพื่อระบุขอบเขตการดำเนินงานขององค์กร โดยมีการกำหนดไว้เป็นข้อความภารกิจ (Mission Statement) เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กรในอนาคตโดยทั่วไปข้อความภารกิจจะมุ่งเน้นประเด็นที่แสดงออกอย่างชัดเจน และมีความเฉพาะเจาะจงในคุณลักษณะของแต่ละหน่วยขององค์กรว่ามีอะไรบ้าง

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดเป้าหมาย (Goals) เป็นการกำหนดผลลัพธ์ที่องค์กรคาดหวังไว้หรือเป็นจุดมุ่งหมายที่องค์กรต้องการจะบรรลุ เป้าหมายจะเป็นสิ่งที่ทำให้ภารกิจขององค์กรเป็นจริงยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 5 การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objectives) วัตถุประสงค์ คือ สิ่งที่องค์กรต้องการที่จะบรรลุ แต่จะมีรายละเอียดที่มากกว่าเป้าหมาย วัตถุประสงค์เป็นสิ่งสำคัญสำหรับองค์กรที่จะใช้เป็นแนวทางขั้นพื้นฐานสำหรับการวางแผน การจัดองค์กร การจูงใจ และการควบคุมรวมทั้งเป็นตัวกำหนดแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุจุดมุ่งหมาย

ขั้นตอนที่ 6 การกำหนดนโยบาย (Policies) เป็นการกำหนดแนวทางในการดำเนินงานขององค์กรอย่างชัดเจน เพื่อให้กลยุทธ์ที่กำหนดไว้บรรลุผลตามที่ต้องการ

ขั้นตอนที่ 7 การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy) การกำหนดกลยุทธ์จะเกี่ยวข้องกับการกำหนดแนวทางปฏิบัติต่างๆ เพื่อให้้องค์การบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ โดยทั่วไปกลยุทธ์จะมี 3 ระดับ ได้แก่

1) กลยุทธ์ระดับองค์กร (Corporate Strategy) มักถูกกำหนดโดยผู้บริหารระดับสูง กลยุทธ์ระดับนี้ถูกกำหนดเพื่อบรรลุเป้าหมายโดยรวมขององค์กร มีการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดทิศทางขององค์กรนั้นๆ

2) กลยุทธ์ระดับธุรกิจ (Business Level Strategy) เป็นกลยุทธ์ที่จะทำให้กลยุทธ์ระดับองค์กรบรรลุผล สิ่งสำคัญของกลยุทธ์ระดับนี้ คือ เป็นการค้นหาวิธีการแข่งขันให้กับแต่ละธุรกิจที่องค์กรดำเนินงานอยู่

3) กลยุทธ์ระดับหน้าที่ทางธุรกิจ (Functional Level Strategy) เป็นกลยุทธ์ที่ถูกกำหนดขึ้นตามหน้าที่ต่างๆ ขององค์กร เพื่อที่จะทำให้การดำเนินงานบรรลุผลตามกลยุทธ์ระดับธุรกิจ

4.4 การวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis)

การวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) เป็นเครื่องมือในการประเมินสถานการณ์ สำหรับองค์กร หรือโครงการ ซึ่งช่วยผู้บริหารกำหนดจุดแข็งและจุดอ่อนจากสภาพแวดล้อมภายใน โอกาสและอุปสรรคจากสภาพแวดล้อมภายนอก ตลอดจนผลกระทบที่มีศักยภาพจากปัจจัยเหล่านี้ต่อการทำงานขององค์กร

คำว่า “สวอต” หรือ “SWOT” นั้นมาจากตัวย่อภาษาอังกฤษ 4 ตัว โดยแบ่งเป็นสภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก ได้แก่

4.4.1 สภาพแวดล้อมภายในขององค์กร

S มาจาก Strengths หมายถึง จุดเด่นหรือจุดแข็ง ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยภายใน เป็นข้อดีที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายในบริษัท เช่น จุดแข็งด้านส่วนประสม จุดแข็งด้านการเงิน จุดแข็งด้านการผลิต จุดแข็งด้านทรัพยากรบุคคล บริษัทจะต้องใช้ประโยชน์จากจุดแข็งในการกำหนดกลยุทธ์การตลาด

W มาจาก Weaknesses หมายถึง จุดด้อยหรือจุดอ่อน ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยภายในเป็นปัญหาหรือข้อบกพร่องที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายในต่างๆ ของบริษัท ซึ่งบริษัทจะต้องหาวิธีในการแก้ปัญหานั้น

4.4.2 สภาพแวดล้อมภายนอกขององค์กร

O มาจาก Opportunities หมายถึง โอกาส ซึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอกเป็นผลจากการที่สภาพแวดล้อมภายนอกของบริษัทเอื้อประโยชน์หรือส่งเสริมการดำเนินงานขององค์กร โอกาสแตกต่างจากจุดแข็งตรงที่โอกาสนั้นเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมภายนอก แต่จุดแข็งนั้นเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมภายใน นักการตลาดที่ดีจะต้องเสาะแสวงหาโอกาสอยู่เสมอ และใช้ประโยชน์จากโอกาสนั้น

T มาจาก Threats หมายถึง อุปสรรค ซึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอก เป็นข้อจำกัดที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งธุรกิจจำเป็นต้องปรับกลยุทธ์การตลาดให้สอดคล้องและพยายามจัดอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้ได้จริง

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2546) กล่าวว่า การวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน เป็นระบบแนวคิดทางการวิเคราะห์ที่ง่าย ๆ คือการวิเคราะห์สิ่งที่เกี่ยวข้อง 4 ประการ คือ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัดหรืออุปสรรคต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นจะเกี่ยวข้องหรือมีอิทธิพลต่อการกำหนดกลยุทธ์การตลาด

1) จุดแข็ง คือ องค์กรมีความชำนาญเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรอื่นเราจะแข็งแกร่งเมื่อมีความชำนาญมากกว่า จุดแข็งนี้จะเป็ความแข็งแกร่งที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมภายใน เช่น จุดแข็งด้านส่วนประสมการตลาด จุดแข็งด้านการผลิต และจุดแข็งในการบริหารงานเราจะต้องนำสิ่งเหล่านี้มาใช้ในการกำหนดกลยุทธ์การตลาด

2) จุดอ่อน คือ เป็นจุดที่องค์กรขาดหรือมีน้อยกว่าหรือด้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรอื่นๆ จุดอ่อนหรือจุดด้อยมักจะเป็นปัญหาที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมภายในด้านต่างๆ ของบริษัท ซึ่งบริษัทจะต้องหาวิธีที่จะแก้ปัญหานั้น เช่น ขาดความชำนาญในธุรกิจนั้นบุคลากรด้อยคุณภาพ เป็นต้น

3) โอกาส คือ เป็นข้อได้เปรียบซึ่งวิเคราะห์จากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่องค์กรอาจหาโอกาสจากสิ่งแวดล้อมด้านใดด้านหนึ่งมากำหนดกลยุทธ์การตลาดที่เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมนั้นตัวอย่าง เมื่อเราวิเคราะห์จุดอ่อนของกลุ่มแข่งขันจะถือว่าเป็นโอกาสขององค์กรที่จะดีจุดอ่อนของกลุ่มแข่งขัน สิ่งแวดล้อมภายนอกองค์กรประกอบด้วย ภาวการณ์แข่งขันตลาดและลูกค้า ประชากรศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม

4) ข้อจำกัด หรือ อุปสรรค คือ เป็นอุปสรรคที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมภายนอก เช่น นโยบายของภาครัฐ ภัยธรรมชาติ ซึ่งองค์กรจำเป็นต้องปรับกลยุทธ์การตลาดให้สอดคล้องและแก้ปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2543) ได้กล่าวว่า การวิเคราะห์ SWOT เป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพในการสร้างกลยุทธ์สำหรับองค์กรธุรกิจชุมชนโดยมีจุดเด่นดังนี้ ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้นำสมาชิกกระตุ้นให้คิด อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและฝึกให้ใช้เหตุผลในการตัดสินใจอย่างมีระบบสร้างสรรค์ให้เกิดการคิด การมอง และความเข้าใจในแง่มุมใหม่ ก่อให้เกิดการเปิดเผยประเด็นซ่อนเร้นหรือคลี่คลายสถานการณ์ที่ซับซ้อนให้ชัดเจนขึ้นทำให้ผู้เข้าร่วมเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของแผนงานและเกิดการผูกพันต่อการนำแผนกลยุทธ์สู่การปฏิบัติเกิดผลทางการปฏิบัติทันทีต่อไป

5. ศิลปะขอม

5.1 ความหมายของโบราณสถานศิลปะขอม

คำว่า “ปราสาท” (Prasada) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง อาคารที่มีส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” หรือ “เรือนธาตุ” และมีหลังคาเป็นชั้นซ้อนกันหลายชั้นเรียกว่า “เรือนชั้น” หลังคาแต่ละชั้นนั้นเป็นการย่อส่วนของปราสาทโดยนำมาซ้อนกันในรูปของสัญลักษณ์แทนความหมายของเรือนฐานันดรสูง อันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดา ดังนั้นปราสาทจึงหมายถึงอาคารที่เป็นศาสนสถานเพื่อประดิษฐานรูปเคารพ และการทำพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ใช่พระราชมณเฑียร อันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้ จึงมีความแตกต่างในเรื่องของวัสดุ กล่าวคือ ปราสาทที่เป็นศาสนสถานนั้น สร้างด้วยวัสดุที่มั่นคง แข็งแรง ประเภทอิฐหรือหิน ส่วนพระราชมณเฑียรที่ประทับของพระมหากษัตริย์ สร้างด้วยไม้ทั้งสิ้น อาคารปราสาทที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ส่วนคำว่า “โบราณสถานศิลปะขอมในประเทศไทย” นั้นหมายถึง อาคารทรงปราสาทในวัฒนธรรมขอมที่พบในดินแดนไทยในปัจจุบัน ซึ่งดินแดนเหล่านี้ครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม รวมทั้งบางส่วนได้มีการรับอิทธิพลทางศาสนาและงานศิลปกรรมขอมมาสร้างโดยคนในท้องถิ่น แต่เดิมมักเรียกงานศิลปะของวัฒนธรรมขอมในประเทศไทยว่า “ศิลปะลพบุรี” เนื่องจากเชื่อว่า เมืองลพบุรี เคยเป็นเมืองศูนย์กลางของขอมในประเทศไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 และมีลักษณะของงานศิลปกรรมบางอย่างที่แตกต่างจากศิลปะขอม แต่ในปัจจุบันนิยมเรียกว่า “ศิลปะขอมที่พบในประเทศไทย” เพราะเป็นคำรวมที่ครอบคลุมพื้นที่ และระยะเวลามากกว่า กล่าวคือพื้นที่ของประเทศไทยที่รับวัฒนธรรมขอม อยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 – 18 อาคารทรงปราสาทที่ใช้เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมนี้มีที่มาจากอินเดีย กล่าวคือ ชาวอินเดียได้สร้างปราสาทขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนาเรียกว่า เทวาลัย โดยสร้างเป็นอาคารที่มีหลังคาซ้อนชั้นขึ้นไปหลายชั้น แต่ละชั้นมีการประดับอาคารจำลอง สามารถแยกออกเป็น 2 สายวัฒนธรรม ได้แก่ อินเดียภาคเหนือ เรียกว่า “ทรงศิขร” (สิ-ชะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในอินเดียภาคใต้เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคารจำลองจากรูปแบบของโบราณสถานศิลปะขอมในระยะแรกเชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลของทรงศิขร จากอินเดียภาคเหนือ ส่วนทรงวิมานนั้นส่งอิทธิพลมายังศิลปะขวาค่อมาภายหลังช่วงขอมได้นำเอารูปแบบทั้ง 2 สายวัฒนธรรมมาผสมผสานกันจนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น การสร้างอาคารทรงปราสาทมาจาก คติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่าเทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาลซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือนการจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์ เพื่อเป็นที่สถิต

ของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้าขึ้นเพื่อประดิษฐานไว้ภายในโดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้แทนความหมายของเทพเจ้า เช่น มีปราสาทประธานตรงกลาง มีปราสาทบริวารล้อมรอบ ถัดออกมามีสระน้ำและกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง การที่ทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้น ก็หมายถึง สวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์ และเป็นที่สถิตของเทพเจ้าจึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โตและใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน

5.2 ความสำคัญของโบราณสถานศิลปะขอม

ด้วยเหตุที่โบราณสถานศิลปะขอม คือศูนย์กลางของจักรวาล ดังนั้นตัวปราสาทและเขตศาสนสถานจึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และใช้ในความหมายที่เป็นศูนย์กลางของเมืองหรือชุมชน ปราสาทเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ และใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในศาสนาฮินดูจะมีพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี เช่น การสร้างรูปเคารพที่อยู่ภายในห้องครรภคฤหะ น้ำที่สรงแล้วจะไหลออกมาทางท่อน้ำเรียกว่า ท่อโสมสูตร ซึ่งต่อออกมาภายนอกตัวปราสาท เพื่อที่ชาวบ้านจะได้นำน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้ไปใช้ นอกเหนือจากปราสาทที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว การสร้างสระน้ำและบาราย (สระน้ำขนาดใหญ่) ก็เป็นส่วนหนึ่งของปราสาท เพื่อเป็นอ่างเก็บน้ำสำหรับชุมชนในการอุปโภคบริโภค ดังนั้นการสร้างปราสาทจึงเป็นภาระสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วต้องสร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้แก่บรรพบุรุษ หรือให้แก่พระองค์เอง และสร้างบารายให้แก่ประชาชน การสร้างปราสาทที่มีขนาดใหญ่จึงแสดงให้เห็นถึงบุญบารมี และพระราชอำนาจของกษัตริย์แต่ละพระองค์ด้วย

5.3 ความเกี่ยวเนื่องระหว่างปราสาทกับศาสนา

โดยทั่วไปศาสนสถานในศิลปะขอมจะสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางแห่งหรือบางสมัยเท่านั้นที่สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น ปราสาทที่สร้างขึ้นในศิลปะแบบบาเยน ทั้งหมดเพราะในขณะนั้นมีการเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายานแล้ว วิธีสังเกตว่าศาสนสถานแห่งนั้นๆ สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาและลัทธิใด ดูได้จากรูปเคารพที่ประดิษฐานภายในปราสาทประธานเป็นสำคัญ ถ้าไม่ปรากฏรูปเคารพ ให้ดูได้จากภาพเล่าเรื่องบนทับหลังโดยเฉพาะทับหลังประดับด้านหน้าของห้องครรภคฤหะจะเป็นตัวบอกได้ดีที่สุด ในส่วนของปราสาทที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดูแยกออกเป็น 2 ลัทธิได้แก่ “ไศวนิกาย” คือการบูชาพระอิศวรหรือ พระศิวะเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง และ “ไวษณพนิกาย” คือ การบูชาพระนารายณ์ หรือพระวิष्ณูเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทนครวัด ส่วนปราสาทหินพิมาย และกลุ่มปราสาทรุ่นหลังในศิลปะแบบบาเยน ที่พบทางภาคกลางของประเทศไทยทั้งหมดนั้น สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2543)

5.4 รูปแบบสถาปัตยกรรมขอม

สถาปัตยกรรมขอม ได้แก่ ปราสาทขอม ซึ่งมีปริมาตรหนาทึบ ยอดสูงทรงสี่เหลี่ยม สร้างด้วย อิฐ หินทราย หรือศิลาแลง ยึดถือสัดส่วนและระเบียบอย่างเคร่งครัด มีรูปแบบสถาปัตยกรรมอินเดียได้ ซึ่งได้รับผลพร้อมการเผยแพร่ศาสนาจากอินเดีย แต่โครงสร้างเหล่านี้สะท้อนการเลียนแบบเครื่องไม้ซึ่งมีมาก่อนศาสนสถานแต่ละแห่งอาจมีปราสาทองค์เดียว หรือหมู่ปราสาทหลายองค์ บางครั้งสร้างกำแพงหรือคูน้ำล้อมรอบ การจัดวางผังสะท้อนถึงแนวคิดเรื่องแผนภูมิจักรวาลและการยกย่องอำนาจเทพเจ้า (ปัญญา เทพสิงห์, 2548)

5.5 โบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร

5.5.1 พระธาตุเชิงชุม

องค์ปราสาทพระธาตุเชิงชุม ที่ปรากฏในปัจจุบันนั้น เป็นเจดีย์ที่สร้างครอบปราสาทหินแบบเขมรเอาไว้ภายใน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการก่อสร้างของบรรพบุรุษในอดีต ทั้งที่อาจมีความแตกต่างทางลัทธิศาสนาอยู่ก็ตาม แต่ชุมชนในภายหลังก็ยังให้ความสำคัญต่อการชกอดอดีตมิได้ทำลายลงแต่ใช้วิธีการสร้างศาสนสถานใหม่ครอบทับ ซึ่งเราจะพบวิธีการดังกล่าวเช่นนี้อยู่เสมอในโบราณสถานอีกหลายแห่งปราสาทที่อยู่ภายในองค์พระธาตุเชิงชุมที่ได้สร้างขึ้นใหม่นั้น แม้ว่าเราจะไม่สามารถเห็นรูปทรงภายนอกได้แล้ว แต่ก็ยังพอศึกษาได้จากโครงสร้างภายในที่สามารถเดินเข้าไปได้ทางประตูด้านทิศตะวันออก (อยู่ทางด้านหลังของวิหารที่ได้สร้างขึ้นในชั้นหลังเพื่อประดิษฐานหลวงพ่อบุญรอดองค์แสน) ปราสาทหินหลังดังกล่าวก่อสร้างด้วยศิลาแลง มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเช่นเดียวกับปราสาทเขมรสมัยพุทธศตวรรษที่ 16 (คันสนีย์ แสงบำเพ็ญ, 2539) สิ่งที่สำคัญคือมีศิลาจารึกสลักติดอยู่ที่กรอบประตูทางเข้าองค์ปราสาทด้านขวา จารึกนี้มีขนาดกว้าง 49 เซนติเมตร สูง 52 เซนติเมตร จารึกด้วยอักษรขอมโบราณ ภาษาเขมร ซึ่งนามอำเภอ คำโทะ ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรโบราณของกองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้กำหนดอายุไว้ว่าอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17

สำหรับองค์พระธาตุเชิงชุมที่ก่อสุมครอบทับไว้ภายนอกดังที่ปรากฏอยู่ในภาพก่อด้วยอิฐถือปูน มีฐานล่างเป็นแท่งสี่เหลี่ยมขนาดลดหลั่นซ้อนกันเป็นชั้นๆ 6 ชั้น และมีกำแพงแก้วเตี้ย ๆ ล้อมอยู่ที่มุมของฐานล่างสุดประดับด้วยเสากลม บริเวณกึ่งกลางของฐานทุกด้านทำเป็นซุ้มประตูเหนือซุ้มประตูขึ้นไปคือส่วนขององค์ระฆัง 4 เหลี่ยมต่อด้วยบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม (คล้ายฐานบัว) แล้วจึงถึงส่วนยอดที่ทำทรงกรวยเหลี่ยมขึ้นไป

5.5.2 พระธาตุคูม

โบราณสถาน “พระธาตุคูม” เป็นอาคารที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมแบบเขมรโบราณ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “ปราสาทหิน” โบราณสถานนี้มีแผนผังโดยรวมดังนี้ คือ เป็น

ปราสาทอิฐขนาดเล็ก 3 หลัง ตั้งเรียงกันอยู่ในแนวทิศเหนือ/ใต้ แต่ปราสาทด้านข้างทั้ง 2 หลัง (ทิศเหนือ และได้พังทลายไปหมดแล้วคงเหลือเฉพาะเพียงฐานศิลาแลงก่อเรียงเป็นรูปสี่เหลี่ยมอยู่เท่านั้น สำหรับปราสาทหลังกลางมีสภาพดีกว่าปราสาททั้งสองหลังและยังมีผนังก่ออิฐถึงส่วนบนเหนือเรือนธาตุเล็กน้อย นอกจากนี้ทางด้านทิศเหนือและใต้ของปราสาททั้งสามหลังนี้มีสระน้ำโบราณขนาดใหญ่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า (วางตัวตามแนวทิศตะวันออก/ตะวันตก) อยู่ 2 สระ เพื่อใช้เป็นขอบเขตและเป็นปริณิชนในการจำลองสัญลักษณ์ของจักรวาลตามคติทางศาสนาที่นับถือกัน ณ ขณะนั้น

รูปทรงของปราสาทหลังกลางที่ยังคงเหลือมากกว่าปราสาทด้านข้างนั้นมีผังอยู่รอบรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม มีขนาดกว้างยาวประมาณ 5.50 เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันออกมีประตูทางเข้าด้านหน้าเพียงประตูเดียว ส่วนประตูที่เหลืออีก 3 ด้านทำเป็นประตูหลอก

ฐานของปราสาทหลังกลางก่อด้วยศิลาแลงเตี้ย ๆ เป็นแบบฐานปัทม์ สำหรับเรือนธาตุก่อด้วยอิฐเรียงขึ้นไปเป็นห้องสี่เหลี่ยม (ครรภคฤหะ) เดิมคงจะประดิษฐานรูปเคารพเอาไว้ภายใน เรือนยอดต้องขึ้นไปพังทลายชำรุดไปมากแล้ว อาจสันนิษฐานถึงเรือนยอดด้านบนได้ว่าคงก่ออิฐเหลื่อม โดยการเลียนแบบเรือนธาตุส่วนกลาง ที่เรียกว่า “ชั้นเชิงบาตร” ซ้อนกันขึ้นไป (ซึ่งยังปรากฏการก่ออิฐเป็นประตูหลอกเหนือห้องเรือนธาตุทางทิศเหนือและใต้อยู่บ้าง) และด้านบนสุดคงเป็นยอดทรงดอกบัว ซึ่งในปัจจุบันได้ตกหล่นและจัดแสดงไว้ที่ด้านข้างของปราสาทบวร

นอกจากการใช้อิฐเป็นวัสดุในการก่อสร้างอาคารแล้ว ช่างยังได้ใช้หินทรายมาเป็นวัสดุสำหรับการก่อสร้างในส่วนของเสากรอบประตูและทับหลังซึ่งเป็นจุดที่ต้องรับถ่ายน้ำหนักจากด้านบนลงมานอกจากนี้ช่างฝีมือยังได้แกะสลักลวดลายลงบนหินทรายเหล่านี้เพื่อใช้ประดับตกแต่งอาคารด้วยดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไปอีกครั้งหนึ่ง

สำหรับฐานปราสาทบวรทั้ง 2 ด้าน ที่ชำรุดพังทลายเหลือเฉพาะส่วนศิลาแลงนั้น มีความแตกต่างกันอยู่บ้างดังนี้

ฐานปราสาทหลังเหนือ มีความกว้าง 4.80 เมตร ยาว 5.20 เมตร พบการก่อบันไดเรียงเป็นทางขึ้นอยู่ 3 ด้าน คือทางทิศตะวันออก ทิศใต้และทิศเหนือ ฐานศิลาแลงปราสาทหลังนี้มีความสูงจากพื้นประมาณ 1 เมตร ส่วนตัวเรือนธาตุด้านบนพังทลายสูญหายไปหมดแล้ว

ฐานปราสาทหลังใต้ มีความกว้าง 6.40 เมตร ยาว 9.40 เมตร มีความสูงจากพื้นดินประมาณ 50 เซนติเมตร พบการก่อบันไดเรียงเป็นทางขึ้นอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ทิศเหนือ และทิศตะวันตกสำหรับส่วนเรือนธาตุพังทลายไปแล้วเช่นกัน ชั้นส่วนสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจของพระธาตุคูมที่ปรากฏอยู่ในบริเวณองค์ปราสาท ได้แก่

1. ทับหลัง เหนือกรอบประตูหลอกทางทิศใต้ของปราสาทประธาน แกะจากหินทรายแดงสลักเป็นภาพของเทพยืนอยู่บนหลังสัตว์ เหนือหน้ากาลอยู่ตรงกึ่งกลางของแผ่นทับหลัง หน้ากาลใช้มือทั้งสองหงายรองรับลายก้านขดที่คายออกจากปาก ด้านซ้ายของหน้ากาลสลักเป็นภาพช้างกำลังวิ่งเข้าหาหน้ากาล ด้านบนเหนือหัวช้างมีสัตว์ชนิดหนึ่ง (ม้า หรือสิงห์) ยืนหันหน้าออกไปสู่ด้านปลายของทับหลังสำหรับทางด้านขวาของหน้ากาลสลักเป็นภาพของสิงห์ และช้างทำท่าตกใจกำลังวิ่งออกไปสู่ด้านปลายของทับหลัง ภาพสัตว์เหล่านี้สลักอยู่ท่ามกลางลวดลายก้านขดที่มีวนขึ้นด้านบนและห้อยลงด้านล่าง ได้อย่างงดงาม การสลักภาพลายหน้ากาลที่มักพบเสมอในปราสาทหินของเขมรนั้น ส่วนหนึ่งจะมีความหมายถึงการกลืนกินความชั่วร้ายไม่ให้เข้าไปสู่เทวสถาน สำหรับเรื่องราวของหน้ากาลนั้น ปรากฏในคัมภีร์ปัทมปุราณะของอินเดีย โดยได้กล่าวถึงในชื่อว่าการติมุข ซึ่งจะทำให้ที่ปากทางเข้าสู่ศาสนสถานของพระศิวะ เพื่อการเคารพบูชาก่อนเข้าไปภายใน ผู้ที่ไม่เคารพพิธีติมุขย่อมจะไม่ได้รับพรจากพระศิวะเพราะพระศิวะยกย่องเหมือนลูกรัก เนื่องจากการติมุขมีกำเนิดจากระหว่างพระชนงของพระศิวะเองเมื่อเกิดขึ้นมามีความหิวมากอยากกินสิ่งต่าง ๆ แต่ พระศิวะทรงให้กินตัวเองจึงเหลือเพียงหัว พระศิวะทรงสงสารจึงให้อยู่ที่ประตูวิมานของพระองค์ (สันสนีย์ แสงบำเพ็ญ, 2529) นอกจากนี้ “กาล” ยังอาจมีความหมายถึงเวลา อันแสดงให้เห็นว่า เวลาย่อมกลืนกินทุกสิ่งทุกอย่าง

2. เสาประดับกรอบประตู เป็นเสาหินทรายแดง 8 เหลี่ยมแกะสลักเป็นวงแหวนภายในมีลายประจำยาม ลายเส้นนูนมีกลีบบัวคว่ำ-หงายตั้งประกบ และเส้นลวด อยู่ในตำแหน่งกึ่งกลางและที่เสี้ยวของเสา ปัจจุบันมีเสาประดับกรอบประตูอยู่ที่ประตูหลอกทางทิศใต้และทิศเหนือ ซึ่งก็มีสภาพที่ไม่สมบูรณ์นัก

3. ชั้นส่วนยอดปราสาททรงดอกบัว พบอยู่หลายชั้น ปัจจุบันนำมาวางเรียงไว้ที่ด้านหลังและด้านทิศใต้ของปราสาทประธาน เป็นงานแกะจากหินทราย ทำเป็นทรงคล้ายดอกบัวที่มีการสลักลายกลีบบัวอยู่โดยรอบ เข้าใจว่าคงเป็นส่วนเครื่องบนของปราสาทหินที่พระธาตุคูมแห่งนี้เมื่อครั้งอดีต

4. เสานางจรัล (เสาเทียน หรือ เสานางเรียง) เป็นเสาหินทรายทรงสี่เหลี่ยม มียอดคล้ายทรงดอกบัวตูม เสานางจรัลนี้โดยปกติจะใช้ปักเป็นแนวอยู่สองข้างของทางเดินเข้าสู่ปราสาท ในปัจจุบันได้นำมาปักเอาไว้ที่บริเวณด้านหน้าของประตูปราสาทประธาน

5. ฐานรูปเคารพ (โยนิโถรณะ) พบอยู่หลายชั้น มีลักษณะคล้ายกัน คือทำจากหินทรายเป็นแท่นหินรูปสี่เหลี่ยม ตัวแท่นสลักเป็นชานปัทม ด้านบนเจาะช่องสำหรับปักรูปเคารพ โดยมีการ เชะหินด้านบนให้เป็นกรอบรูปสี่เหลี่ยมที่มีพวยยื่นออกไปด้านหน้าเพื่อประโยชน์สำหรับการประกอบพิธีที่สามารถให้ของเหลวที่ใช้ในการเซ่นบูชาไหลออกไปทางพวยดังกล่าวได้

นอกจากนี้ในการบูรณะเมื่อปี พ.ศ. 2529 โดยกรมศิลปากร ได้ขุดพบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม และโบราณวัตถุอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่ได้นำไปติดตั้งและเก็บรักษาไว้ในบริเวณวัด และมีส่วนเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น (อ้างจากหนังสือราชการของหน่วยศิลปากรที่ 9 ที่ ศธ 09จ 1.07/130 ลงวันที่ 21 ตุลาคม 1519 ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร ซึ่งได้พบบัญชีทะเบียนโบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่งพระธาตุคูมไปด้วย

5.5.3 พระธาตุนารายณ์เจงเวง

พระธาตุนารายณ์เจงเวง มีรูปแบบสถาปัตยกรรมขอมศิลปะแบบบาปวน ลักษณะเป็นปราสาทขอม สร้างด้วยศิลาล้วนเหมือนปราสาทหินศิลปะขอมต่างๆ ทั่วไป การแกะสลักลวดลายลงในเนื้อหินมีลักษณะเฉพาะตัว คือ มีลักษณะเดียวกับปราสาทหินพิมาย แต่มีขนาดเล็กกว่า เป็นปรangkแบบขอมองค์พระธาตุแบ่งเป็นหลายส่วน คือส่วนที่เป็นฐาน ส่วนที่เป็นองค์ธาตุหลังคาและส่วนยอด ส่วนที่เป็นฐานก่อด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกว่า “เอนขัน” ลักษณะเหมือนพานพุ่ม สูงจากฐานถึงยอด 14 เมตร กว้างด้านละ 13 เมตร องค์พระธาตุเป็นปราสาททรงสี่เหลี่ยม มีประตูและซุ้มประตูทั้ง 4 ทิศ ด้านทิศตะวันออกต่อจากประตูออกมา ก่อเป็นคูหาขึ้นออกข้างนอก 3 เมตร มีบันได 7 ขั้นก่อนถึงองค์ธาตุ วงกบประตูสลักอย่างดีทำด้วยศิลาแท่งใหญ่ ด้านทิศเหนือซุ้มข้างบนสลักรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ ประดับด้วย กนกก้านช่ออ่อนช้อยงดงาม ตรงมุมทั้งสี่ด้านขององค์ธาตุแกะสลักเป็นรูปนาคห้าเศียร

ประติมากรรมที่สลักบนแผ่นศิลา ส่วนใหญ่เป็นภาพสลักนูนต่ำ มีประติมากรรมลอยตัวอยู่บ้าง ภาพสลักบนทับหลังด้านทิศตะวันออกชั้นนอก เป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณเหนือกาล ทิศตะวันออกชั้นใน ได้หน้าบันเป็นทับหลังสลักภาพพระกฤษณะปราบอสูรวัสตะ ซึ่งเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ทิศเหนือ เป็นรูปพระกฤษณะปราบสิงห์ ท่ามกลางลวดลายพันธุ์พฤกษาซึ่งศิลปะขอมนิยมทำเป็นภาพพระกฤษณะปราบสิงห์ ทิศใต้แบ่งเป็น 2 ตอนคือ ตอนบนกับตอนล่าง ตอนล่างเป็นรูปการเคลื่อนขบวนทัพมีคนขี่ช้างอยู่ตรงกลาง 1 คน ด้านซ้ายเป็นรูปคนเดินเรียงแถว ถือดาบ 5 คน ด้านขวาเป็นภาพคนเดินเรียงแถว ส่วนตอนบนมีภาพคนนั่งอยู่ในซุ้มด้านซ้ายและขวามีคนนั่งเรียงกันคล้ายกับห้อมล้อม ข้างละ 5 คน ทิศตะวันตก เป็นรูปพระนารายณ์ประทับนั่งเหนือพระยานันตนาคราช สำหรับหน้าบันเหลืออยู่เพียง 2 ด้านเท่านั้นคือ ทิศตะวันออกชั้นใน เป็นรูปพระศิวะนาฏราชหรือพระอิศวรพ้อนรำ มีหลายมือ ทิศเหนือ ตรงกรอบหน้าบันบนหัวเสาทั้งสองข้าง สลักเป็นหัวนาค 3 เศียร ไม่มีลวดลายประกอบ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะสมัยบาปวน ส่วนหน้าบันแกะสลักเป็นรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ มีพระนางลักษมีกำลังเฝ้าปรนนิบัติอยู่เบื้องพระบาท เรือนยอดองค์พระธาตุประกอบด้วยเชิงบาตร คล้ายพุ่ม ด้วยยอดเป็นลักษณะของยอดปราสาทหินทั่วไป คือ เป็นรูปดอกบัวตูม ตามคติความเชื่อของศาสนาฮินดู ดอกบัว

หมายถึงการกำเนิดอย่างบริสุทธิ์ของสรรพชีวิต ตามคัมภีร์พราหมณ์ระบุว่าในระยะของการสร้างโลก และจักรวาลใหม่ ดอกบัวจะโผล่ขึ้นมาจากน้ำและคลีบานป็นสัญลักษณ์แห่งการพัฒนารูปของโลก และจักรวาล ดังนั้น ดอกบัวจึงเปรียบเหมือนนครภันทิของจักรวาล คือ ที่ที่ให้เกิดสรรพสิ่งนั่นเอง (พระมหาประมวล ฐานทศโต, 2552)

5.5.4 พระธาตุกุเพ็ก

ศิลปปะของปราสาทหินกุเพ็ก ก่อนข้างเป็นการยากที่จะกำหนดอายุ เนื่องจากเรา ไม่พบทั้งศิลาจารึก ตลอดจนการสลักลวดลายที่พอจะนำไปศึกษาถึงอายุสมัยโดยการเปรียบเทียบได้ เลย การศึกษาจึงสามารถกระทำได้แค่การเทียบเคียงแผนผังและรูปทรงของโบราณสถานเท่านั้น ซึ่ง ก็ค่อนข้างลำบากเช่นกัน เนื่องจากเทวสถานแห่งนี้ยังสร้างไม่เสร็จแต่อาจให้ข้อสังเกตได้ว่า การ สร้างศาสนสถานบนภูเขาโดยใช้แผนผังการเข้าสู่เทวสถานที่ยื่นมาจากเชิงเขาเพื่อเข้าสู่ตัวปราสาทที่ อยู่ด้านบนเช่นนี้ น่าจะเป็นลักษณะเช่นเดียวกับเทวสถานสำคัญอีกหลายแห่งเช่น ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทเขาพระวิหาร (ซึ่งเคยอยู่ในเขตของจังหวัดศรีสะเกษ) กล่าวคือเป็นเทวสถาน ที่ใช้แกเป็นหลัก ซึ่งเป็นที่นิยมกันตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้น (มร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2539)

นอกจากนี้ยังอาจเทียบเคียงรูปทรงโดยรวมของพระธาตุกุเพ็กได้กับประสาท หินพิมาย ปราสาทเขาพนมรุ้ง ได้ในระดับหนึ่ง และเมื่อพิจารณาถึงประสาทหินที่อยู่พื้นที่ใกล้เคียง เช่น พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุคุม ปราสาททองคำในพระธาตุเชิงชุม เป็นต้น ก็พบว่ามียาอยู่ ในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ทั้งสิ้น จึงอาจตั้งข้อสันนิษฐานเบื้องต้นได้ว่า พระธาตุกุเพ็กแห่งนี้เป็น งานสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ในศิลปะเขมรแบบบาปวน - นรวัต เช่นเดียวกัน และน่าจะมีการตั้งใจสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นศาสนสถานเนื่องในศาสนาฮินดูเป็นสำคัญ

5.5.5 กุพนนา

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของปราสาทบ้านพนนา ประกอบด้วย ปราสาท ประฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวด้านละ 10 เมตร เป็นประฐานหลักของศาสนสถาน ด้านนอกมี กำแพงแก้วก่อด้วยศิลาแลงล้อมรอบอยู่ในกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 25 เมตร ยาว 35 เมตร ทางด้านหน้ามีประตูซุ้ม (โคปุระ) อยู่ 1 ประตู ส่วนทางมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีสระน้ำ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งอยู่ 1 สระ ซึ่งจะขอกกล่าวถึงแต่อาคารโดยละเอียด ดังนี้ ปราสาทประฐาน ปัจจุบันคงเหลือเฉพาะฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 10 x 10 เมตร ก่อด้วยศิลาแลง โผล่สูงจากพื้นดิน ประมาณ 1-2 เมตร เท่านั้น จึงยังไม่สามารถทราบรูปทรงที่สมบูรณ์ได้ว่ามีลักษณะเช่นใดแน่ชัด ทางด้านหน้าขององค์ประสาท มีแท่งหินทรายที่เข้าใจว่าเป็นชิ้นส่วนของธรณีประตู (ที่มีการสกัด เป็นรูปกลมเพื่อให้เคียวประตู) ตั้งปักอยู่ 1 ชิ้น มีความกว้าง 60 เซนติเมตร และสูงจากพื้น (เท่าที่เห็น)

50 เซนติเมตร ขึ้นส่วนดังกล่าวคงเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของอาคารที่นิยมใช้หินทรายเป็นวัสดุในส่วนที่ต้องการรับและถ่ายน้ำหนัก ซึ่งศิลาแลงมีคุณสมบัติที่ดีกว่า

นอกจากนี้ทางด้านหน้าของปราสาทประธาน ได้มีการนำเอาก้อนแลงมาเรียงต่อขอบทั้งสองข้างของแนวปราสาทไปจนจรดกับประตูซุ้มด้านหน้า คล้ายทางเดินเชื่อมต่อกัน ซึ่งเข้าใจว่าอาจเป็นการนำมาเรียงเพิ่มเติมขึ้นในชั้นหลัง

กำแพงแก้วและประตูซุ้ม (โคปุระ) กำแพงแก้วที่ล้อมรอบอาณาบริเวณของปราสาทประธานนั้น อยู่ในกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดกว้าง 25 เมตร ยาว 35 เมตร โดยใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุในการก่อสร้างรูปทรงของกำแพงแก้วจะก่อเป็นกำแพงตั้งตรงปลายด้านบนทำเป็นคล้ายทรงพุ่ม ที่ส่วนยอดสุดสลักเป็นร่องยาวตลอดทั้งแนวกำแพง เพื่อให้เลื้อยแผ่นทับหลังทรงสี่เหลี่ยมมาเสียบวางด้านบนได้ประตูซุ้ม (โคปุระ) หรือ ช่องประตูทางเข้า มีอยู่เฉพาะทางด้านหน้า (ทิศตะวันออก) เพียงด้านเดียว ซึ่งเป็นการบังคับให้สามารถเข้าออกเฉพาะทางด้านทิศตะวันออกเท่านั้น โคปุระนี้ มีแผนผังเป็นรูปกากบาทกล่าวคือมีห้องกลาง 1 ห้อง และมีห้องมุขยื่นออกไปทุกทิศ โดยมุขทิศตะวันออก/ตะวันตก สามารถทะลุผ่านห้องกลางเพื่อใช้เป็นทางเข้า/ออกได้ ส่วนมุขด้านทิศเหนือ/ใต้ สามารถเข้าไปได้เฉพาะจากห้องกลางเท่านั้น ในปัจจุบันส่วนของโคปุระนี้ถือว่ายังมีสภาพดีกว่าโครงสร้างของปราสาทในส่วนอื่น ๆ ทั้งหมด การก่อเครื่องบนของหลังคาโคปุระจะใช้วิธีเหลื่อมหินเข้าหากันทีละน้อยจนไปบรรจบกันด้านบน สำหรับกรอบประตู/ทับหลังก็ใช้ก้อนศิลาแลงที่มีขนาดยาวมารับน้ำหนัก ซึ่งปัจจุบันมีรอยร้าวอยู่หลายจุดแล้ว โคปุระนี้มีขนาดกว้างประมาณ 8.90 เมตร

สระน้ำโบราณ มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้างยาว 12x16 เมตร โดยตั้งอยู่ทางมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน ก่อด้วยศิลาแลงเป็นขั้นบันไดมีแนวเอนเฉียงราว 15 องศา เป็นอย่างน้อย สามารถเดินลงไปได้ถึงระดับน้ำหรือถึงก้นสระได้

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยในประเทศ

ทิพากร พลอยสมบูรณ์ (2552) ได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชบ้านเมืองเก่า พบว่าเมื่อกาลเวลาผ่านไปขอมมีมากขึ้น อำนาจแห่งศรีจินาสะก็ค่อย ๆ เสื่อมลงเกิดเป็นชุมชนใหม่ขึ้นมาได้นับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย และสร้างเทวสถานนอกกำแพงเมืองเสมา สำหรับชุมชนใหม่ที่สร้างเทวสถานนี้มีชื่อว่า เมืองโคราฆะปุระอยู่ในตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน ครั้นในสมัยกรุงศรีอยุธยารัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งได้โปรดให้สร้างเมืองใหม่ขึ้น โดยอยู่ห่างจากเมืองโคราฆะปุระ ที่สูงเนินนี้ไปทางทิศตะวันออกราว 32 กิโลเมตร เป็น

นครใหญ่ โดยเอาชื่อเมืองโคราชมาประบวกกับเมืองเสมา รวมกันเข้าเป็นชื่อของนครใหม่นี้ว่า นครราชสีมา และเรียกสั้น ๆ ว่า เมืองโคราช เช่นเดียวกับเมืองเก่าที่อำเภอสูงเนินนับแต่บัดนั้นมา

พรวิไล วงศ์ไตรพิพัฒน์ (2552) ได้ศึกษาประวัติและความเป็นมาของเส้นทางสายหิน แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ประวัติความเป็นมาของเส้นทางสายหิน : แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา มีร่องรอยประวัติศาสตร์เป็นแหล่งอารยธรรมโบราณที่มีคุณค่าแก่การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาพัฒนาการความรู้เรื่อง และการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปกรรม หัตถกรรม ศาสนา ความเชื่อ และภูมิปัญญา หากได้รับการดูแลและพัฒนาอย่างเหมาะสม มีการบริหารจัดการที่ดี จัดระบบการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ทราบข้อมูล และดึงดูดใจด้วยจุดเด่นของสถานที่ พร้อมทั้งประวัติศาสตร์อารยธรรมโบราณ ประเพณีและวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การตระหนักในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์ที่ยั่งยืน และเพิ่มมูลค่าให้กับการอาชีพของคนในท้องถิ่นรุ่นหลังสืบไป

ธีระ ชีวะเกรียงไกร (2551) ได้ศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก สกลนคร นครพนม มุกดาหาร และกาฬสินธุ์ พบว่านักท่องเที่ยวมีปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก โดยรวม อยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ปรากฏดังนี้

1) ด้านสินค้าและบริการที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก ทั้งภาพรวม และรายข้อทุกข้อ อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยของข้อจากมากไปน้อย 3 อันดับแรกได้แก่ มีธรรมชาติที่สวยงาม มีร้านจำหน่ายของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมืองที่หลากหลาย และมีสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ที่พักแรมสะดวก ร้านอาหาร ห้องน้ำสะอาด สถานที่จอดรถปลอดภัย

2) ด้านราคาที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก ทั้งภาพรวม และรายข้อทุกข้อ อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยของข้อจากมากไปน้อย ได้แก่ ราคาสินค้าของที่ระลึกมีความเหมาะสม ที่พักแรมมีราคาให้เลือกหลายระดับราคา และมีธุรกิจบริการให้เลือกหลายระดับราคา

3) ด้านสถานที่/ทำเลที่ตั้งที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก 3 ข้อ โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย ได้แก่ มีบรรยากาศร่มรื่น มีป้ายบอกเส้นทางชัดเจน และสถานที่จอดรถเพียงพอและมีความปลอดภัย และอยู่ในระดับปานกลาง 2 ข้อ

4) ด้านการส่งเสริมการตลาดที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุกอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก 2 ข้อ คือ มีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และมีการจัดงานเทศกาลต่าง ๆ เสมอ และอยู่ในระดับปานกลาง 2 ข้อ

5) ด้านบุคลากรที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก ทั้งภาพรวมและรายข้อทุกข้อ อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยของข้อจากมากไปน้อย ได้แก่ เจ้าหน้าที่ให้บริการด้วยความสุภาพอ่อนน้อม ยิ้มแย้ม แจ่มใส เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้และแนะนำเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว และเจ้าหน้าที่ให้บริการรวดเร็ว ถูกต้อง

6) ด้านกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก 1 ข้อ คือ มีมาตรการรักษาความปลอดภัยอย่างเพียงพอ และอยู่ในระดับปานกลาง 1 ข้อ

7) ด้านลักษณะทางกายภาพที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุกอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก 3 ข้อ โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยของข้อจากมากไปน้อย ได้แก่ ลักษณะธรรมชาติสวยงาม สถานที่มีความเป็นระเบียบ สวยงาม และป้ายสื่อความหมายและป้ายบอกเส้นทางมีความชัดเจน และอยู่ในระดับปานกลาง 1 ข้อ

รัตติยา คีตานนท์ (2549) ได้ทำวิจัยเรื่อง การเสนอแนวทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดสมุทรสงครามภายใต้การมีส่วนร่วมของภาครัฐและประชาชน มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน ภายนอก ปัญหาและอุปสรรค และเพื่อเสนอแนวทางในการสร้างแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีระเบียบวิธีจากการสำรวจและแบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาจังหวัดคือ ส่งเสริมให้เป็นศูนย์กลางการพักผ่อน การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเชิงเกษตร ปลุกจิตสำนึกให้ชาวจังหวัดรักถิ่นกำเนิด สนับสนุนให้เป็นเมืองอาหารทะเล และผลไม้ปลอดสารพิษ และจำดำรงรักษาความเป็นเมืองระบบนิเวศทางน้ำ และใช้ทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืน

จิรัชญา มณีเนตร (2545) ได้ทำการศึกษา การพัฒนาการท่องเที่ยวในเชิงบริบท กล่าวว่า การวางแผนการท่องเที่ยวเกิดขึ้นใน 3 ระดับ คือ ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น และระดับรายบุคคล ในระดับชาติ รวมถึงการประสานงานการจัดการท่องเที่ยวของภูมิภาค หรือของประเทศทั้งหมด เป็นเรื่องการพัฒนา นโยบาย มาตรฐาน และสถาบันระดับชาติ ระดับพื้นที่ หรือสิ่งอำนวยความสะดวก มีหน้าที่วางแผน ออกแบบ และพัฒนาสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยวของแต่ละบุคคล การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่สามารถสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ซึ่งมีความสำคัญเทียบเท่ากับการวางแผนจัดการพื้นที่ท่องเที่ยวที่เป็นการจัดระเบียบ และพัฒนา

บริการและสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยวในท้องถิ่นระดับนี้จึง เรียกว่า ท้องถิ่นระดับแหล่งท่องเที่ยวของการวางแผน

เนตรชนก นันท์ (2544) ทำการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมกรณีศึกษา ชุมชนวัดพระบาทห้วยต้ม อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน พบว่าจากการศึกษาองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวของวัดพระบาทห้วยต้ม มีจุดแข็ง 2 ด้านคือ ด้านความสะดวกในการเข้าถึงและด้านความดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว แต่มีจุดอ่อนในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกเพราะขาดการบริการอาหาร และเครื่องดื่ม ขาดการให้บริการข้อมูลข่าวสารในส่วนของการจัดการที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้มีแนวทางการจัดการ 4 ด้าน คือ การจัดโครงสร้างองค์การการท่องเที่ยว การจัดการด้านบุคลากร การจัดระบบการดำเนินงานและการจัดรายการนำเที่ยว เพื่อพัฒนาให้เหมาะสมสำหรับการพัฒนาให้เป็นชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

เกษสุดา ขวางงาม (2543) ทำการวิจัยเรื่องพระธาตุคูม แนวทางอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว มีวัตถุประสงค์ทางการศึกษาภูมิหลังของวัดพระธาตุคูม ลักษณะคุณค่าทางศิลปกรรมของพระธาตุคูม คุณค่าแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และสภาพปัญหาการจัดสภาพภูมิสถาปัตยกรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว พบว่า วัดพระธาตุคูม เป็นวัดที่มีโบราณสถานที่สำคัญคือ พระธาตุคูมมีความเชื่อว่า คูม หมายถึง กระจกที่ติดกับกับสบงของพระพุทธเจ้าที่กระเด็นมาตก ณ บริเวณแห่งนี้ต่อมาจึงได้สร้างพระธาตุครอบไว้แล้วเรียกว่า “พระธาตุคูม” พระธาตุคูมเป็นโบราณสถานศิลปะขอมในที่สร้างด้วยอิฐเป็นปราสาทหลังเดียว ช่วงเวลาสร้างประมาณ พ.ศ. 1560-1630 และได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมศิลปกรรมพระธาตุคูม การดูแลปรับปรุงสภาพแวดล้อมโดยการจัดสภาพแวดล้อมโดยการจัดสภาพภูมิสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเพื่อเสริมสร้างความสง่างามและสร้างความดึงดูดของผู้ที่พบเห็น หรือนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ให้เกิดความประทับใจและเพื่อส่งเสริมให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดสกลนครให้เป็นที่ยุ้จักของคนทั่วไป

จิรวดี จันทะวงษา (2543) ทำการวิจัยเรื่อง พระธาตุภูเพ็ก : แนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดลอมศิลปกรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวมีวัตถุประสงค์ทางการศึกษาคุณค่าทางโบราณคดี การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดลอมด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม และการศึกษาอนุรักษ์พัฒนาสิ่งแวดลอมศิลปกรรมของโบราณสถาน โดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือการรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมโบราณคดี และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถานของจังหวัดสกลนครและได้เสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมศิลปกรรม เพื่อสร้างความสง่างามแก้ปัญหาคความเสื่อมโทรมในด้านปัญหา ภูมิพระ ศาลาไม่ได้รับการดูแล สุขาเสื่อมโทรม

วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ (2543) ได้ทำการศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์ย่านสามแพร่ง โดยความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง ในแนวทางการความต้องการของชุมชน มีการเปรียบเทียบแนวความคิดในการอนุรักษ์ที่ได้มาจากผู้คน ในชุมชน กับแนวความคิดของโครงการจากหน่วยงานภาครัฐ ทำการเลือกแนวทางที่เหมาะสมมา ประสาน เกิดเป็นโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง ภายใต้เจตนาของกฎหมาย ตามแนวความคิดการอนุรักษ์แบบองค์รวม ประสาน ยั่งยืน แนวความคิดแบบองค์รวม ประสาน ยั่งยืนเกิดขึ้นจากผู้ได้อาศัยอยู่ในย่านอย่างต่อเนื่องเกิดความเข้าใจที่มีต่อโลกแวดล้อมและความสัมพันธ์ที่ผู้คนมีต่อกัน จนได้ความหมาย จากนั้นผู้คนได้ประสานกันที่มีความหมายเหล่านั้น ให้เป็นหนึ่งเดียวกันเกิดเป็นองค์รวม คือ ย่านสามแพร่ง โครงการองค์รวมเป็นโครงการที่เกิดขึ้น จากการพิจารณาทั้งภาพองค์รวมของย่าน ประสานหัวใจแต่ละถิ่นของย่านเข้าไว้ด้วยกัน ตลอดจน ผนวกแนวความคิดของโครงการจากหน่วยงานภาครัฐ ที่พิจารณาการอนุรักษ์ในภาพองค์รวม ทั้งหมดของพื้นที่กรุงรัตน โกสินทร์ เพื่อให้ย่านสามแพร่งมีความเป็นหนึ่งเดียวกับพื้นที่ที่มีความสำคัญส่วนอื่นๆ

อนุศักดิ์ เป่าบุญปรุง (2541) ได้ทำวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์แผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว : ศึกษาเฉพาะกรณีหาดแม่รำพึง อำเภอ เมืองระยอง ศึกษาถึงภาพโดยรวมว่า นโยบาย และ แผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดระยองของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาหาดแม่รำพึง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาคำตอบว่า สภาพปัญหา สาเหตุ และความรุนแรงของปัญหาต่าง ๆ ในช่วงที่ผ่านมา ความสำเร็จของการแก้ปัญหา และเพื่อสรุปข้อมูลและข้อเสนอแนะแนวทางปรับปรุง แก้ไขในการพัฒนาหาดแม่ รำพึงแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่สนใจ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการ วิเคราะห์เนื้อหาของนโยบายแผนงาน โครงการและข้อมูลต่าง ๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า การแก้ไขปัญหาดและพัฒนาหาดแม่รำพึงได้มีการวางรูปแบบการบริหารจัดการไว้ อย่างเป็นรูปธรรมค่อนข้างชัดเจน มีการกำหนดแผนงานหลัก แผนงานย่อย และ โครงการประจำปี ไว้ดำเนินการตามแผนได้อย่างสอดคล้องและต่อเนื่องกับการแก้ไขปัญหาเป็นอย่างดีดังนั้น การ วางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบบูรณาการจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนใน การร่วมการวางแผนเพื่อที่จะทำให้เกิดการพัฒนาไปได้อย่างยั่งยืนหลังจากนั้นจึงมีการกำหนด หน้าที่ความรับผิดชอบออกไปตามภาคส่วนของตนเพื่อปฏิบัติตามแผนที่วางไว้แล้วหลังจากนั้น จะต้องมีการติดตามการดำเนินการว่าเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่ แล้วถ้ามีปัญหาที่มาร่วมมือกัน ในการปรับแก้ไขแผนดังกล่าว ก็จะทำให้การวางแผนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

Michel Picard 1996 (อ้างถึงใน นาริภรณ์ ศรีจรีต, 2551) ได้ศึกษาเรื่องของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของบาติและมีประเด็นที่น่าสนใจว่า ความสำเร็จของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบาติ คือ

ประการแรก เพราะความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งศรัทธาและเชื่อมั่นในศาสนาอย่างแรงกล้า
ประการที่สอง เพราะความเป็นเอกลักษณ์ทางภูมิศาสตร์และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม
เป็นจุดขายที่สำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยว

ประการที่สาม เพราะการเสริมสร้างให้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีผลกระทบทางการท่องเที่ยวน้อย คือ นโยบายทางการท่องเที่ยวของรัฐบาลที่ให้ความสำคัญมากต่อการดำรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของประเพณีพิธีกรรมต่างๆ และรัฐบาลยังออกกฎข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรม ดังนี้ คือ

1. ไม่อนุญาตให้นำเอาการเดินรำ ประเภทที่มีการใช้ในพิธีกรรมออกมาแสดงนอกสถานที่ ที่ได้กำหนดเอาไว้ แต่จะอนุญาตในส่วนที่ให้จัดแสดงได้ เท่านั้น
2. การออกกฎควบคุมกิจการด้านการท่องเที่ยวของมณฑลเทศก์จะต้องได้รับใบอนุญาตประกอบอาชีพจากสำนักงานการท่องเที่ยวบาติ และจะต้องแต่งกายในแบบเกาหลี ในขณะที่ปฏิบัติงาน และมณฑลเทศก์ก็จะต้องเป็นสมาชิกของสมาคมวิชาชีพ ซึ่งต้องควบคุมโดยรัฐห้ามมิให้นักท่องเที่ยวเข้าไปในวัด หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดูในขณะที่มีพิธีกรรมทางศาสนา
3. เพื่อมิให้มีการเข้าชมวัด หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นไปในเชิงการค้าจึงไม่ให้มีการเก็บค่าเข้าชมสถานที่แต่จะใช้วิธีการบริจาคเงินตามความสมัครใจของนักท่องเที่ยว

Amos Rapoport, Haryadi (อ้างถึงใน ปรีดา หุตะจูฑะ, 2546) ได้ทำการศึกษาเรื่องพัฒนาการและ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำ บ้านบางแม่หม้าย จังหวัดสุพรรณบุรี แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตการทำกิจกรรมและการใช้พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กัน เริ่มจากการจำกัดความคำว่า“วัฒนธรรม” ว่าเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อความเชื่อ สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ สิ่งนั้นจะก่อให้เกิดโลกทัศน์ที่มนุษย์สามารถตีคุณค่า แล้วเลือกเอาคุณค่านั้นๆ มาเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิตที่แสดงออกในรูปของระบบกิจกรรม ในที่สุดก็จะเกิดเป็นการใช้พื้นที่ หรือระบบที่ตั้ง

Gamham, Harry L (อ้างถึงใน เขมชาติ วงศ์ทิมารัตน์, 2546) ได้ทำการศึกษา เรื่อง แนวทางการอนุรักษ์คลอง และชุมชนริมคลองบางใหญ่พบว่า การระลึกได้ถึงจิตวิญญาณของสถานที่ที่สร้างลักษณะเฉพาะ (Identity) และความมีเอกลักษณ์ของเมืองจากองค์ประกอบทางกายภาพ และองค์ประกอบในด้านอื่นๆ ดังนี้

1. ลักษณะทางกายภาพ และรูปลักษณ์ เป็นการพิจารณาโครงสร้างทางกายภาพของสถานที่ และคุณลักษณะทางสุนทรียภาพของพื้นที่
2. กิจกรรมและหน้าที่ที่สังเกตได้ เป็นการพิจารณาสิ่งแสดงปฏิสัมพันธ์ของคนต่อพื้นที่ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางวัฒนธรรม รวมถึงอาคาร และภาพแวดล้อมต่อการใช้งานของพื้นที่

Gunn (1994 อ้างถึงใน รุ่งรัตน์ หัตถกรรม, 2545) ได้อธิบายเรื่อง การวางแผนการท่องเที่ยวว่า การวางแผนการท่องเที่ยวควรเริ่มจากกิจกรรมของคนที่เข้ามาแหล่งท่องเที่ยวและต้องรวบรวมข้อมูลเพื่อหากิจกรรมของนักท่องเที่ยว สิ่งที่สำคัญคือ สามารถหาความชัดเจนของความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของพื้นที่นั้น ตลอดจนความสามารถคาดการณ์ถึงแนวโน้มการเชื่อมโยงของสภาพแวดล้อมได้ การพัฒนาการท่องเที่ยวไม่เฉพาะเจ้าบ้าน (Host) หรือคนในท้องถิ่นเท่านั้น ยังรวมถึงแขก (Guest) หรือนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในท้องถิ่นอีกด้วย

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวพบว่า การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเดินทางและกิจกรรมอื่นๆ อีกมากมายเป็นการนำทรัพยากรด้านต่างๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ จะเห็นได้ว่างานวิจัยที่นำมาเกี่ยวข้องมุ่งเน้นการให้ความสำคัญการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยต่อเนื่องถึงแนวพัฒนาการท่องเที่ยวด้านประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในอดีต รวมถึงการอนุรักษ์โบราณสถานที่สำคัญยิ่ง ต่อการพัฒนาที่มีข้อกำหนด และมีระเบียบแบบแผน โดยได้รับการร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว เพื่อระดมความคิดการหาแนวทางพัฒนา และจัดการที่ถูกต้องเป็นฐานข้อมูลแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: แผนนำเสนอโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร

